

STOWARZYSZENIE LOKALNA GRUPA DZIAŁANIA „KURPSIE RAZEM”

STRATEGIA ROZWOJU LOKALNEGO KIEROWANEGO PRZEZ SPOŁECZNOŚĆ
NA LATA 2024-2028

wycinanka kurpiowska – leluja

KADZIDŁO, CZERWIEC 2023 r.

Dofinansowane przez
Unię Europejską

Spis treści

I.	Charakterystyka partnerstwa lokalnego.....	3
1.	Nazwa LGD i forma prawna.....	3
2.	Opis procesu tworzenia partnerstwa.....	4
3.	Opis struktury LGD.....	6
4.	Skład organu decyzyjnego.....	7
5.	Charakterystyka rozwiązań stosowanych w procesie decyzyjnym.....	7
6.	Dokumenty regulujące funkcjonowanie LGD.....	8
II.	Charakterystyka obszaru i ludności objętej wdrażaniem LSR.....	9
1.	Położenie geograficzne i ludność.....	9
2.	Przyroda i rolnictwo.....	11
3.	Turystyka, tradycja i kultura.....	13
4.	Edukacja, przedsiębiorczość i bezrobocie.....	14
III.	Partycypacyjny charakter LSR.....	16
1.	Przebieg przeprowadzenia konsultacji LSR ze społecznością lokalną oraz metody partycypacji.....	16
2.	Kluczowe etapy przygotowania LSR z wykorzystaniem metod partycypacyjnych.....	17
3.	Komunikacja ze społecznością lokalną.....	20
4.	Planowane działania w celu wzmocnienia partnerskiej współpracy członków we wdrażaniu LSR.....	21
5.	Metody animacji społeczności lokalnej.....	22
IV.	Analiza potrzeb i potencjału LSR.....	24
1.	Analiza potrzeb mieszkańców obszaru LGD „Kurpsie Razem”.....	24
2.	Charakterystyka gospodarki i przedsiębiorczości.....	24
3.	Charakterystyka rynku pracy, w tym problemy społeczne ze szczególnym uwzględnieniem problemów ubóstwa i wykluczenia społecznego.....	26
4.	Działalność sektora społecznego, w tym integracja i rozwój społeczeństwa obywatelskiego.....	30
5.	Dziedzictwo kulturowe obszaru LGD.....	31
6.	Obszary atrakcyjne turystycznie oraz wskazanie potencjału dla rozwoju turystyki.....	32
7.	Kwestia przestrzegania zasad równości kobiet i mężczyzn oraz niedyskryminacji osób niepełnosprawnych.....	33
V.	Spójność, komplementarność i synergia.....	35
VI.	Cele i wskaźniki.....	39
VII.	Sposób wyboru i oceny operacji oraz sposób ustanawiania kryteriów wyboru.....	45
VIII.	Plan działania.....	47
IX.	Plan finansowy LSR.....	57
X.	Monitoring i ewaluacja.....	59
	Wykaz map, tabel, wykresów i załączników obowiązkowych.....	62
	Wykaz źródeł.....	63

I. Charakterystyka partnerstwa lokalnego

1. Nazwa LGD i forma prawna

Nazwa – Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania „Kurpsie Razem”, zwane dalej LGD lub LGD „Kurpsie Razem”

Forma prawna – stowarzyszenie posiadające osobowość prawną, zarejestrowane w Krajowym Rejestrze Sądowym pod numerem 0000579877

Określenie „Kurp” pochodzi od butów – *kurpsi* – noszonych przez ludność regionu kurpiowskiego, które wyrabiano z lipowego łyka. Początkowo nazwa używana była przez okoliczną ludność jako przezwisko, Kurpie nazywali natomiast siebie Puszczakami (od Puszczy Kurpiowskiej, której obszar zamieszkiwali). Jednak z czasem określenie na dobre zagościło w języku polskim i jest powszechnie używane do dziś.

Nazwa LGD „Kurpsie Razem” zawiera najistotniejsze dla mieszkańców regionu słowa:

- „Kurpsie” - gwarowy odpowiednik nazwy „Kurpie”, używane w języku potocznym przez mieszkańców regionu, zawiera wydzwięk obszaru i działalności organizacji – skupienie na regionie kurpiowskim, jego mieszkańcach oraz wyjątkowej kulturze;
- „Razem” – słowo podkreślające poczucie wspólnoty mieszkańców oraz partnerski charakter LGD.

LGD „Kurpsie Razem” skupia obszar dziewięciu gmin kurpiowskich położonych w północnej części województwa mazowieckiego (Mapa 1.), które łączy tradycja i silna tożsamość kurpiowska. Wspólne korzenie i kultura sprawiają, że dużo łatwiej jest wymieniać się spostrzeżeniami i doświadczeniami oraz czerpać od siebie nawzajem pomysły i cenną wiedzę. LGD skupia wokół siebie ludzi mocno związanych z Kurpiowszczyzną i lokalną społecznością oraz nastawione jest na współpracę i partnerstwo we wszystkich działaniach, które przynoszą wymierne korzyści.

Mapa 1. Obszar LGD „Kurpsie Razem” na tle województwa mazowieckiego
– opracowanie własne na podstawie danych GUGiK i darmowego programu QGIS

LGD „Kurpsie Razem” posiada osobowość prawną i działa na podstawie następujących przepisów:

1. Ustawa z dnia 7 kwietnia 1989 r. Prawo o stowarzyszeniach (Dz. U. z 2020 r. poz. 2261 z późn. zm.)
2. Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz. U. z 2023 r. poz. 571 z późn. zm.)
3. Ustawa z dnia 20 lutego 2015 r. o rozwoju lokalnym z udziałem lokalnej społeczności (Dz. U. z 2022 r. poz. 943, z 2023 r. poz. 412 z późn. zm.)
4. Ustawa z dnia 8 lutego 2023 r. o Planie Strategicznym dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023-2027 (Dz. U. z 2023 r. poz. 412 z późn. zm.)
5. Ustawa z 28 kwietnia 2022 r. o zasadach realizacji zadań finansowanych ze środków europejskich w perspektywie finansowej 2021-2027 (Dz. U. z 2022 r. poz. 1079 z późn. zm.)
6. Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2021/1060 z dnia 24 czerwca 2021 r. ustanawiające wspólne przepisy dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego Plus, Funduszu Spójności, Funduszu na rzecz Sprawiedliwej Transformacji i Europejskiego Funduszu Morskiego, Rybackiego i Akwakultury, a także przepisy finansowe na potrzeby tych funduszy oraz na potrzeby Funduszu Azylu, Migracji i Integracji, Funduszu Bezpieczeństwa Wewnętrznego i Instrumentu Wsparcia Finansowego na rzecz Zarządzania Granicami i Polityki Wizowej
7. Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1303/2013 z dnia 17 grudnia 2013 r. ustanawiające wspólne przepisy dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego, Funduszu Spójności, Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich oraz Europejskiego Funduszu Morskiego i Rybackiego oraz ustanawiające przepisy ogólne dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego, Funduszu Spójności i Europejskiego Funduszu Morskiego i Rybackiego oraz uchylające rozporządzenie Rady (WE) nr 1083/2006
8. Statut Stowarzyszenia Lokalna Grupa Działania „Kurpsie Razem” – tekst jednolity dokumentu z dnia 25 maja 2023 r.

2. Opis procesu tworzenia partnerstwa

LGD „Kurpsie Razem” z siedzibą w Myszyniu przy ul. Plac Wolności 60/31 (07-430 Myszyniec) zostało powołane na podstawie uchwały nr 1/2015 przez 36 Członków Założycieli w dniu 14 lipca 2015 r. Dokumenty rejestracyjne złożono w Sądzie Rejonowym dla Miasta Stołecznego Warszawy w Warszawie w XIV Wydziale Gospodarczym Krajowego Rejestru Sądowego 30 lipca 2015 r. LGD zostało zarejestrowane w Krajowym Rejestrze Sądowym 23 października 2015 r. pod numerem 0000579877.

Powstanie LGD zainicjował Związek Stowarzyszeń „Kurpsie Razem”, który obecnie jest członkiem LGD i realizował LSR w okresie programowania 2007-2013 na podstawie Umowy o warunkach i sposobie realizacji Lokalnej Strategii Rozwoju Nr UM07-6933-UM0700035/09 RW.II/SS/0219.1-35/09 z dnia 6 czerwca 2009 r. Związek Stowarzyszeń „Kurpsie Razem” został założony w 2006 r. na bazie Pilotażowego Programu Leader+, a następnie wdrażał działania w ramach II schematu Lidera. W 2015 r. ze względu na zmianę przepisów prawa dotyczącej formy prawnej LGD, zostało powołane Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania „Kurpsie Razem”, które wdrażało Lokalną Strategię Rozwoju w okresie programowania 2014-2020 (Umowa o przyznaniu pomocy Nr 00008-6937-UM0700012/16 z dnia 27 czerwca 2016 r.). Mając na uwadze, że inicjatywa Leader jest wdrażania na obszarze LGD „Kurpsie Razem” od 17 lat, członkowie organizacji posiadają olbrzymie doświadczenie i niezbędną wiedzę do wdrażania kolejnej LSR. Zarówno członkowie LGD jak i pracownicy biura, mają kompetencje do odpowiedniego zarządzania oraz realizacji operacji w ramach LSR na lata 2024-2028.

Celem powstania LGD były szeroko rozumiane działania na rzecz rozwoju gmin społeczno-gospodarczego regionu kurpiowskiego, uwzględniające ochronę i promocję walorów przyrodniczych i dziedzictwa historyczno-kulturowego, rozwój turystyki oraz innowacje. Od początku działalności LGD „Kurpsie Razem” bierze czynny udział w życiu społecznym Kurpiowszczyzny poprzez realizację licznych projektów na obszarze swojego działania. W latach

2016-2022 LGD zorganizowało 14 naborów wniosków, w tym 7 w zakresie rozwoju przedsiębiorczości: 4 nabory umożliwiające podjęcie działalności gospodarczej i 3 nabory wspierające rozwój działalności gospodarczej – w 2023 r. planuje się organizację dodatkowego naboru na rozpoczęcie działalności gospodarczej. Budżet na działania związane z rozwojem przedsiębiorczości wyniósł ponad 2 mln 400 tys. EUR, co stanowi 74,97% łącznej kwoty wsparcia w ramach poddziałania 19.2 PROW 2014-2020. W tym okresie zostały również przeprowadzone nabory wniosków w zakresie infrastruktury społeczno-kulturowej i turystycznej oraz na realizację 6 projektów grantowych adresowanych do organizacji pozarządowych. Dzięki powyższym działaniom wielu mieszkańców uzyskało wsparcie, powstały nowe podmioty gospodarcze, co miało wpływ na poprawę ich sytuacji ekonomicznej. Operacje zrealizowane w ramach projektów grantowych przyczyniły się do zachowania dziedzictwa kulturowego Kurpiowszczyzny oraz promocji regionu m.in. poprzez wydanie publikacji, zorganizowanie inicjatyw edukacyjnych oraz różnego rodzaju warsztatów z zakresu rękodzieła ludowego. Mimo że wszystkie te działania miały realny wpływ na poprawę sytuacji na obszarze LGD, nadal pozostaje wiele do zrobienia. LGD „Kurpsie Razem” dąży do dalszego, kompleksowego rozwoju gmin kurpiowskich, rozbudowywania partnerstwa oraz poszerzania zakresu działań.

LGD „Kurpsie Razem” jest partnerstwem sukcesywnie budowanym w całym okresie swego działania i otwartym na zmiany. W skład LGD wchodzi przedstawiciele instytucji publicznych, lokalnych partnerów społecznych i gospodarczych. Są to podmioty i osoby, które ze sobą współpracują i wzajemnie się uzupełniają, dzięki czemu LSR na lata 2024-2028 odpowiada na zróżnicowane, jednak najistotniejsze potrzeby mieszkańców obszaru. Od samego początku istnienia organizacji, każdy podmiot współpracujący z LGD wnosi do jej działalności coś innego, ale wszystkie działają dla wspólnej sprawy – polepszenia warunków społecznych i gospodarczych, zachowania lokalnego dziedzictwa obszaru LGD „Kurpsie Razem” oraz promocji regionu. Relacje partnerskie są fundamentem w działalności LGD, a lokalna społeczność ma zawsze duży wpływ na tworzenie LSR. Przewidziano przedsięwzięcie P.2.3 związane z aktywizacją mieszkańców, w tym działania wzmacniające integrację międzypokoleniową, co dodatkowo podkreśla inkluzywny charakter LGD. Dzięki konsultacjom społecznym oraz badaniom ankietowym w formie osobistej i on-line dokonano pogłębionej analizy potrzeb i potencjału obszaru LGD „Kurpsie Razem”, co pozwoliło na określenie kierunków działań na kolejne 4 lata wdrażania LSR.

Członkowie LGD posiadają olbrzymią wiedzę w zakresie realizacji różnorodnych projektów finansowanych ze środków zewnętrznych. Bardzo istotne jest doświadczenie wniesione przez przedstawicieli sektora publicznego – gminy wchodzące w skład LGD realizowały wiele projektów inwestycyjnych, promocyjnych oraz aktywizujących. Przy organizacji spotkań i szkoleń LGD współpracuje z lokalnymi podmiotami, tj. ośrodki kultury, biblioteki czy szkoły publiczne korzystając z ich infrastruktury lokalowej. LGD „Kurpsie Razem” również angażuje się we współpracę z podmiotami spoza terenu swojego działania, tj. Związek Kurpiów i Kurpiowsko – Mazowiecki Związek Pszczelarski, które mają swoją siedzibę w Ostrołęce. Wspólnie zrealizowane projekty/inicjatywy budują zaufanie pomiędzy organizacjami i dają impuls do dalszej pracy. Na poziomie regionalnym organizacja współpracuje z Federacją Mazowia z siedzibą w Warszawie przy diagnozowaniu środowiska organizacji pozarządowych z terenu północno-wschodniego Mazowsza oraz Stowarzyszeniem Europa i My z siedzibą w Grodzisku Mazowieckim przy realizacji programu FIO Mazowsze Lokalnie, którego LGD od 2017 r. jest Ambasadorem.

Dzięki długoletniej współpracy członków LGD „Kurpsie Razem” partnerstwo jest mocno skonsolidowane, a równocześnie otwarte na wstąpienie nowych osób i podmiotów. Zarząd i biuro są w stałym kontakcie osobistym, mailowym i telefonicznym z członkami LGD. Corocznie organizowany dla mieszkańców i członków LGD „Kurpsie Razem” warsztat refleksyjny jest okazją do oceny i podsumowania zrealizowanych działań oraz zgłoszenia nowych inicjatyw i pomysłów związanych z wdrażaniem LSR. Należy podkreślić, że struktura LGD jest dynamiczna dostosowując się do zmieniających się warunków, potrzeb i oczekiwań mieszkańców obszaru. Dotychczasowa forma współpracy zewnętrznej i wewnętrznej sprawdziła się przy realizacji projektów i działań LGD, tym samym będzie kontynuowana podczas realizacji LSR w latach 2024-2028.

Informacje dotyczące doświadczenia znajdują się w załączniku C do formularza wniosku o wybór LSR.

3. Opis struktury LGD

LGD „Kurpsie Razem” to dobrowolne, samorządne i trwałe zrzeszenie osób prawnych i fizycznych, którego nadrzędnym celem jest działanie na rzecz rozwoju obszarów wiejskich. Do LGD należą członkowie będący przedstawicielami sektorów publicznego, gospodarczego i społecznego. Zgodnie ze Statutem władzami LGD są: Walne Zebranie Członków, Zarząd oraz Komisja Rewizyjna. Do LGD należeć mogą członkowie zwyczajni i wspierający. Członkami zwyczajnymi mogą być osoby fizyczne i prawne (w tym jednostki samorządu terytorialnego, z wyłączeniem województw), które zainteresowane są realizacją celów LGD. Zarząd, będący organem decyzyjnym i wykonawczym oraz Komisja Rewizyjna jako organ kontrolny, wybierani są spośród zaproponowanych kandydatów i obejmują stanowiska z chwilą powołania przez Walne Zebranie Członków (WZC). WZC stanowi najwyższą władzę, którą tworzą wszyscy członkowie LGD „Kurpsie Razem”. Jest to organ podejmujący uchwały i wszystkie decyzje nienależące do kompetencji pozostałych władz LGD. Bardzo istotne jest zatem, aby do organizacji należeli członkowie reprezentujący różnorodne środowiska, mający zróżnicowaną perspektywę i wiedzę z różnych dziedzin, gdyż zwiększa to możliwości i potencjał działania LGD.

LGD „Kurpsie Razem” jest partnerstwem, do którego należy 51 członków, w tym 13 reprezentujących sektor publiczny, 12 reprezentujących sektor gospodarczy oraz 26 reprezentujących sektor społeczny, przy czym 14 to organizacje pozarządowe, a 12 należy do grupy mieszkańców obszaru (stan na dzień 25.05.2023 r.). LGD zrzesza wiele osób i podmiotów z obszaru działania, w tym przedstawicieli instytucji publicznych, organizacje pozarządowe, osoby prowadzące działalność gospodarczą oraz mieszkańców, w tym również osoby sklasyfikowane w LSR jako znajdujące się w niekorzystnej sytuacji z każdej gminy objętej LSR. Do LGD należą członkowie i członkinie, którzy prężnie działają w lokalnych społecznościach, zarówno w wymiarze gospodarczym (przedsiębiorcy), jak i społecznym (instytucje publiczne, organizacje pozarządowe, społecznicy). Przedsiębiorcy należący do sektora gospodarczego, doskonale znają rynek pracy, koszty prowadzenia działalności i wszelkie aspekty związane z przedsiębiorczością na obszarze LGD. Reprezentanci gmin, a więc wójtowie i burmistrzowie mają wiedzę z zakresu aktualnego stanu jednostki i działań niezbędnych do poprawy sytuacji społecznej i gospodarczej. Przynależność organizacji pozarządowych do LGD ma z kolei niezaprzeczalną wartość kulturową, gdyż są to w dużej mierze osoby, które znają historię Kurpiowszczyzny i chronią od zapomnienia ważne wydarzenia, tradycje i obrzędy. Do organizacji tych należą ludzie obdarzeni wieloma talentami i pasją, zafascynowani Kurpiami. Dużą grupę stanowią także mieszkańcy będący „głosem ludu” Kurpiowszczyzny – to osoby, do których kierujemy nasze działania zatem najlepiej znają potrzeby i problemy obszaru. Różnorodność członków LGD „Kurpsie Razem” zapewnia wielopłaszczyznowe działania dopasowane do potrzeb mieszkańców obszaru objętego LSR. LGD ponadto ma charakter otwarty i dynamiczny oraz umożliwia włączanie kolejnych osób i podmiotów – na stronie www.kurpsierazem.eu udostępniona jest zakładka z deklaracjami członkowskimi i informacją zachęcająca do przyłączenia się do LGD. Na spotkaniach aktywizujących jest przekazywana informacja o możliwości dołączenia do LGD, ze szczególnym przekazem do środowisk kobiecych, których jest mniej w strukturze LGD (na 51 członków tylko 37,25% stanowią kobiety). W tym miejscu należy dodać, że Statut LGD wskazuje, na pogłębiony partnerski charakter LGD i tak np. w § 6 została zawarta informacja, że LGD realizuje swoje cele poprzez komunikację bezpośrednią przy użyciu przyjaznych dla odbiorcy form komunikacji. Wprowadzono również zapisy w § 9, które dają prawo każdemu członkowi LGD zgłaszania Zarządowi wnioski i postulaty dotyczące funkcjonowania LGD, w tym wdrażania LSR oraz pogłębiania partnerstwa między członkami LGD, uczestniczenia w panelach dyskusyjnych oraz forach internetowych dotyczących funkcjonowania LGD, w tym wdrażania LSR udostępnionych w tym celu przez Zarząd, a także uczestniczenia w tematycznych zespołach doradczych powołanych przez Walne Zebranie Członków. W Statucie również znalazły się zapisy umożliwiające zwoływanie Walnego Zebrania Członków na wniosek Komisji Rewizyjnej lub 10% członków zwyczajnych LGD. Zarząd posiada statutowe ograniczenia czynności w zakresie bieżącego zarządzania LGD, natomiast nie dotyczy to kompetencji decyzyjnej Zarządu w odniesieniu do wyboru i oceny operacji, które mogą być przedmiotem wsparcia w ramach LSR. Jednocześnie należy wskazać, że dotychczasowa praktyka uregulowała sposób zwoływania posiedzenia Zarządu oddzielnie dla wypełniania funkcji zarządczej i decyzyjnej, co wprowadza transparentność

w podejmowaniu decyzji. Jedną z kompetencji Zarządu jest określenie zasad zgłaszania przez członków LGD wniosków i postulatów dotyczących funkcjonowania LGD z uwzględnieniem dogodnych dla nich środków komunikacji oraz składanie Walnemu Zebraniu Członków rocznych sprawozdań dotyczących złożonych wniosków i postulatów oraz sposobu ich realizacji z krótkim uzasadnieniem stanowiska. Wobec powyższego Zarząd wykonując swoją kompetencję zarządczą jest jednocześnie otwarty na inicjatywy zgłaszane przez członków LGD, co wpływa również na inkluzywny charakter działalności LGD.

4. Skład organu decyzyjnego

Zgodnie ze Statutem LGD „Kurpsie Razem”, Zarząd jest organem wykonawczym i decyzyjnym, składającym się z 11 osób (5 kobiet i 6 mężczyzn według stanu na dzień 25.05.2023 r.) – Prezesa, 2 Wiceprezesów, Skarbnika, Sekretarza i 6 Członków Zarządu. Stosownie do art. 32 ust. 2. lit. b Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1303/2013 z dnia 17 grudnia 2013 r. ustanawiającego wspólne przepisy dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego, Funduszu Spójności, Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich oraz Europejskiego Funduszu Morskiego i Rybackiego oraz ustanawiające przepisy ogólne dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego, Funduszu Spójności i Europejskiego Funduszu Morskiego i Rybackiego oraz uchylające rozporządzenie Rady (WE) nr 1083/2006 w organie decyzyjnym ani władze publiczne, ani żadna pojedyncza grupa interesu nie posiada więcej niż 49% głosów i nie kontroluje procesu podejmowania decyzji, co potwierdza Załącznik A do formularza wniosku o wybór LSR. Zarząd wybierany jest przez Walne Zebranie Członków na pięcioletnią kadencję, a w jego skład wchodzi reprezentanci każdej z 9 gmin wchodzących w skład obszaru działania LGD „Kurpsie Razem”. Organ decyzyjny składa się z przedstawicieli sektora publicznego, gospodarczego i społecznego z zachowaniem zasady równości płci i niedyskryminacji. W składzie Zarządu znajdują się przedstawiciele środowiska seniorów, nie ma jednak osób młodych do 25 roku życia. Lokalne środowisko młodzieżowe włączone będzie w działania LGD w innym zakresie: na etapie wdrażania LSR organizacja będzie adresować część swoich działań do młodzieży skupionych w szkołach podstawowych i ponadpodstawowych, co może przyczynić się do lepszego poznania LGD „Kurpsie Razem” i w konsekwencji zaowocować chęcią przystąpienia i włączenia się w działania organizacji.

Zarząd reprezentuje LGD na zewnątrz i działa w jego imieniu oraz kieruje bieżącą pracą LGD. Jednym z najważniejszych zadań organu jest wybór operacji, które mają być realizowane w ramach LSR. W celu uniknięcia ewentualnego konfliktu interesów żaden z jego członków nie może być zatrudniony na stanowisku powiązanim ze świadczeniem doradztwa na rzecz Wnioskodawców. Zgodnie z Regulaminem pracy Zarządu w czasie głosowania, każdorazowo podczas podejmowania decyzji przez organ, sprawdzane jest zachowanie parytetów oraz czy władza publiczna ani żadna pojedyncza grupa interesu nie ma więcej niż 49% praw głosu. Poza tym dla przejrzystości i klarowności w działaniach stosownie do zapisów statutowych, nie można być jednocześnie członkiem Zarządu i Komisji Rewizyjnej, a członkowie Komisji Rewizyjnej nie mogą być w związku małżeńskim ani nie mogą ich łączyć bliskie więzy rodzinne lub podległość z tytułu zatrudnienia z członkiem Zarządu.

Dla ważności oświadczenia woli oraz wszelkich pism majątkowych LGD „Kurpsie Razem” obowiązuje reprezentacja dwuosobowa, tj. wymagany jest podpis Prezesa lub Wiceprezesa i jednego spośród pozostałych członków Zarządu, natomiast w przypadku wszelkich innych pism wystarczający jest podpis wyłącznie Prezesa lub Wiceprezesa.

5. Charakterystyka rozwiązań stosowanych w procesie decyzyjnym

Jednym z najważniejszych celów działalności LGD „Kurpsie Razem” jest opracowanie i realizacja Lokalnej Strategii Rozwoju. Aby realizacja LSR następowała w sposób prawidłowy i efektywny Zarząd powinien posiadać odpowiednie kwalifikacje i wiedzę w zakresie ekonomicznym i administracyjnym, niezbędnym do gospodarowania środkami publicznymi. Aż 9 osób z obecnego składu Zarządu pełniło tę funkcję w okresie programowania 2014-2020 i tym samym członkowie Zarządu dobrze znają procedurę i kolejne etapy postępowania podczas posiedzeń oraz mają dużą wiedzę i doświadczenie niezbędne do prawidłowego wykonywania swoich obowiązków i realizacji

LSR. Ponadto w biurze zatrudnieni są wykwalifikowani i doświadczeni pracownicy, którzy fachowo wspierają Zarząd we wszystkich działaniach. Wszelkie zmiany w statucie oraz innych dokumentach wewnętrznych konsultowane są z członkami LGD i zatwierdzane na Walnym Zebraniu Członków. Bazując na doświadczeniach z okresu programowania 2014-2020 zauważono, że dotychczasowe formy komunikacji z członkami LGD oraz rozwiązania stosowane w procesie decyzyjnym są optymalne i będą kontynuowane w okresie wdrażania LSR 2024-2028. LGD „Kurpsie Razem” jest odpowiednio przygotowana do efektywnej i rzetelnej realizacji LSR oraz osiągnięcia zaplanowanych celów i wskaźników.

6. Dokumenty regulujące funkcjonowanie LGD

Normy i zasady funkcjonowania LGD „Kurpsie Razem” określają niżej wymienione dokumenty wewnętrzne:

1. Statut
2. Regulamin pracy Zarządu
3. Regulamin pracy biura

Statut jest dokumentem regulującym zadania, strukturę organizacyjną i sposób działania LGD. Zgodnie z ust. 1. art. 10. Ustawy z dnia 7 kwietnia 1989 r. Prawo o stowarzyszeniach (Dz. U. z 2020 r. poz. 2261) statut określa nazwę, teren działania i siedzibę stowarzyszenia, cele ze sposobami ich realizacji, informacje o nabywaniu i utracie członkostwa, prawa i obowiązki członków, sposób wyboru i kompetencje władz stowarzyszenia, sposób reprezentowania stowarzyszenia, sposób zaciągania zobowiązań majątkowych, warunki ważności uchwał władz stowarzyszenia, sposób pozyskiwania środków finansowych i ustanawiania składek członkowskich, a także zasady dokonywania zmian statutu oraz sposób rozwiązania się stowarzyszenia i inne. Zgodnie ze Statutem, nadzór nad LGD sprawuje Marszałek Województwa Mazowieckiego. Kompetencje poszczególnych władz są wyraźnie rozdzielone na funkcje stanowiące – Walne Zebranie Członków, zarządcze i decyzyjne – Zarząd i kontrolne – Komicja Rewizyjna. Uchwalenie zmian Statutu należy do kompetencji Walnego Zebrania Członków.

Regulamin pracy Zarządu zawiera zapisy dotyczące wewnętrznej organizacji i trybu pracy organu. Dokument ten określa liczbę członków Zarządu, długość ich kadencji, obowiązki i zadania, organizację oraz przebieg posiedzeń Zarządu i procedury głosowania. Posiedzenia Zarządu wymagają obecności co najmniej 50% składu Zarządu (kworum). Każdy członek Zarządu dysponuje jednym głosem, a decyzje zwłaszcza w sprawach związanych z oceną i wyborem operacji, podejmowane są w formie uchwały większością głosów. W przypadku braku bezstronności w podjęciu decyzji o wsparciu podmiotu ubiegającego się o dofinansowanie operacji, członek (lub członkowie) Zarządu zostaje wykluczony z głosowania i opuszczania posiedzenia na czas głosowania. Dla prawidłowości przeprowadzenia procesu decyzyjnego obowiązkowe jest zapewnienie przedstawicielstwa wszystkich sektorów – gospodarczego, publicznego i społecznego. Uchwalenie oraz aktualizacja regulaminu pracy Zarządu należy do kompetencji Walnego Zebrania Członków.

Regulamin pracy biura jest dokumentem ustalającym organizację i zasady funkcjonowania biura LGD „Kurpsie Razem”. Znajdują się w nim informacje dotyczące struktury organizacyjnej oraz zadań, uprawnień i obowiązków pracodawcy i poszczególnych pracowników. W regulaminie określono również zasady i opis metody oceny efektywności świadczonego doradztwa. Regulamin zgodnie ze Statutem LGD, uchwalany jest przez Zarząd.

Do ważnych wewnętrznych dokumentów z zakresu kluczowych zadań LGD należą także procedury oceny zgodności operacji z LSR i oceny operacji według lokalnych kryteriów wyboru, wyboru operacji przez LGD wraz z procedurą odwoławczą oraz wyboru i oceny grantobiorców oraz realizacji operacji w partnerskie, projektów partnerskich i operacji własnych. Oprócz procedur LGD posiada Politykę Rachunkowości organizacji wraz z zakładowym planem kont księgowych, procedurę obiegu dokumentów finansowo-księgowych oraz regulacje wewnętrzne dotyczące ochrony danych osobowych wynikających z Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/679 z dnia 27 kwietnia 2016 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych i w sprawie swobodnego przepływu takich danych i przepisów krajowych.

Wszelkie regulaminy i procedury tworzą system podstawowych regulacji wewnętrznych, które ułatwiają funkcjonowanie. Przyczyniają się do zwiększenia dostępności, jawności, przejrzystości i funkcjonalności LGD „Kurpsie Razem”.

II. Charakterystyka obszaru i ludności objętej wdrażaniem LSR

1. Położenie geograficzne i ludność

„Za rz. Narwią w Ostrołęce rozpoczyna się Puszcza Kurpiowska: lasy, lasy i piaski. Ale aby bliżej poznać tę puszcę, trzeba dostać się do jej głębin, zajrzeć do chat kurpiowskich, przypatrzeć się życiu tego biednego ludu, wniknąć w jego potrzeby, poznać jego gwarę, przysłuchać się podobnej do nawoływania nocnej „pućki” i do poszumu leśnego jego pieśni, która tam codziennie na polach i smugach, na łąkach i w lasach się rozlega. Wtedy dopiero się ukaże cały urok tej smutnej, ale i ciekawej okolicy.”

Ks. W. Skierkowski (1928)

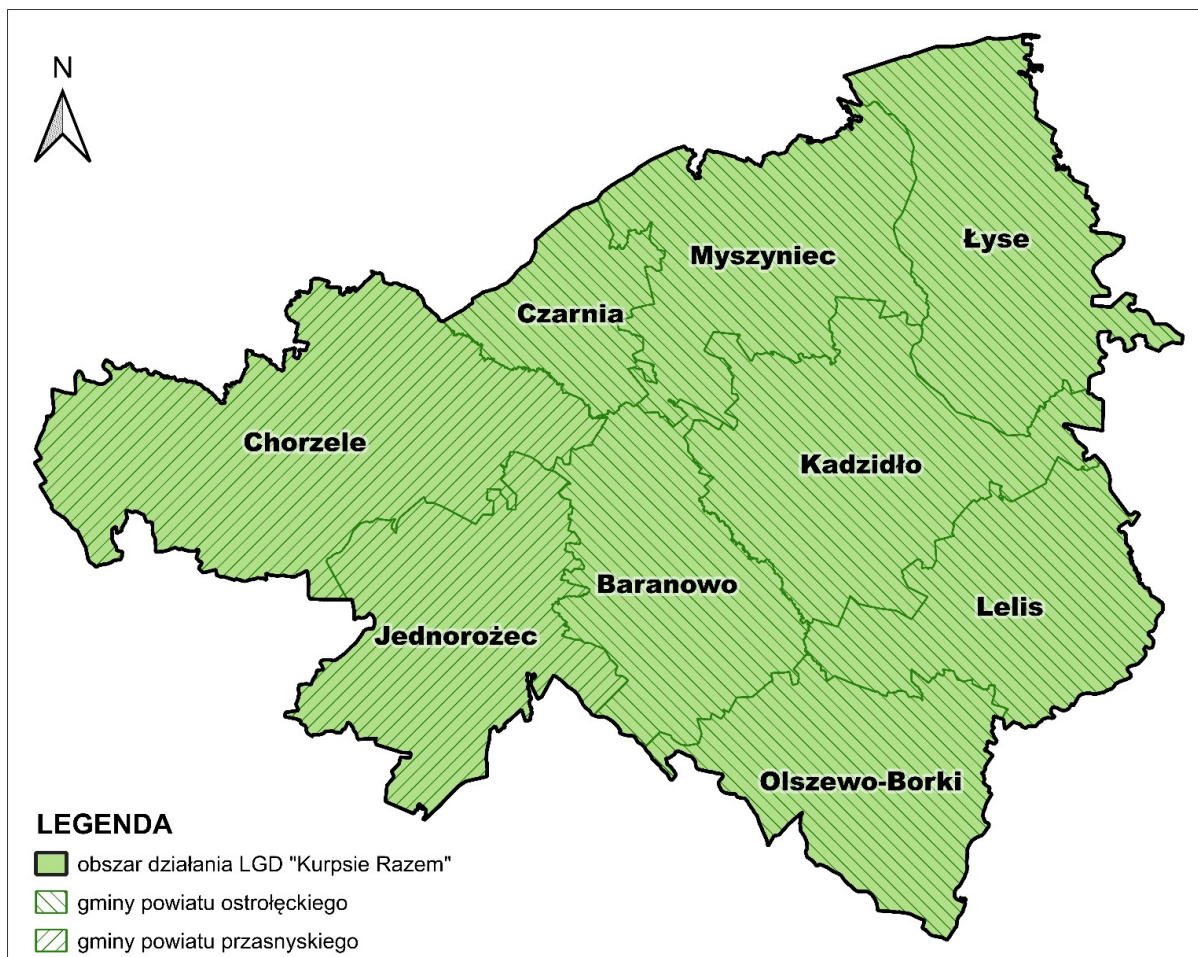
Obszar LGD „Kurpsie Razem” obejmuje teren dziewięciu gmin województwa mazowieckiego, w tym siedem gmin powiatu ostrołęckiego - Baranowo, Czarnia, Kadzidło, Lelis, Łyse, Myszyniec i Olszewo-Borki oraz dwie gminy powiatu przasnyskiego, tj. Chorzele i Jednoróżec. Największą z nich jest gmina miejsko-wiejska Chorzele (370,69 km²), natomiast najmniejszą gmina wiejska Czarnia (93,85 km²). Obszar LGD, którego powierzchnia wynosi 2 019,95 km², według stanu na dzień 31.12.2020 r. zamieszkuje 75 023 osoby, w tym 36 917 kobiet (49,21% ogółu mieszkańców) i 38 106 mężczyzn (50,79% ogółu mieszkańców). W każdej z gmin liczba mężczyzn jest wyższa niż liczba kobiet. W zamieszczonej poniżej Tabeli 1. zaprezentowano dokładne dane statystyczne dotyczące powierzchni i liczby mieszkańców poszczególnych gmin.

Tab. 1 Wykaz gmin wraz z powierzchnią i liczbą ludności

lp.	gmina	powiat	rodzaj gminy	liczba mieszkańców	liczba kobiet	liczba mężczyzn	powierzchnia [ha]
1.	Baranowo	ostrołęcki	wiejska	6 172	3 053	3 119	19 757
2.	Czarnia	ostrołęcki	wiejska	2 300	1 119	1 181	9 385
3.	Kadzidło	ostrołęcki	wiejska	11 090	5 453	5 637	25 888
4.	Lelis	ostrołęcki	wiejska	9 759	4 791	4 968	19 639
5.	Łyse	ostrołęcki	wiejska	8 273	4 086	4 187	24 678
6.	Myszyniec	ostrołęcki	miejsko-wiejska	10 189	5 004	5 185	22 681
7.	Olszewo-Borki	ostrołęcki	wiejska	10 913	5 397	5 516	19 674
8.	Chorzele	przasnyski	miejsko-wiejska	9 569	4 660	4 909	37 069
9.	Jednoróżec	przasnyski	wiejska	6 758	3 354	3 404	23 224
RAZEM				75 023	36 917	38 106	201 995

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z GUS-u

Dla obszaru LGD charakterystyczne jest występowanie rozproszonego osadnictwa, o którym świadczy zdecydowanie niższa niż w kraju (53 osoby na km²) gęstość zaludnienia terenów wiejskich, wynosząca jedynie 37 osób na km². Teren jest spójny przestrzennie w kontekście położenia – wszystkie gminy tworzą zwarty geograficznie obszar, pozostając ze sobą w bezpośrednim sąsiedztwie, co obrazuje zamieszczona poniżej Mapa 2. Obszar działania LGD to w zdecydowanej większości tereny wiejskie o charakterze rolniczym, jedynie gminy Chorzele i Myszyniec są gminami miejsko-wiejskimi. Spójność geograficzną potwierdza również położenie obszaru LGD prawie w całości w granicach mezoregionu Równina Kurpiowska.

Mapa 2. Gminy LGD „Kurpsie Razem”

– opracowanie własne na podstawie danych GUGiK i darmowego programu QGIS

Obliczony na podstawie danych GUS „urodzenia żywe” i „zgony” przyrost naturalny na obszarze LGD w latach 2018-2021 ma tendencję mocno spadkową, co jest bardzo niekorzystnym zjawiskiem. Porównując rok 2018, w którym przyrost naturalny osiągnął wartość 143 oraz rok 2021, gdzie zanotowano wartość ujemną wskaźnika na poziomie -283, to różnica w tym krótkim okresie wynosi aż 426. Jedyną gminą, w której w każdym roku badanego okresu przyrost naturalny był dodatni jest gmina Lelis. Biorąc pod uwagę sumę przyrostu naturalnego z lat 2018-2021 wartość powyżej zera osiągnęły także gminy Łyse i Olszewo–Borki. Przeliczając przyrost naturalny na 1000 ludności najgorszy wynik osiągnęła gmina Baranowo w 2021 r. z wartością -11,37, zaraz po niej uplasowała się gmina Czarnia z wynikiem -8,81 także w 2021 r. Najwyższe wartości osiągnęły gmina Lelis w 2018 r. – 7,46 i gmina Olszewo-Borki, również w 2018 r., z wartością 5,41. Poniżej w Tabeli 2. przedstawiono dane liczbowe dotyczące przyrostu naturalnego i migracji wewnętrznych.

Tab. 2. Przyrost naturalny oraz migracje wewnętrzne w gminach obszaru LGD w latach 2018-2021

lp.	gminy	2018		2019		2020		2021		razem
		przyrost naturalny	migracje wew.	przyrost naturalny	migracje wew.	przyrost naturalny	migracje wew.	przyrost naturalny	migracje wew.	
1.	Baranowo	-26	-51	-19	-17	-32	-17	-69	-23	-254
2.	Czarnia	2	-28	-10	-15	-18	-14	-20	-32	-135
3.	Kadzidło	17	-60	-7	-25	-41	-42	-32	-6	-196
4.	Lelis	72	28	42	17	47	37	4	90	337
5.	Łyse	14	-16	21	-53	13	-50	-11	-52	-134
6.	Myszyniec	13	-30	8	-64	-29	-23	-21	-23	-169
7.	Olszewo-Borki	58	29	24	46	-9	9	-13	58	202
8.	Chorzele	-2	-50	-5	-19	-29	-58	-75	-76	-314
9.	Jednorzec	-5	-26	4	-76	-29	-48	-46	-32	-258
RAZEM		143	-204	58	-206	-127	-206	-283	-96	-921

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z GUS-u

Na stopniowe zmniejszanie się liczby ludności w poszczególnych gminach wpływ mają również migracje wewnętrzne (Tabela 2.). W przypadku obszaru LGD w okresie 2018-2021 migracje wewnętrzne mają wartość -712, co znaczy, że nastąpił bardzo duży odpływ ludności ze wsi do miast. W latach 2018-2020 wskaźnik kształtował się na bardzo zbliżonym poziomie -204 w 2018 r. i -206 w 2019 r. i 2020 r. W 2021 r. odpływ ludności zmniejszył się do poziomu -96.

W każdym roku badanego okresu wskaźnik migracji wewnętrznych był dodatni w gminach Lelis i Olszewo-Borki, a także przyrost naturalny osiągnął bardzo dobry wynik. Biorąc pod uwagę zebrane dane można dojść do wniosku, że gminy Olszewo-Borki i Lelis są w najkorzystniejszej sytuacji ludnościowej, najprawdopodobniej dzięki bliskiemu sąsiedztwu Ostrołęki będącej zapleczem miejsc pracy, zaopatrzenia oraz kultury i rozrywki. Sumując przyrost naturalny i migracje wewnętrzne w latach 2018-2021 r. z obszaru LGD „ubyło” aż 921 osób, co stanowi w przybliżeniu 1,2% populacji obszaru LGD.

2. Przyroda i rolnictwo

Obszar LGD „Kurpsie Razem” to teren Kurpiowskiej Puszczy Zielonej. Granice Puszczy Zielonej zwanej także Zagajnicą, wyznaczają 3 rzeki – od wschodu Pisa, od południa Narew, od zachodu Orzyc oraz granica byłych Prus Wschodnich od północy. Jest to teren charakteryzujący się stosunkowo dużą powierzchnią gruntów leśnych – 793 km² (dane GUS na dzień 31.12.2020 r.). Wskaźnik lesistości obszaru LGD wynosi aż 39,3% i jest zdecydowanie wyższy niż wskaźnik lesistości dla Polski – 29,6% (GUS). Z racji występowania gleb piaszczystych i wydm dominującym gatunkiem lasotwórczym jest sosna ze świerkiem i domieszką dębu, co pokazuje także spójność przyrodniczą terenu [Starzyk, 2022]. Obszar odznacza się dużą naturalnością również dzięki stosunkowo niewielkiej ingerencji człowieka. W związku z tym występuje tu wiele obszarów cennych przyrodniczo – 8 rezerwatów, z których największym jest Torfowisko Karaska (402,69 ha) oraz obszary Natura 2000 – 3 obszary specjalnej ochrony ptaków OSO i 5 specjalnych obszarów ochrony SOO. Największą powierzchnię z obszarów cennych przyrodniczo zajmuje Dolina Omulwi i Płodownicy, która zajmuje aż 313,45 km², co daje 15,5% całkowitej powierzchni terenu LGD.

Poniżej w Tabeli 3. znajduje się dokładne zestawienie obszarów cennych przyrodniczo (wraz z ich powierzchniami), które występują we wszystkich gminach należących do obszaru działania LGD „Kurpsie Razem”.

Tab. 3. Wykaz obszarów cennych przyrodniczo

lp.	nazwa	rodzaj	gmina	powierzchnia [ha] w granicach LGD
1.	Czarnia	rezerwat	Czarnia	141,26
2.	Mingos	rezerwat	Łyse	13,46
3.	Olsy Płoszyckie	rezerwat	Lelis	140,86
4.	Podgórze	rezerwat	Kadzidło	37,76
5.	Surowe	rezerwat	Czarnia	4,57
6.	Tabory	rezerwat	Łyse	17,21
7.	Torfowisko Karaska	rezerwat	Kadzidło	402,69
8.	Torfowisko Serafin	rezerwat	Łyse	184,92
9.	Bory Bagienne i Torfowiska Karaska	NATURA 2000 - SOO	Kadzidło	558,83
10.	Bory Chrobotkowe Karaska	NATURA 2000 - SOO	Czarnia, Kadzidło, Myszyniec	1 124,52
11.	Myszynieckie Bory Sasankowe	NATURA 2000 - SOO	Łyse	1 936,98
12.	Torfowisko Serafin	NATURA 2000 - SOO	Łyse	369,44
13.	Zachodniokurpiowskie Bory Sasankowe	NATURA 2000 - SOO	Jednoróżec	2 214,06
14.	Dolina Dolnej Narwi	NATURA 2000 - OSO	Lelis, Olszewo-Borki	3 460,48
15.	Doliny Omulwi i Płodownicy	NATURA 2000 - OSO	Baranowo, Czarnia, Chorzele, Jednoróżec, Kadzidło, Lelis, Olszewo-Borki	31 344,56
16.	Puszcza Piska	NATURA 2000 - OSO	Łyse	56,52
RAZEM				41 008,12

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GDOŚ i darmowego programu QGIS

Główne rzeki przepływające przez obszar działania LGD to Omulew, Orzyc, Rozoga i Szkwa. Największą wartość przyrodniczą ma zdecydowanie Omulew, która malowniczo meandruje przez otaczające ją piękne lasy, pola i łąki. Omulew jest prawobrzeżnym dopływem Narwi o długości 127 km i na całej długości chroniona jest jako obszar Natura 2000. Dzięki dużej powierzchni i zwartości kompleksów leśnych na obszarze LGD oraz stosunkowo niewielkiej ingerencji człowieka w środowisko naturalne, Puszcza Zielona jest siedliskiem rzadko spotykanych gatunków zwierząt. Puszcze zamieszkuje różnorodna zwierzyna leśna, tereny podmokłe – ptactwo wodne i błotne, a pola i łąki ptaki śpiewające [Starzyk, 2022]. Szczególną uwagę warto zwrócić na kraszkę, która jest gatunkiem ptaka skrajnie zagrożonym, ale szczególnie upodobała sobie Równinę Kurpiowską, stanowiącą dla niej ostoję [GIOŚ, Monitoring Ptaków Polski].

Obszar LGD to przede wszystkim tereny wiejskie o charakterze rolniczym, gdzie dominuje chów i hodowla bydła mlecznego, będącego głównym źródłem utrzymania rolników. Zgodnie z danymi GUS z Powszechnego Spisu Rolnego z 2020 r. na obszarze funkcjonowało 8 588 gospodarstw rolnych, których łączna powierzchnia wynosi 1 274,44 km², co daje aż 63% powierzchni całego terenu LGD. Nietrudno zauważyć, że jest to obszar zdominowany przez rolnictwo. Przeciętna wielkość gospodarstwa rolnego wynosi 14,84 ha. Odliczając od ogólnej liczby i powierzchni gospodarstwa powyżej 15 ha, które stanowią 26,68% ogółu gospodarstw i zajmują 52,43% łącznej powierzchni wszystkich gospodarstw, średnia powierzchnia pozostałych gospodarstw wynosi jedynie 9,63 ha. Zatem obszar LGD charakteryzuje rozdrobnienie gospodarstw rolnych wynikające głównie z podziałów rodzinnych, co w aspekcie struktury agrarnej jest niekorzystnym zjawiskiem. Niewielkie gospodarstwa osiągają małe dochody, w związku z czym mogą mieć problem z codziennym funkcjonowaniem i przetrwaniem w dłuższej perspektywie czasowej. Ponadto obszar LGD zdominowany jest przez mało żyzne gleby niskich klas, które dają słabe plony.

Obszar LGD „Kurpsie Razem” wykazuje wysoką spójność przyrodniczą. Jest to teren nizinny o słabych glebach i z dużym odsetkiem lasów oraz wieloma obszarami cennymi przyrodniczo – co może stanowić mocną stronę

obszaru. Na całym terenie występują podobne gatunki fauny i flory, analogiczne warunki klimatyczne i zbliżona struktura użytkowania ziemi. W gminach przeważa krajobraz rolniczy, gospodarstwa rolne charakteryzują się dużym rozdrobnieniem, a ludność kurpiowska jest bardzo przywiązana do swojej ziemi i tradycji kurpiowskich, o czym mowa poniżej.

3. Turystyka, tradycja i kultura

Obecnie ważnym trendem w aspekcie turystyki i wypoczynku, do którego przyczyniła się pandemia, jest spędzanie wolnego czasu blisko natury i wyjazdy w sielskie, nieoczywiste miejsca nawiązujące do dawnego stylu życia. Ponadto w codziennym życiu coraz częściej zauważalny jest nadmiar rzeczy i zbyt szybkie tempo, co wpływa na popularyzację idei „slow life” i „less waste”. Idee te współgrają ze zrównoważoną turystyką, która ma na celu zminimalizowanie negatywnego wpływu na środowisko, promowanie lokalnej kultury i generowanie możliwości zatrudnienia mieszkańców obszaru [Szybka, 2019]. Obszar LGD „Kurpsie razem” dzięki pięknym lasom i rolniczym krajobrazom, bogactwie fauny i flory oraz unikatowej kulturze kurpiowskiej zdecydowanie wpisuje się w nowe trendy i definicję zrównoważonej turystyki. Na Kurpiach funkcjonuje wiele gospodarstw agroturystycznych. 24 z nich z gmin powiatu ostrołęckiego współpracuje z Mazowieckim Ośrodkiem Doradztwa Rolniczego, natomiast 4 (zgodnie z danymi Ogólnopolskiej Sieci Zagród Edukacyjnych) działają równocześnie jako zagrody edukacyjne. Zagrody realizują cele edukacyjne m.in. z zakresu produkcji roślinnej i zwierzęcej, przetwórstwa produktów rolnych czy rękodzieła i twórczości ludowej, głównie w formie warsztatów, co pozwala na zachowanie dziedzictwa kulturowego wsi i dywersyfikację źródeł dochodów rolników.

O atrakcyjności turystycznej obszaru LGD „Kurpsie Razem” świadczą jego walory przyrodnicze i unikalna kultura kurpiowska. Mimo że ziemie Równiny Kurpiowskiej są mało urodzajne, teren jest bardzo ciekawy – w dużej mierze porośnięty przez lasy, z płaskimi zabagnionymi dolinami i obniżeniami zajętyymi przez łąki i pastwiska. Dla krajobrazu kurpiowskiego charakterystyczne są wydmy, wyróżniające się różnorodnością form, doskonale zachowane dzięki zalesieniom [Starzyk, 2022]. Lasy Puszczy Kurpiowskiej są wspaniałym miejscem do uprawiania turystyki pieszej i rowerowej, a rzeki, zwłaszcza meandrująca Omulew, do spływów kajakowych. Bardzo ciekawym miejscem jest także obiekt sportowo-rekreacyjny „Kurpiowska Kraina”, położony w gminie Myszyniec nad zalewem Wykrot. Niezwykle atrakcyjne w aspekcie turystyki są także najważniejsze wydarzenia kulturalne regionu – Niedziela Palmowa w Łysych, Miodobranie Kurpiowskie w Wykrocie, czy Wesele Kurpiowskie w Kadzidle, które przyciągają rzesze miłośników Kurpiowszczyzny i kultury ludowej z całej Polski. Ścisła współpraca z gminami, będąca mocną stroną partnerstwa w LGD, jest niezwykle istotna w zakresie wzmocnienia potencjału turystyczno-rekreacyjnego, ponieważ jednostki samorządu terytorialnego jako jedyne są w stanie udźwignąć koszty budowy infrastruktury turystycznej.

Istnienie zależności między dostępnością komunikacyjną a turystyką wydaje się być oczywiste. Obszar LGD „Kurpsie Razem” nie ma rozbudowanej sieci drogowej. Przez teren przebiegają 3 drogi krajowe – 53, 57 i 63, z czego najdłuższy odcinek obejmuje droga 53 (Olsztyn – Szczytno – Myszyniec – Ostrołęka), która prowadzi od północnej części obszaru przez Myszyniec w kierunku Ostrołęki. Drogi 57 (biegnąca przez Chorzele) i 61 (biegnąca przez

Olszewo-Borki), znajdujące się w granicach terenu obejmują zdecydowanie krótsze odcinki. Istotne z komunikacyjnego punktu widzenia są także drogi wojewódzkie nr 614, 626, 645, 647 i 544. W całości przez obszar LGD przebiega droga nr 614 (Myszyniec – Chorzele o długości 36 km), natomiast pozostałe wymienione drogi w granicach terenu obejmują krótsze odcinki. Rozbudowana sieć drogowa, jej modernizacja oraz przyrost długości dróg przekłada się na wzrost dostępności, a zatem też na korzyści z turystycznego punktu widzenia. Słabo rozbudowana sieć dróg krajowych i wojewódzkich może wpływać na słabszy ruch turystyczny na Kurpiach. Ponadto położenie w bliskim sąsiedztwie z bardziej rozpoznawalnymi Warmią i Mazurami o lepszej dostępności komunikacyjnej stanowi dużą konkurencję w pozyskiwaniu turystów.

Mimo położenia w sąsiedztwie bardziej popularnych turystycznie regionów, Kurpie zdecydowanie wyróżniają się pod względem kulturowym. Silna tożsamość i kultura kurpiowska są bardzo istotnym elementem spajającym obszar LGD „Kurpsie Razem”. Błotniste tereny i lasy stały się barierą dla osadnictwa rolniczego, wymuszając na Kurpiach samowystarczalność. Puszczy, mieszkając w Puszczy Kurpiowskiej w XVI-XVII w., zajmowali się przede wszystkim myślistwem, bartnictwem, rybołówstwem i rudnictwem. Był to okres świetności Kurpiów ze względu na prężnie działającą gospodarkę opartą na lesie i brak przymusu odrabiania pańszczyzny. Sytuacja zmieniła się w XVIII w. przez utratę niepodległości, likwidację prawa bartnego, grabieżczą wycinkę lasów przez zaborców oraz rozwój osadnictwa rolnego, które ze względu na słabe gleby było niewystarczającym źródłem utrzymania. Puszczy znani kiedyś byli jako ludzie dzicy i szorstcy, ale również, mimo ubóstwa, bardzo gościnni. Kurpie szukali innych źródeł dochodu, w tym kontaktów handlowych, związanych przede wszystkim z rękodzielnictwem, z mieszkańcami miast sąsiadujących z Puszcą. Sytuacja mieszkańców regionu zaczęła się stopniowo poprawiać od II połowy XX w., a obecnie ze względu na kontynuowanie tradycji pszczelarskiej i ukierunkowanie rolnictwa na hodowlę bydła mlecznego mówi się, że Kurpie to kraina mlekiem i miodem płynąca. Bliskość puszczy i niezależność Kurpiów, ma odbicie w niezwyklej kulturze kurpiowskiej i jej elementach (śpiew, gwara kurpiowska, strój ludowy, kuchnia regionalna, rękodzieło). Obszar LGD „Kurpsie Razem” charakteryzuje bogactwo zabytków m.in. tj. murowana dzwonnica zakonu Jezuitów z XVII w. w Myszyncu czy Drewniany Dwór Bourbonów z początków XX w. w Przystani w gm. Olszewo-Borki, które są niesamowitą atrakcją turystyczną.

Kurpie Zielone to obszar spójny wieloaspektowo - jednolity z punktu widzenia gospodarczego, społecznego, przyrodniczego i kulturowego. Wspólna historia, tożsamość i tradycje kurpiowskie są spoiwem jednoczącym wszystkich mieszkańców terenu LGD. Specyficzne warunki życia i doświadczenia historyczne ukształtowały wyjątkową ludność kurpiowską, która utożsamiana jest z oszczędnością, uporem i umiłowaniem wolności.

4. Edukacja, przedsiębiorczość i bezrobocie

Według danych GUS w roku 2021 w przedszkolach, szkołach podstawowych i ponadpodstawowych na obszarze LGD uczyło się 10 729 dzieci, co stanowi 14,37% ogółu ludności. Uczniowie szkół podstawowych stanowili aż 61,55% ogółu uczniów. Odsetek uczniów w przedszkolach wynosił 24,38%, natomiast uczniowie szkół ponadpodstawowych to jedynie 14,06% ogółu uczniów z terenu LGD. W gminach Lelis i Olszewo-Borki nie funkcjonują żadne szkoły ponadpodstawowe. Najprawdopodobniej wynika to z małej odległości do miasta Ostrołęka, w którym jest bardzo duży wybór szkół i jest to miejsce edukacji wybierane przez wielu uczniów po szkole podstawowej.

Niewielka liczba uczniów szkół ponadpodstawowych na obszarze LGD wynika m.in. z małej liczby placówek oraz ukierunkowania się młodych osób na zdobycie wykształcenia w bardziej prestiżowych szkołach w większych ośrodkach. Głównym miastem wybieranym przez uczniów chcących kontynuować naukę po szkole podstawowej jest Ostrołęka, pozostałe miasta okalające teren to: Przasnysz, Szczytno, Pisz, Kolno i Łomża. Zgodnie z danymi GUS na koniec 2021 r. mieszkańcy województwa mazowieckiego mają analogiczny do średniej krajowej poziom wykształcenia. Jednakże biorąc pod uwagę jedynie powiat ostrołęcki i przasnyski – charakteryzują się one znacznie niższym od średniej krajowej i wojewódzkiej poziomem wykształcenia, przy czym powiat przasnyski ma niższą średnią niż powiat ostrołęcki.

W świetle danych GUS w roku 2021 na terenie działania LGD „Kurpsie Razem” funkcjonowało 5 294 podmiotów gospodarczych wpisanych do rejestru REGON - najwięcej w gminie Olszewo-Borki (1 026), a najmniej w gminie Czarnia (132). W przeliczeniu na 1000 mieszkańców, największą liczbą podmiotów gospodarczych charakteryzują się gminy Olszewo-Borki (94) i Kadzidło (79), zaś najmniejszą gminy Łyse (51) i Baranowo (57). Zdecydowana większość firm, bo aż 5 158 (97,43%) to mikroprzedsiębiorstwa zatrudniające do 9 pracowników. Na obszarze 8 gmin (bez gminy Baranowo) funkcjonuje jedynie 12 podmiotów zatrudniających powyżej 50 pracowników. Biorąc pod uwagę podział podmiotów według grup rodzajów działalności, na obszarze LGD 3,49% podmiotów zajmuje się rolnictwem, leśnictwem, łowiectwem i rybactwem, 32,75% przemysłem i budownictwem, a 63,75% są to

pozostałe rodzaje działalności, związane głównie z handlem i usługami. Struktura podziału podmiotów we wszystkich gminach jest bardzo zbliżona. Największą i najbardziej rozpoznawalną firmą funkcjonującą na obszarze LGD jest JBB Bałdyga z siedzibą w Łysych, która zatrudnia łącznie około 1 700 pracowników. Firma JBB stanowi markę rozpoznawalną w skali kraju i za granicą oraz jest wielkim atutem dla całego regionu.

Stopa bezrobocia została obliczona na podstawie danych GUS „bezrobocie rejestrowane” i „ludność w wieku produkcyjnym: 15-59 lat kobiety, 15-64 lata mężczyźni” z lat 2019-2021. Najwyższą stopę bezrobocia odnotowano w roku 2020, w którym pojawiły się obostrzenia i restrykcje związane z pandemią – wówczas wskaźnik bezrobocia dla obszaru LGD wynosił 6,17% i był wyższy od średniej dla województwa mazowieckiego a także kraju. We wszystkich gminach obszaru w badanym okresie stopa bezrobocia była wyższa w przypadku kobiet – w 2020 r. wskaźnik ten u mężczyzn wynosił 5,28%, a u kobiet aż 7,26%, co daje prawie 2 punkty procentowe (p.p.) różnicy. Najwyższą różnicę w stopie bezrobocia zauważono w 2020 r. w gminie Kadzidło – aż 3,46 p.p. na niekorzyść kobiet. W 2021 r. i 2020 r. najniższą i w 2019 r. prawie najniższą stopą bezrobocia charakteryzowała się gmina Kadzidło – odpowiednio 4,31%, 4,60% i 3,87%. Najwyższa stopa bezrobocia w badanym okresie wykazana została w gminie Jednorzec – 7,25% w 2021 r., 7,83% w 2020 r. i 6,76% w 2019 r.

Aż 8 z 9 gmin obszaru LGD „Kurpsie Razem” znajduje się na „liście gmin zagrożonych trwałą marginalizacją: programowanie 2021-2027”. Jedyną gminą nieznajdącą się we wskazanym wykazie jest gmina Olszewo-Borki, która jest jednocześnie „sypialnią” Ostrołęki – bardzo wielu mieszkańców gminy pracuje w mieście.

Podsumowując, na podstawie doświadczeń LGD „Kurpsie Razem” oraz przeprowadzonej wnikliwej diagnozy należy wskazać, że społeczność obszaru działania LGD boryka się z wieloma trudnościami, szczególnie w aspekcie edukacji i zatrudnienia. Z uwagi na fakt, że są to głównie tereny o charakterze wiejskim z niewielkimi jednostkami miejskimi (Myszyniec i Chorzele), ilość szkół średnich oraz ich prestiż jest niewielki, a młodzież w dużej mierze wybiera szkoły w miastach poza granicami obszaru działania LGD. Ludność zamieszkująca obszar ma też znacznie niższy poziom wykształcenia niż średnia wojewódzka i krajowa, co ma wpływ na wysoką stopę bezrobocia i niewystarczający rozwój gospodarczy, w tym w zakresie przemysłu i innowacji. Przedsiębiorstwa w miazdzącej przewadze są niewielkie i nastawione głównie na handel i usługi. Na obszarze LGD bezrobocie w dużo większym stopniu dotyka kobiet niż mężczyzn. Przyczyną takiego stanu są ograniczenia związane z rodzajem oferowanej pracy oraz problemy z powrotem do aktywności zawodowej po przerwie związanej z macierzyństwem. Na terenie funkcjonuje niewiele żłobków, w związku z czym kobiety często muszą opiekować się dziećmi w domu do czasu osiągnięcia przez nie wieku przedszkolnego lub szkolnego. Niewątpliwymi atutami obszaru i ludności Kurpiowszczyzny są bardzo cenne przyrodniczo i niezdegradowane obszary leśne, ale też wspaniałe tradycje i unikatowa kultura. Dziedzictwo kulturowe i tożsamość kurpiowska są wyróżnikami ludności regionu, która nie wstydzi się swojego pochodzenia, ale dumnie kulturuje zwyczaje i obrzędy oraz gwarę kurpiowską i przekazuje je z pokolenia na pokolenie. Wobec powyższego proponowane cele i działania w LSR odpowiadają na zdiagnozowane potrzeby mieszkańców obszaru przy wykorzystaniu atutów regionu oraz poszanowaniu i ochronie odrębności kulturowej i tradycji lokalnej.

WAŻNE - Pomimo że część ocenianych kryteriów wyboru LSR z załącznika nr 5 do regulaminu konkursu na wybór LSR odnosi się do zapisów z rozdziału II, to zgodnie z załącznikiem 3 Struktura i wymagania dotyczące LSR opisane są one w rozdziale IV.

III. Partycypacyjny charakter LSR

1. Przebieg przeprowadzenia konsultacji LSR ze społecznością lokalną oraz metody partycypacji

Strategia rozwoju lokalnego kierowanego przez społeczność na lata 2024-2028, zwana dalej LSR została opracowana przez pracowników biura LGD „Kurpsie Razem” przy udziale Zarządu, którzy wspólnie tworzyli zespół ds. Lokalnej Strategii Rozwoju. W proces opracowania LSR zostali włączeni członkowie LGD – reprezentujący wszystkie sektory, na których oparta jest działalność organizacji, tj. przedstawiciele sektora gospodarczego, społecznego, publicznego oraz mieszkańcy obszaru. Przed przystąpieniem do opracowania treści LSR, na etapie diagnozy wykorzystano szereg metod partycypacyjnych w celu jak najbardziej efektywnego zaangażowania społeczności lokalnej w proces definiowania wymagających interwencji obszarów oraz określenia kierunków działań.

Wśród partycypacyjnych metod tworzenia LSR zastosowano:

1. *Spotkania konsultacyjne* – były podstawowym źródłem informacji do diagnozy obszaru, a następnie określenia celów i wskaźników. Odbyły się na obszarze każdej z 9 gmin członkowskich LGD „Kurpsie Razem” (Baranowo, Chorzele, Czarnia, Jednorzec, Kadzidło, Lelis, Łyse, Myszyniec oraz Olszewo-Borki), w dniach: 01-03.06.2022 r., 07.06.2022 r., 14-15.06.2022 r., 20-21.06.2022 r., 03.08.2022 r., 25.05.2023 r. oraz 05.06.2023 r. – spotkanie podsumowujące proces konsultacyjny,
2. *Badanie ankietowe PAPI z mieszkańcami* – przy wykorzystaniu papierowej wersji kwestionariusza ankiety - przeprowadzone podczas spotkań konsultacyjnych w dniach: 01-03.06.2022 r., 07.06.2022 r., 14-15.06.2022 r., 20-21.06.2022 r., 03.08.2022 r. oraz podczas Jarmarku Świątecznego zorganizowanego przez RCKK w Myszyńcu w dniu 30.03.2023 r.
3. *Badanie ankietowe PAPI z uczniami* – przy wykorzystaniu papierowej wersji kwestionariusza ankiety - przeprowadzone na terenie szkół ponadpodstawowych skierowane do uczniów ostatnich klas w dniach 14-21.04.2023 r.
4. *Badanie ankietowe CAWI* – wywiad przeprowadzony kanałem internetowym - zamieszczony na stronie internetowej LGD: www.kurpsierazem.eu oraz w mediach społecznościowych (Facebook) w okresie od 18.07.2022 r. do 05.05.2023 r.
5. *Punkt konsultacyjny* – znajdujący się w biurze LGD - punkt został uruchomiony w celu zapewnienia mieszkańcom obszaru działania LGD stałego dostępu do informacji na temat postępu prac nad LSR oraz w celu umożliwienia zgłaszania potrzeb i problemów. Punkt działał w okresie od 29.04.2022 r. do 31.05.2023 r.
6. *Konsultacje telefoniczne* – wyznaczony do tego pracownik udzielał informacji związanych z tworzeniem LSR telefonicznie w okresie od 29.04.2022 r. do 31.05.2023 r.
7. *Biały wywiad* – polegał na gromadzeniu informacji z ogólnie dostępnych źródeł informacji tj. Banku Danych Lokalnych Głównego Urzędu Statystycznego, Centrali Kasy Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego – Biuro Statystyk, Centralnej Ewidencji i Informacji o Działalności Gospodarczej, Krajowego Rejestru Sądowego, rejestru stowarzyszeń zwykłych w powiatach, Bazy Podmiotów Ekonomii Społecznej, Listy produktów tradycyjnych MRiRW w okresie od 05.2022 r. do 04.2023 r.
8. *Pogłębione wywiady indywidualne* – przeprowadzone z osobami kluczowymi z punktu widzenia ustalenia celów LSR oraz wsparcia osób należących do grup marginalizowanych. W ramach badania zrealizowano m.in. wywiady telefoniczne z pracownikami Ośrodków Pomocy Społecznej z terenu LGD oraz uzyskano informacje umożliwiające zdefiniowanie grup w niekorzystnej sytuacji. Badania realizowano w okresie od 27.03.2023 r. do 26.04.2023 r.
9. *Spotkanie członków LGD w dniu 25 maja 2023 r.* – omówiono poszczególne zagadnienia związane z diagnozą obszaru, cele, przedsięwzięcia i plan działania.
10. *Badanie ankietowe CAWI* – przeprowadzone przez ewaluatora zewnętrznego w grudniu 2022 r. za pomocą formularza ankiety. Respondentami były osoby, które korzystały ze wsparcia finansowego w latach 2016-2022.

Jako główną metodę partycypacyjną zastosowaną przez LGD uznano spotkania konsultacyjne, które dały możliwość bezpośredniego kontaktu z mieszkańcami w celu poznania ich opinii, potrzeb, problemów i pomysłów. Zorganizowano i przeprowadzono spotkania o charakterze otwartym z uwzględnieniem zasad równości kobiet i mężczyzn oraz zgodnie z zasadami równości szans i niedyskryminacji - w spotkaniach uczestniczyli mieszkańcy z różnych grup i środowisk społecznych, a zwłaszcza lokalni liderzy, potencjalni beneficjenci pomocy oraz beneficjenci PROW 2014-2020, przedstawiciele organizacji pozarządowych (Kół Gospodyń Wiejskich, Kółek Rolniczych, Ochotniczych Straży Pożarnych), sołtysi, przedsiębiorcy, pracownicy Ośrodków Pomocy Społecznej, pracownicy domów kultury, dyrektorzy bibliotek, pracownicy Centrum Usług Społecznych, pracownicy instytucji publicznych oraz mieszkańcy zainteresowani wspólnym tworzeniem LSR. W spotkaniach stacjonarnych łącznie udział wzięło 96 osób, w tym 75 kobiet i 21 mężczyzn. W celu poinformowania jak najszerszego grona mieszkańców LGD i zapewnienia wysokiej frekwencji na spotkaniach, rozesłano wiadomości SMS do mieszkańców obszaru, których dane widnieją w bazie danych LGD oraz rozesłano wiadomości e-mail do organizacji pozarządowych i instytucji publicznych, tj. Urzędów Gmin, Powiatowych Urzędów Pracy w Ostrołęce i Przasnyszu z zaproszeniem i prośbą o zamieszczenie informacji dotyczącej spotkań konsultacyjnych na stronach internetowych. Na stronie internetowej i profilu LGD na FB zostały również zamieszczone informacje z harmonogramem spotkań.

Podczas spotkań konsultacyjnych przeprowadzono badanie ankietowe metodą PAPI. Należy zauważyć, iż w skutek wybuchu pandemii COVID-19 w 2020 r. do Internetu przeniosły się niemal wszystkie sfery życia codziennego. Większe znaczenie zaczęły odgrywać media społecznościowe, które pozwalały na sprawniejszą komunikację. Wobec powyższego LGD postanowiło wykorzystać ten kanał komunikacji umieszczając na stronie internetowej i na Facebooku informację z hiperłączem do ankiety skierowanej do mieszkańców obszaru LGD w związku z tworzeniem LSR na lata 2024-2028. Informacja zamieszczona na portalu społecznościowym spowodowała wzrost aktywności mieszkańców obszaru LGD w procesie planowania strategicznego poprzez udzielenie odpowiedzi na pytania badawcze w formie on-line. Treść formularza ankiety w formie papierowej oraz w formie on-line była jednakowej treści. W wyniku przeprowadzonego badania ankietowego ustalono, że w opinii respondentów problemem na obszarze LGD jest starzejące się społeczeństwo oraz odpływ młodych ludzi do większych miast. Uznano, że młodzież należy do grupy, którą należy precyzyjnie zbadać pod względem ich przyszłych planów oraz ustalenia przyczyn migracji. W tym celu rozesłano ankiety dedykowane uczniom ostatnich klas szkół ponadpodstawowych funkcjonujących na obszarze działania LGD tj. do Zespołu Szkół Powiatowych im. ks. Adama Bargielskiego w Myszyńcu, Zespołu Szkół Powiatowych w Kadzidle, Zespołu Szkół Powiatowych w Baranowie, Zespołu Placówek Oświatowych w Jednoróżcu oraz Zespołu Szkół Powiatowych im. Wł. St. Reymonta w Chorzelach. Pytania ankietowe dotyczyły przede wszystkim planów młodych ludzi w odniesieniu do ich dalszej edukacji i wkroczenia na rynek pracy. Uczestników poproszono o wypełnienie ankiety na kilkanaście dni przed zakończeniem roku szkolnego, a więc w decydującym dla nich momencie podejmowania ważnych decyzji życiowych. W przeprowadzonym badaniu udział wzięło 205 młodych Respondentów, w tym 100 kobiet oraz 105 mężczyzn. Wyniki przeprowadzonych badań ankietowych zaprezentowano w rozdziale IV.

2. Kluczowe etapy przygotowania LSR z wykorzystaniem metod partycypacyjnych

Etap 1 Diagnoza obszaru i ocena potrzeb

Współdziałanie ze społecznością lokalną i zaangażowanie jej przedstawicieli w proces tworzenia LSR pozwoliło na wypracowanie rozwiązań najbardziej adekwatnych do potrzeb i problemów mieszkańców. Trafna diagnoza obszaru to połowa sukcesu w procesie opracowania LSR. Na pierwszym etapie prac, sięgnięto do powszechnie dostępnych źródeł danych statystycznych (m.in. BDL GUS) oraz zwrócono się do Ośrodków Pomocy Społecznej i Centrali Kasy Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego (Biuro Statystyk) w celu wstępnego zdiagnozowania obszaru. Analiza zebranych danych statystycznych oraz dodatkowych informacji o obszarze, pozwoliła na zbadanie zagospodarowania przestrzennego, szczegółowe rozeznanie w sferze działalności sektora społecznego, problemów społecznych, infrastruktury społecznej, kulturalnej, sportowej, rekreacyjnej i turystycznej, a także zbadanie obszarów dotyczących rynku pracy, rolnictwa, produktów lokalnych i tradycyjnych i pomocy społecznej. Wstępna

diagnoza obszaru pozwoliła na zastosowanie odpowiednich metod partycypacyjnych w procesie tworzenia LSR w odniesieniu do poszczególnych grup społecznych wyłonionych podczas wstępnej diagnozy obszaru oraz przygotowania bazy do zorganizowania spotkań z mieszkańcami. W procesie wyboru metod partycypacyjnych wzięto pod uwagę fakt, że to mieszkańcy obszaru LGD są najlepszym źródłem wiedzy o otaczającej ich rzeczywistości i danej społeczności. Konsultacje społeczne przeprowadzone w celu przygotowania LSR odbywały się na terenie każdej z gmin obszaru LGD. Podczas spotkań, uczestnicy wyrażali swoje opinie i oceny, przedstawiali propozycje przyszłych projektów oraz uwagi związane z opracowaniem nowej LSR. Następnie, została przeprowadzona analiza SWOT - każdy z uczestników wymieniał mocne i słabe strony a także szanse i zagrożenia dla zamieszkałego przez nich obszaru. Mieszkańcy komentowali propozycje innych uczestników oraz wyrażali swoje stanowisko wobec nich. Wnioski były na bieżąco analizowane i zapisywane. Wyniki analizy SWOT przedstawiano w formie tabeli oddzielnie dla każdej z gmin LGD. Z każdego spotkania sporządzono protokół. W LSR uwzględnione zostały jedynie te przedsięwzięcia, które są możliwe do finansowania, nie wynikają z potrzeb jednostkowych i niereprezentatywnych oraz są zgodne z Planem Strategicznym dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023-2027.

W celu omówienia poszczególnych zagadnień związanych z diagnozą obszaru w dniu 25.05.2023 r. odbyło się Walne Zebranie członków LGD. Podczas spotkania uczestnicy wskazali, iż zasadne jest podjęcie działań ukierunkowanych na dalsze kontynuowanie wsparcia dla rozwoju przedsiębiorczości, promocji obszaru i turystyki, wsparcia dla organizacji pozarządowych i zachowania dziedzictwa kulturowego. Na tym etapie wykorzystano pięć metod partycypacyjnych: biały wywiad, konsultacje społeczne, badania ankietowe PAPI i CAWI wśród mieszkańców obszaru LGD oraz badanie ankietowe PAPI skierowane do wąskiej grupy osób młodych wkraczających na rynek pracy (uczniowie i uczennice szkół ponadpodstawowych), spotkanie członków LGD.

Etap 2 Określenie celów i wskaźników w odniesieniu do opracowania LSR oraz planu działania

Kolejny etap budowania LSR ma ścisły związek z przeprowadzoną diagnozą obszaru i oceną potrzeb. Na tym etapie należało wspólnie ze społecznością lokalną wypracować hierarchię najważniejszych potrzeb społeczności lokalnej, a następnie opracować plan działania. Podstawowym źródłem informacji wykorzystanym przy opracowywaniu celów i wskaźników były spotkania konsultacyjne oraz wyniki badań ankietowych przeprowadzonych na spotkaniach i za pomocą formularza on-line oraz pogłębione wywiady indywidualne przeprowadzone z kluczowymi osobami z punktu widzenia ustalenia celów LSR. Łącznie w badaniu metodą PAPI i CAWI wzięły udział 234 osoby, w tym 178 kobiet i 56 mężczyzn. Dodatkowo, za pomocą metody PAPI, przeprowadzono badanie ankietowe wśród uczniów ostatnich klas szkół ponadpodstawowych o czym wspomniano wyżej.

Budowanie LSR zbiegło się w czasie z przeprowadzeniem ewaluacji zewnętrznej Strategii Rozwoju Lokalnego LGD „Kurpsie Razem” na lata 2016-2023. Za pomocne przy określaniu celów LSR uznano informacje zawarte w raporcie z ewaluacji, który został rozszerzony o dodatkowy rozdział, w którym ewaluator zawarł wyniki przeprowadzonego na potrzeby ewaluacji badania ankietowego w zakresie obszarów oczekiwanego wsparcia przez LGD w ramach przyszłej LSR. Poza wskazaniem obszarów oczekiwanej interwencji LGD, respondenci zostali poproszeni o wskazanie przykładów oczekiwanych działań. Katalog przykładów jest bardzo szeroki i jednocześnie przydatny w opracowywaniu celów LSR, należy jednak przy tym zaznaczyć, że uczestnicy badania niekiedy interpretowali pytania rozszerzająco wskazując często swoje najpilniejsze potrzeby, w tym również działania spoza możliwości i kompetencji LGD np. poprawa stanu dróg i komunikacji, za którą odpowiadają władze samorządowe [Socjoskop, 2022].

Pomocnym źródłem informacji na etapie określania celów i wskaźników oraz planu działania były również dane zebrane podczas ewaluacji wewnętrznej, której celem była bieżąca analiza procesu wdrażania LSR i jego efektów. W warsztatach refleksyjnych organizowanych w lutym każdego roku w trakcie wdrażania LSR w latach 2016-2023, uczestniczyli m.in. członkowie LGD, lokalni liderzy, beneficjenci przyznanej pomocy, przedstawiciele instytucji publicznych, reprezentanci organizacji pozarządowych oraz osoby zainteresowane tematyką rozwoju obszaru LGD. Wyniki ewaluacji stanowiły podstawę do aktualizacji wdrażanej LSR oraz bazę wiedzy do opracowania LSR na lata 2024-2028. Podczas warsztatów LGD mogła dowiedzieć się jakie projekty wśród mieszkańców cieszyły

się największym zainteresowaniem dotychczas oraz jakie powinny być wdrażane w przyszłości. W wyniku prac ze społecznością lokalną podczas spotkań konsultacyjnych zdiagnozowano różnorodne potrzeby i problemy. Jednostkowe i niereprezentatywne propozycje wsparcia oraz działania spoza kompetencji LGD - niemożliwe do zrealizowania na poziomie LSR, zostały odrzucone na etapie określania celów. Na podstawie diagnozy i wyników badań, Zarząd oraz pracownicy biura opracowali wstępne cele, wskaźniki i plan działania. W dniu 25.05.2023 r. odbyło się spotkanie, podczas którego zatwierdzono 3 cele strategiczne LSR wraz z planem działania.

Na tym etapie wykorzystano sześć metod partycypacyjnych: badania ankietowe PAPI i CAWI wśród mieszkańców obszaru LGD oraz badanie ankietowe PAPI skierowane do wąskiej grupy osób młodych wkraczających na rynek pracy (uczniowie i uczennice szkół ponadpodstawowych), wyniki z ewaluacji LSR na lata 2016-2023, pogłębione wywiady indywidualne i spotkanie członków LGD.

Etap 3 Opracowanie zasad wyboru operacji i ustalania kryteriów wyboru

Po określeniu założeń LSR podjęto działania w kierunku wypracowania zasad wyboru operacji oraz ustalenia kryteriów wyboru. Kryteria wyboru operacji zostaną przygotowane w oparciu o wiedzę i doświadczenie we wdrażaniu LSR w okresie programowania 2014-2020. Dotychczasowe działania LGD wykazały skuteczność stosowanych kryteriów, co potwierdzają m.in. wyniki zewnętrznej ewaluacji poprzedniej strategii. Podczas spotkania zespołu ds. opracowania LSR zostanie sporządzony wstępny projekt zasad wyboru i oceny wniosków o przyznanie pomocy wraz z opisem procedur, regulaminów i kryteriów wyboru dostosowanych do planowanych operacji w nowej perspektywie finansowej. Propozycja projektu zostanie przedyskutowana oraz uzupełniona o nowe zasady i kryteria podczas tzw. „burzy mózgów”. Następnie, projekt zostanie przedstawiony członkom LGD w celu jego dopracowania. Ostateczny projekt dokumentów zostanie opublikowany na stronie internetowej w celu wniesienia dodatkowych uwag. Procedury wyboru operacji oraz ustalenie kryteriów wyboru zostaną opracowane w oparciu o wytyczne związane z nowym podejściem LEADER. Definicja innowacyjności na poziomie LSR dotyczy wprowadzenia nowej usługi lub produktu lub nowego sposobu wykorzystania istniejącego produktu bądź usługi. Podczas spotkań aktywizujących z potencjalnymi beneficjentami pomocy, LGD będzie zachęcać do wdrożenia innowacji w przedsiębiorstwach poprzez pokazywanie dobrych praktyk.

W kryteriach wyboru premiowane będą również projekty partnerskie oraz operacje w partnerstwie, które będą realizowane ~~w ramach projektów grantowych przewidzianych w LSR~~ w ramach przedsięwzięć takich jak: „Kurpiowszczyzna – moja mała Ojczyzna” – działania związane z ochroną dziedzictwa kulturowego kurpiowskiej wsi, „Kurpiowska Kraina” – działania związane z promocją Kurpi Zielonych oraz „Aktywna Kurpiowszczyzna” – działania związane z aktywizacją osób młodych i seniorów oraz wzmacnianie potencjału NGO. W ramach ostatniego przedsięwzięcia będzie realizowana również operacja własna, polegająca na powstaniu centrum NGO. Metodą wdrożenia innowacji będzie stworzenie sieci NGO na obszarze działania LGD. Poprzez utworzenie sieci i odpowiedniego zaplecza wsparcia dla NGO, współpraca organizacji pozarządowych nabierze regionalnego charakteru. Jest to niewątpliwie działanie innowacyjne, które dotyczy nowego sposobu wykorzystania potencjału organizacji społecznych na obszarze działania LGD w kontekście realizacji projektów. Tym samym LGD będzie zachęcać do współpracy oraz tworzenia nowych inicjatyw, natomiast powołanie sieci umożliwi kojarzenie partnerów w ramach operacji realizowanych w partnerstwie czy projektu partnerskiego.

Na tym etapie wykorzystano pięć metod partycypacyjnych: badania ankietowe PAPI i CAWI wśród mieszkańców obszaru LGD oraz badanie ankietowe PAPI skierowane do wąskiej grupy osób młodych wkraczających na rynek pracy (uczniowie i uczennice szkół ponadpodstawowych), spotkania konsultacyjne w gminach, wyniki z ewaluacji LSR na lata 2016-2023.

Etap 4 Przygotowanie planu komunikacyjnego w odniesieniu do realizacji LSR

Skuteczna komunikacja ze społecznością lokalną jest podstawą w zakresie realizacji poszczególnych celów strategicznych. Tym samym plan komunikacji opiera się na promowaniu i informowaniu ale także na budowaniu marki LGD i jej rozpoznawalności. Warunkiem mierzalnym dobrej komunikacji jest pozyskiwanie od społeczności lokalnej, beneficjentów pomocy oraz potencjalnych beneficjentów informacji zwrotnej, która zawiera jej ocenę.

Podczas konsultacji społecznych i z ankiet oraz z pogłębionych wywiadów indywidualnych uzyskano informację na temat dotychczasowych form komunikacji LGD oraz preferowanych źródeł wzajemnej wymiany doświadczeń. Zwrócono uwagę na potrzebę doboru zróżnicowanych narzędzi komunikacyjnych odpowiednio do potrzeb poszczególnych grup społecznych, co zostało opisane w punkcie 3 Komunikacja ze społecznością lokalną.

Tworząc planu komunikacji opieraliśmy się na doświadczeniu z poprzedniego okresu programowania oraz na przeprowadzonych badaniach, w których większość respondentów wskazała iż najczęściej wybieranym źródłem informacji jest Internet. Ważnymi źródłami informacji są również kontakty osobiste. Następnym ważnym źródłem informacji są media tradycyjne - prasa, telewizja i radio. Innymi specyficznymi formami jakie wskazali ankietowani, to że czerpią codzienne informacje ze słupów ogłoszeniowych, które mijają w drodze na zakupy czy do pracy. Na wsiach jako częste źródło informacji lokalnych były wskazywane zebrania wiejskie. Wobec powyższego plan komunikacji z lokalną społecznością powstał w oparciu o partycypacyjny charakter oraz został zatwierdzony uchwałą nr 2/VI/2023 z dnia 5 czerwca 2023 r. Walnego Zebrania Członków LGD „Kursie Razem”. Aktualizacja planu komunikacji następuje w wyniku bieżącego monitorowania stopnia wdrażania LSR, ewaluacji oraz zmiany wytycznych, procedur i przepisów prawa związanych z jego realizacją.

Na tym etapie wykorzystano cztery metody partycypacyjne: spotkania konsultacyjne w gminach, badania ankietowe PAPI i CAWI wśród mieszkańców obszaru LGD oraz pogłębione wywiady indywidualne.

Należy wskazać, że zasady monitorowania i ewaluacji LSR zostały opracowane w oparciu o dotychczasowe doświadczenie LGD oraz w oparciu o informacje zebrane podczas spotkań z mieszkańcami, na których uczestnicy mogli określić sposób i zakres swojego zaangażowania w ten proces. Szczegółowe zasady monitoringu i ewaluacji znajdują się w rozdziale X i nie zostały uznane jako kluczowe etapy prac nad opracowaniem LSR.

3. Komunikacja ze społecznością lokalną

LSR została opracowana przy udziale mieszkańców i jest skierowana przede wszystkim do nich. Jej realizacja będzie opierać się na współpracy i partnerstwie. Warunkiem efektywnego zaangażowania się społeczności lokalnej w jej realizację jest dotarcie z informacją do jak największej grupy mieszkańców, tak by nie wykluczyć żadnych grup społecznych, a w szczególności osób z grup marginalizowanych. LGD zamierza podjąć szereg działań informujących o planowanych przedsięwzięciach m. in. poprzez:

1. Zamieszczenie informacji na stronach internetowych (przede wszystkim LGD oraz gmin wchodzących w skład LGD), w tym w mediach społecznościowych takich jak Facebook oraz na lokalnych portalach informacyjnych, tj. eostroleka.pl, moja-ostroleka.pl, eprzasnysz.pl, infoprzasnysz.com – metoda ta zapewni dotarcie do wszystkich zainteresowanych, w tym również do grup zdiagnozowanych jako znajdujące się w niekorzystnej sytuacji.
2. Wysyłanie informacji oraz zaproszeń za pomocą
 - a) poczty elektronicznej e-mail - metoda skierowana byłaby do osób młodych i seniorów oraz członków organizacji pozarządowych,
 - b) za pomocą wiadomości SMS oraz rozmów telefonicznych – metoda skierowana do osób starszych, w tym seniorów.
3. Przesyłanie informacji do PUP w Ostrołęce i Przasnyszu oraz do OPS-ów z terenie działania LGD – metoda skierowana do bezrobotnych, osób starszych, w tym seniorów.
4. Zamieszczanie informacji na tablicy ogłoszeń LGD w postaci plakatów informacyjnych – metoda skierowana do wszystkich zainteresowanych.
5. Organizowanie spotkań i szkoleń - skierowane do potencjalnych beneficjentów pomocy, odbiorców działań.
6. Organizowanie spotkań ewaluacyjnych podsumowujących roczną pracę - skierowane do mieszkańców obszaru i członków LGD.

Podczas spotkań konsultacyjnych, mieszkańcy obszaru LGD podkreślali wagę kontaktu bezpośredniego jako jedną z najskuteczniejszych form wymiany informacji. Weryfikacja skuteczności wdrożonych metod komunikacji oraz stopnia zaangażowania społeczności lokalnej we wdrażanie LSR, nastąpi podczas spotkań ewaluacyjnych

z mieszkańcami obszaru LGD. Przez dobrą komunikację rozumiemy wszelkie działania informacyjno-promocyjne i edukacyjne, które pomagają w wykorzystaniu środków europejskich dla rozwoju obszaru objętego LSR. Jej głównym kierunkiem jest wskazanie możliwości finansowania operacji, grup do których kierujemy w szczególności wsparcie, wspierania realizacji i rozliczania projektów, a także pokazywania ich efektów.

Podstawą polityki informacyjnej będzie zbudowanie sprawnej komunikacji wewnętrznej pomiędzy organami i członkami LGD oraz jej partnerami w taki sposób, by przepływ informacji wewnątrz i na zewnątrz był spójny, przejrzysty, systematyczny i odbywał się w odpowiednim czasie. Sprawna komunikacja wewnętrzna zapewni płynny przebieg informacji w gronie mieszkańców gmin wchodzących w obszar działania LGD. Rzetelna, dobrze zorganizowana i szybka komunikacja stworzy podstawy skutecznej współpracy w aspekcie realizacji LSR i obiegu informacji. Działania w ramach komunikacji zewnętrznej mają za zadanie informowanie, promowanie, ale również ciągłą aktywizację społeczności lokalnej podczas kilkuletniego procesu wdrażania LSR. Długofalowe działania komunikacyjne będą także kształtowały wizerunek obszaru działania LGD jako miejsca dla zrównoważonego rozwoju przedsiębiorczości przyjaznego dla mieszkańców i turystów. W praktyce oznacza to przekazywanie potencjalnym beneficjentom i społeczności lokalnej rzetelnej i precyzyjnej informacji, w odpowiednim czasie i z wyprzedzeniem w stosunku do planowanych działań. Komunikacja ze strony LGD jest dla potencjalnych beneficjentów podstawą do podjęcia decyzji co do udziałów w konkursach, a dla społeczności lokalnej informacją na temat realizowanych działań, ich zakresu i celu.

4. Planowane działania w celu wzmocnienia partnerskiej współpracy członków we wdrażaniu LSR

Partnerska współpraca członków LGD przejawia się przede wszystkim w wieloaspektowym postrzeganiu potrzeb mieszkańców obszaru i procesie podejmowania decyzji w oparciu o współpracę grupy osób. Podstawowymi wewnętrznymi dokumentami regulującymi zasady funkcjonowania LGD są: Statut, Regulamin pracy Zarządu oraz Regulamin pracy biura. Z powyższych dokumentów wynika, iż podejmowanie istotnych decyzji następuje w sposób kolegialny oraz zasada, iż Nadzwyczajne Walne Zebranie Członków zwoływane jest przez Zarząd na pisemny wniosek dość wąskiej grupy członków LGD tj. Komisji Rewizyjnej lub pisemny wniosek co najmniej 10 % ogólnej liczby członków zwyczajnych. W podejmowaniu decyzji, LGD korzysta z formuły pośredniej między decyzją Prezesa Zarządu a Uchwałą Walnego Zebrania Członków poprzez powoływanie tematycznych zespołów doradczych. Relacje między członkami LGD oparte są na pogłębionym partnerstwie i efektywnej komunikacji, która do tej pory okazała się skuteczna. Członkowie Zarządu oraz członkowie LGD pozostają w stałym kontakcie telefonicznym i mailowym. Taka forma komunikacji sprawdziła się w dotychczasowej działalności i będzie kontynuowana. W programie każdego ze spotkań członków LGD oraz Zarządu przewidziany jest czas na podjęcie wolnych głosów, wniosków i zapytań oraz omówienie spraw bieżących, co wzmacnia partnerskie relacje pomiędzy członkami i skuteczną wymianę informacji. W tym miejscu należy dodać, że Statut LGD wskazuje, na pogłębiony partnerski charakter LGD i tak np. w § 6 została zawarta informacja, że LGD realizuje swoje cele poprzez komunikację bezpośrednią przy użyciu przyjaznych dla odbiorcy form komunikacji. Wprowadzono również zapisy w § 9, które dają prawo każdemu członkowi LGD zgłaszania Zarządowi wnioski i postulaty dotyczące funkcjonowania LGD, w tym wdrażania LSR oraz pogłębiania partnerstwa między członkami LGD, uczestniczenia w panelach dyskusyjnych oraz forach internetowych dotyczących funkcjonowania LGD, w tym wdrażania LSR udostępnionych w tym celu przez Zarząd, a także uczestniczenia w tematycznych zespołach doradczych powołanych przez Walne Zebranie Członków. Szczegółowy opis kompetencji oraz form działania władz LGD zawarty jest w Statucie LGD.

Poza formalnymi metodami komunikacji LGD opracowało innowacyjny sposób porozumiewania się na odległość. Na stronie internetowej www.kurpsierazem.eu zostanie udostępnione hiperłącze do formularza on-line, poprzez który członkowie LGD oraz społeczność lokalna będą mogli zgłaszać pomysły na realizację nowych projektów oraz zgłaszać uwagi do LSR. Informacja z hiperłączem do formularza będzie wysyłana również na adresy e-mail podmiotów, których dane widnieją w bazie danych LGD. Zgłoszone uwagi, propozycje zmian LSR itp. zostaną przekazane do analizy członkom Zarządu a następnie omówione zbiorczo podczas najbliższego Posiedzenia Zarządu lub Walnego Zebrania Członków. Wyniki weryfikacji zgłoszonej propozycji/inicjatywy wraz z jej uzasadnieniem

zostaną zamieszczone w Protokole z Walnego Zebrania Członków/Posiedzenia Zarządu oraz zamieszczone na stronie internetowej LGD w formie zwięzłej informacji.

5. Metody animacji społeczności lokalnej

Aktywizacja społeczności lokalnej przez LGD w proces wdrażania LSR opierać się będzie na wieloletnim doświadczeniu we współpracy i partnerstwie z licznymi organizacjami pozarządowymi, lokalnymi liderami, beneficjentami dotychczasowej pomocy oraz efektywnej współpracy z gminami. Na przestrzeni lat LGD zbudowało markę godną zaufania umożliwiając społeczności lokalnej dostęp do informacji oraz wsparcie na każdym etapie realizacji projektu poprzez dzielenie się wiedzą, doświadczeniem, radą i budowaniu partnerskich, przyjaznych relacji. LGD organizując spotkania szkoleniowo-informacyjne oraz szkolenia z pisania wniosków starała się przekazać potencjalnym beneficjentom wiedzę merytoryczną, jednocześnie uzyskując informację zwrotną dotyczącą oczekiwań mieszkańców i ich spostrzeżeń w odniesieniu do podejmowanych przez LGD przedsięwzięć. Podczas warsztatów refleksyjnych organizowanych corocznie, LGD zwracało się z prośbą o wskazanie obszarów wymagających wsparcia oraz ocenę wdrażania LSR. Komunikacja ze społecznością lokalną obszaru LGD jest podstawą i ważnym wyznacznikiem działalności organizacji. To ona ukierunkowuje działania i nadaje pęd podejmowanym przedsięwzięciom. Jest cennym źródłem informacji dla LGD, które jest otwarte na wyznaczanie nowych kierunków działania dostosowanych do ciągle aktualizowanych potrzeb społeczności lokalnej. W dotychczasowej pracy pracownicy biura oraz członkowie Zarządu szeroko wykorzystywali informację zwrotną, dzięki której działania LGD odpowiadały potrzebom i oczekiwaniom społeczności lokalnej oraz beneficjentom pomocy. Opinie wyrażane przez mieszkańców stanowią cenne źródło informacji, w jaki sposób angażować społeczność lokalną we wdrażaniu LSR, tak by uniknąć błędnych działań i założeń. Podstawą skutecznego wdrażania LSR jest zatem odpowiednia komunikacja ze społecznością lokalną, dzięki której pracownicy biura oraz członkowie Zarządu są w stanie na bieżąco dostosować realizowane w ramach LSR działania w zależności od zgłaszanych potrzeb i sytuacji społeczno-gospodarczej.

W ramach LSR na lata 2016-2023 LGD wsparło finansowo ponad 30 organizacji pozarządowych w postaci udzielenia grantów na realizację operacji. Ze względu na wysokie zainteresowanie konkursami skierowanymi do organizacji pozarządowych, ich dużą aktywność w procesie budowania LSR podczas spotkań konsultacyjnych oraz w oparciu o dotychczasową efektywną współpracę z nimi, LGD zamierza podjąć innowacyjne działania polegające na organizowaniu cyklu nieformalnych spotkań sieciujących organizacje pozarządowe. Jest to innowacyjny sposób zmobilizowania zasobów społecznych na obszarze LGD. Dotychczas, operacje w ramach udzielonego wsparcia finansowego były realizowane indywidualnie. Planowane spotkania mają na celu wspieranie i zachęcanie uczestników do wzajemnej współpracy na rzecz lokalnego rozwoju w ramach operacji w partnerstwie. Spotkania będą organizowane w dogodnym dla uczestników miejscu przy zachowaniu przyjaznej, sprzyjającej pojawianiu się nowych pomysłów atmosfery umożliwiającej zawieranie nowych znajomości, szukanie partnerów do współpracy a następnie doprecyzowania pomysłów w celu realizacji wspólnych projektów wpisujących się w LSR. Sieciowanie organizacji umożliwiłoby wymianę doświadczeń i zasobów między partnerami, a także sprawniejszą i efektywniejszą realizację zadań oraz ułatwienie poszukiwania najlepszych modeli rozwiązywania problemów społecznych. LGD, poprzez sieciowanie organizacji dąży do osiągnięcia rezultatu w postaci zwiększenia profesjonalizacji działań organizacji pozarządowych, poszerzenia ich zakresu działań oraz sięganie przez nie po większe środki finansowe. Ponadto, LGD zamierza podjąć działania mające na celu realizację operacji na rzecz lokalnego środowiska młodzieżowego. Innowacyjność na obszarze LGD zostanie zastosowana w przedsięwzięciu P.2.3., a także przedsięwzięciu P.1.1. poprzez wsparcie finansowe dla operacji z zakresu przedsiębiorczości z uwzględnieniem ich innowacyjnego charakteru. Podczas oceny wniosku o przyznanie pomocy operacje wykorzystujące innowacyjne rozwiązania będą dodatkowo punktowane. Definicja innowacyjności na poziomie LSR dotyczy wprowadzenia nowej usługi lub produktu lub nowego sposobu wykorzystania istniejącego produktu bądź usługi. Podczas spotkań aktywizujących z potencjalnymi beneficjentami pomocy, LGD będzie zachęcać do wdrożenia innowacji w przedsiębiorstwach poprzez pokazywanie dobrych praktyk.

LGD „Kurpsie Razem” posiada w biurze organizacji dokumenty, które potwierdzają przygotowanie LSR w sposób partycypacyjny, tj. zgodny z metodami opisanymi powyżej.

IV. Analiza potrzeb i potencjału LSR

1. Analiza potrzeb mieszkańców obszaru LGD „Kurpie Razem”

Wykorzystane metody partycypacyjne pozwoliły uzyskać informacje zwrotne od mieszkańców wszystkich gmin objętych LSR. Mieszkańcy obszaru działania LGD mogli wskazać obszary problemowe z jakimi się mierzą, jak i zdefiniować potrzeby w określonych dziedzinach, a także określić grupę docelową osób znajdujących się w niekorzystnej sytuacji. Większość respondentów ankiet od urodzenia mieszka na terenie wskazanej przez siebie gminy wskazując, że mocną stroną gmin kurpiowskich są walory przyrodnicze, krajobrazowe oraz tradycja, zwyczaje i kultura. Z kolei słabą stroną jest położenie gmin w oddaleniu od dużych aglomeracji miejskich, a także słaba oferta edukacyjna, turystyczna i kulturalna. Większość osób wskazała też, że głównym problemem, z jakim się mierzą, jest niska jakość opieki zdrowotnej, jak i słabe warunki życia. Nisko została też oceniona działalność ośrodków interwencji kryzysowej udzielających schronienia i poradnictwa prawnego i psychologicznego (w tym terapii i mediacji) rodzinom, które znalazły się w trudnej sytuacji życiowej. Respondenci ankiet wskazali również na słabość lokalnego rynku pracy i wysokie bezrobocie, szczególnie dotyczące osoby o niskich kwalifikacjach zawodowych. Osoby młode nie mają możliwości skorzystania z dobrej oferty edukacyjnej, w tym formalnej i nieformalnej, a słaby dostęp do rozrywki i kultury utrudnia rozwijanie ich zainteresowań. W efekcie słabość rynku pracy w połączeniu z niskim poziomem edukacji i utrudnionym dostępem do kultury sprawia, że osoby młode są narażone na życie w ubóstwie, a w konsekwencji na wykluczenie społeczne. Brak dobrze rozwiniętej oferty edukacyjnej, rekreacyjnej i kulturalnej, powoduje marginalizację małych wiejskich społeczności oraz odpływ mieszkańców do większych ośrodków miejskich.

Respondenci wskazali, że szansą na poprawę ich życia mogą być liczne działania podnoszące ich poziom kompetencji społecznych, zawodowych i cyfrowych, a także własna działalność gospodarcza – otwarta w ramach wsparcia z funduszy unijnych. Wysoki odsetek badanych wskazuje, iż w przyszłej perspektywie potrzebne są inwestycje w strefę społeczną i gospodarczą. Obawy respondentów są związane z pojawiającym się kryzysem gospodarczym wywołanym wysoką inflacją. Warto dodać, że duże wahania na rynku w roku 2022 r. wywołała agresja zbrojna Federacji Rosyjskiej na Ukrainę i wybuch wojny. Konflikt na Ukrainie wpłynął negatywnie na światową gospodarkę i doprowadził do zakłóceń w handlu wywołując "szok cenowy", głównie na rynkach żywności i paliw. Spowodowało to zaostrzenie polityki monetarnej przez wiele banków centralnych na świecie, co w następstwie wpłynęło na dodatkowe obciążenia przedsiębiorców w określonych branżach. Obecna sytuacja związana ze skalą i trwałością negatywnego oddziaływania wojny może dalej powodować wzrost niepewności, inflacji i niestabilność cen.

2. Charakterystyka gospodarki i przedsiębiorczości

Podczas prowadzonych z mieszkańcami gmin kurpiowskich konsultacji zwrócono uwagę na dobrze prosperujący Zakład Przetwórstwa Mięsnego JBB, istniejący od 1992 r., który na chwilę obecną jest największym, najbardziej innowacyjnym i najbardziej stabilnym przedsiębiorstwem w branży przetwórstwa mięsnego w Polsce. Dzięki firmie rodzinnej JBB, duża część mieszkańców obszaru posiada tam zatrudnienie. Mieszkańcy wskazują, że w nowym okresie wsparcie w obszarze przedsiębiorczości powinno skupić się na tworzeniu odpowiednich warunków dla inicjowania działalności gospodarczej. Rozwój lokalnej przedsiębiorczości może być ważnym czynnikiem zmniejszającym skalę migracji mieszkańców (w tym osób młodych) poza obszar gmin. W poprzednim okresie wdrażania LSR w latach 2016 – 2021, odnotowano wysoki wzrost liczby osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą. Dzięki działaniom prowadzonym przez LGD dynamika wzrostu liczby nowych przedsiębiorstw mierzona ilością JDG na 10 tys. mieszkańców jest wyraźnie wyższa. Wyniki badania ewaluacyjnego za okres do 2022 r. pokazały, że działania LGD związane ze wsparciem przedsiębiorczości należy ocenić pozytywnie, uwzględniając ich kontynuację, a nawet intensyfikację w następnym okresie programowania. Większość aktywnych działalności gospodarczych funkcjonujących na obszarze LGD, działa w sektorze usług w bardzo szerokim spectrum gałęzi gospodarki.

Pozytywnym zjawiskiem na obszarze LGD jest wzrastająca liczba podmiotów gospodarczych – każdego roku odnotowywany jest wzrost liczby nowo zarejestrowanych działalności gospodarczych - od 2013 roku do 2022 powstało 2 161 podmiotów gospodarczych. Przyczyną tego zjawiska jest zapewne duża dostępność środków publicznych, ułatwiających rozpoczęcie działalności gospodarczej oraz niski wymiar składek ZUS przez pierwszy okres prowadzenia działalności gospodarczej. Na koniec 2022 roku na obszarze LGD odnotowano najwyższy (ponad 97%) udział mikroprzedsiębiorstw. Dodatkowo, pod koniec 2022 r., najwyższy udział odnotowano wśród podmiotów świadczących usługi w zakresie przemysłu, budownictwa i pozostałej działalności usługowej. Najwyższy odsetek jednoosobowych działalności gospodarczych odnotowano w sekcji F (budownictwo) i G (handel hurtowy i detaliczny, naprawa pojazdów mechanicznych). Większość podmiotów gospodarczych prowadzących JDG na terenie LGD działa głównie w sektorze usług, a mniej w sektorze produkcji dóbr. Warto dodać, że w latach 2016-2022 zostały zorganizowane cztery nabory wniosków z zakresu przedsiębiorczości na podjęcie działalności gospodarczej oraz planuje się dodatkowy nabór w tym zakresie jesienią 2023 r. W wyniku prowadzonych działań zostanie wspartych 98 osób. W chwili obecnej 88 osób rozliczyło swoje operacje z sukcesem i stało się pełnoprawnymi podmiotami gospodarczymi prowadzącymi jednoosobowe działalności gospodarcze.

Podczas prowadzonych konsultacji społecznych, zwrócono uwagę na wsparcie przedsiębiorczości w zakresie organizacji szkoleń podnoszących kompetencje zawodowe, zarówno dla pracowników jak i pracodawców. Szansą dalszego rozwoju przedsiębiorczości na obszarze LGD, są niewątpliwie środki unijne, ułatwiające podjęcie własnej działalności gospodarczej lub rozwój istniejącego przedsiębiorstwa generującego. Ankietowani zwrócili również uwagę, że dużym problemem w prowadzeniu własnej działalności gospodarczej jest niestabilne prawo podatkowe, biurokracja, a także pogarszająca się sytuacja na rynku krajowym i zagranicznym – w szczególności wywołana wysoką inflacją i agresją Federacji Rosyjskiej na Ukrainę. W poprzednim okresie programowania (PROW na lata 2014-2020), z powodu pandemii COVID-19, wiele podmiotów działających w branży turystycznej i hotelarskiej zamknęło lub ograniczyło swoją działalność. Kryzys gospodarczy, związany głównie z pandemią COVID-19 i obostrzeniami nałożonymi przez Ministerstwo Zdrowia był dla większości firm bezlitosny. W niektórych branżach z powodu niskiego obrotu doszło do redukcji ilości miejsc pracy lub konieczności zawieszenia działalności firm. Z kolei inne przedsiębiorstwa przyspieszyły swój rozwój poprzez wprowadzenie niestosowanych wcześniej, innowacyjnych rozwiązań. Najbardziej ucierpiały gałęzi gospodarki świadczące usługi bezpośrednio, w tym: instytucje kultury i sztuki, służba zdrowia, hotelarstwo, a także gastronomia. Gospodarka od 2019 r. bardzo ewaluowała, wiele branż zmieniło swoją strukturę, powstawały nowe usługi zwane „e-usługami”, obejmującymi horyzontalny obszar, począwszy od administracji po drobne usługi czy też zakupy, tj. e-praca, e-nauka, e-bank, e-zakupy, e-radio, e-book, itp. W dobie pandemii wirusa Sars-Cov-2 – część aktywności przeniosła się do Internetu, każde przedsiębiorstwo miało możliwość przeobrażenia się i kontynuacji świadczenia usług. W związku z powyższym można stwierdzić, że nowy okres programowania powinien skupiać się na branżach, które odniosły największe straty w dobie pandemii wirusa SARS-CoV-2, przy jednoczesnym uwzględnieniu ich innowacyjnego charakteru lub profilu działalności.

3. Charakterystyka rynku pracy, w tym problemy społeczne ze szczególnym uwzględnieniem problemów ubóstwa i wykluczenia społecznego

Tab. 4. Dane statystyczne poszczególnych gmin zgodnie z danymi GUS na dzień 31.12.2020 r.

lp.	gmina	powierzchnia [ha]	liczba ludności	bezrobocie rejestrowane	ludność w wieku produkcyjnym	bezrobotni na obszarze LGD	wskaźnik G	Dochód podatkowy	beneficjenci pomocy społecznej	środowiskowa pomoc społeczna	liczba osób w wieku nieprodukcyjnym	ludność w wieku nieprodukcyjnym	zameldowania	wymeldowania	migracje na obszarze LGD	przedsiębiorstwa poniżej 50 pracowników	przedsiębiorczość na obszarze LGD
1.	Baranowo	19 757	6 172	267	3 956	3,89	789,11	4,75	279	4,01	2 416	3,18	49	66	4,44	329	4,69
2.	Czarnia	9 385	2 300	81	1 517	3,60	788,54	4,76	232	5,11	877	2,46	14	28	4,97	125	4,60
3.	Kadzidło	25 888	11 090	336	7 297	3,37	1 014,68	3,70	487	3,95	4 192	2,22	73	109	4,52	853	3,25
4.	Lelis	19 639	9 759	435	6 423	3,89	1 208,82	3,10	314	3,20	3 677	2,13	103	63	3,34	685	3,56
5.	Łyse	24 678	8 273	321	5 434	3,73	1 899,52	1,97	567	4,69	3 135	2,29	39	89	4,97	394	5,25
6.	Myszyniec	22 681	10 189	403	6 689	3,76	937,19	4,00	464	4,02	3 856	2,26	85	108	4,36	699	3,64
7.	Olszewo-Borki	19 674	10 913	486	7 192	3,89	1 418,03	2,64	521	4,11	4 117	2,17	149	143	3,91	972	2,81
8.	Chorzele	37 069	9 569	347	6 079	3,69	1 071,89	3,50	1 505	5,43	3 849	3,90	74	132	4,97	565	4,23
9.	Jednoróżec	23 224	6 758	346	4 417	4,04	674,96	5,56	1 189	5,49	2 595	2,66	39	87	5,14	399	4,23
RAZEM		201 995	75 023	3 022	49 004	3,78	1 089,19	3,44	5 558	4,79	28 714	2,57	625	825	4,43	5 021	3,74

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z GUS-u

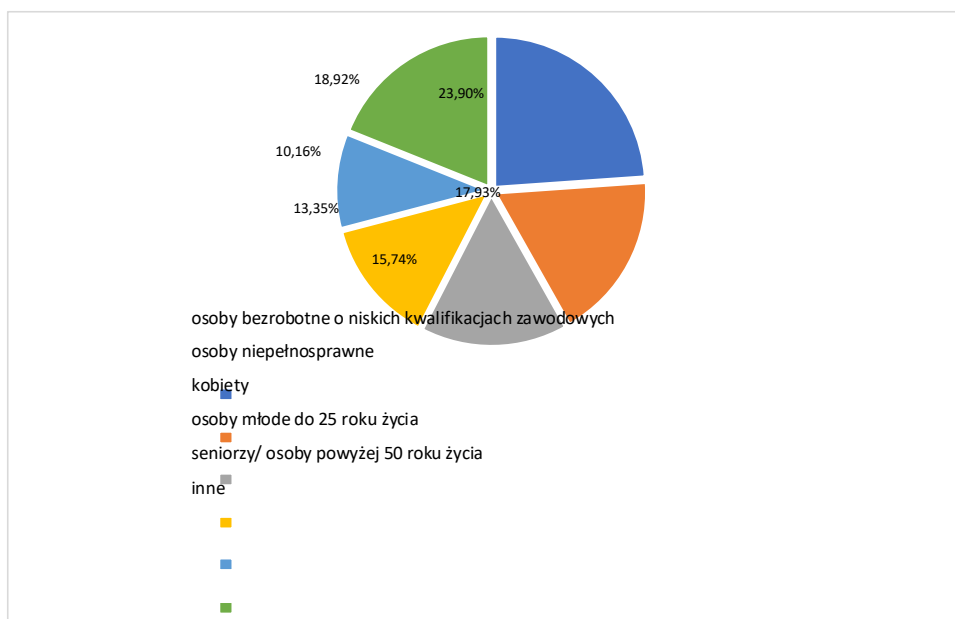
Współczesny świat charakteryzuje się postępującymi zmianami demograficznymi w postaci m.in. wzrostu odsetka osób w wieku poprodukcyjnym, a także niskim przyrostem naturalnym. Niestety, wraz z postępującym procesem starzenia się społeczeństwa obserwowane jest jednocześnie nasilenie się zjawiska ageizmu, czyli dyskryminacji ze względu na wiek, wyrażane przez negatywne postawy oraz stereotypowe postrzeganie osób starszych. Odsetek ludności powyżej 60. roku życia w społeczeństwie stale wzrasta, a równocześnie maleje dzietność - co możemy zaobserwować w prezentowanej w rozdziale II Tabeli nr 2 *Przyrost naturalny oraz migracje wewnętrzne w gminach obszaru LGD w latach 2018-2021*. Na proces starzenia się społeczeństwa mają wpływ ruchy migracyjne, których natężenie rosło szczególnie po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej. W efekcie proces starzenia się społeczeństwa nabrał wysokiego tempa. Ludzie żyją coraz dłużej, w wyniku czego osoby starsze będą stanowić coraz większą część społeczeństwa, co tworzyć będzie napięcia w budżecie państwa, budżetach instytucji ubezpieczeniowych i w służbie zdrowia. Na stopniowe zmniejszenie się liczby ludności na obszarze działania LGD wpływ mają również migracje wewnętrzne (Tabela nr 2 - rozdział II). Z uzyskanych danych można wywnioskować, że mniejszy odpływ mieszkańców występuje w gminach zlokalizowanych w pobliżu większych aglomeracji miejskich. Gminy takie jak Lelis i Olszewo-Borki są „sypialnią” Ostrołęki, osoby zamieszkujące te gminy mają lepszy dostęp do pracy, edukacji, kultury i rozrywki – co zapewnia im dobre warunki mieszkalne. Oprócz globalnego problemu, jakim jest starzejące się społeczeństwo, obszar LGD zmagają się z bezrobociem mieszkańców – szczegółowe dane w tym zakresie znajdują się w tabeli nr 4 *Dane statystyczne poszczególnych gmin zgodnie z danymi GUS na dzień 31.12.2020 r.* Natomiast poniżej przedstawiono prezentację aktualnych danych w formie tabeli z podziałem na gminy, płeć i grupy osób bezrobotnych w roku 2022 (Tabela nr 5).

Tab. 5 Liczba osób bezrobotnych w 2022 r. z podziałem na płeć, gminę i grupy osób

lp.	nazwa	ogółem	kobiety	mężczyźni	osoby do 25. roku życia	osoby do 30. roku życia	osoby powyżej 50. roku życia	długotrwale bezrobotni
1.	Baranowo	224	92	132	32	60	54	145
2.	Czarnia	63	29	34	21	30	13	31
3.	Kadzidło	268	154	114	39	87	62	126
4.	Lelis	388	213	175	49	118	97	227
5.	Łyse	242	132	110	40	80	60	151
6.	Myszyniec	316	174	142	59	107	93	162
7.	Olszewo-Borki	466	223	243	73	132	99	277
8.	Chorzele	319	186	133	48	95	70	209
9.	Jednorożec	266	145	121	37	72	70	174
RAZEM		2 552	1 348	1 204	398	781	618	1 502

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z GUS-u

Dane udostępnione przez Główny Urząd Statystyczny wskazują, że bezrobocie na obszarze działania LGD ma charakter strukturalny, na co wskazuje wysoki odsetek osób długotrwale bezrobotnych – czyli pozostających w rejestrze Powiatowych Urzędów Pracy łącznie przez okres co najmniej 12 miesięcy w okresie ostatnich 2 lat, z wyłączeniem okresów odbywania stażu i przygotowania zawodowego dorosłych. W ramach badania ankietowego uzyskano od mieszkańców informacje na temat grup osób, które w ich opinii znajdują się w niekorzystnej sytuacji. Poniżej przedstawiono wykres prezentujący rozkład odpowiedzi na pytanie o wykluczone i marginalizowane na obszarze LGD „Kurpsie Razem” grupy mieszkańców.

Wykres 1 Grupy osób znajdujące się w niekorzystnej sytuacji wskazane przez respondentów ankiet

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyniku badania ankietowego

Zdaniem respondentów, grupą w najbardziej niekorzystnej sytuacji są osoby bezrobotne o niskich kwalifikacjach zawodowych oraz kobiety, osoby młode do 25. roku życia, a także osoby niepełnosprawne, seniorzy i osoby powyżej 50. roku życia, co prezentuje powyższy wykres. Wyżej wymienione grupy są dość liczne i dlatego wymagają wsparcia w działaniach ukierunkowanych na włączenie ich w proces integracji społecznej. Przede wszystkim osoby te poprzez wejście na rynek pracy zmienią swój dotychczasowy styl życia i staną się bardziej otwarte na kontakt z otoczeniem. Wraz z rozwojem kraju oraz wzrostem świadomości obywateli zmianie ulegają również ich oczekiwania odnośnie warunków życia. Zgłaszane przez mieszkańców potrzeby, zawierają w szczególności wzrost pomocy społecznej w różnych obszarach ukierunkowanych na ochronę i polepszenie warunków życia grup osób, które znalazły się w niekorzystnej sytuacji oraz na tworzenie warunków umożliwiających im prawidłowe wypełnianie ich funkcji społecznych i aktywne uczestnictwo w życiu społecznym.

Na podstawie uzyskanych zwrotnych informacji od pracowników Ośrodków Pomocy Społecznej należy stwierdzić, że przyznawana w roku 2022 pomoc dotyczyła w dużej mierze rodzin żyjących w ubóstwie, borykających się z ciężką lub długotrwałą chorobą i niepełnosprawnością. Wymiar istniejących problemów społecznych ukazuje konieczność znacznych nakładów sił i środków na realizację zadań w obszarze pomocy społecznej oraz dalszy rozwój działań ukierunkowanych na przeciwdziałanie występującym problemom społecznym. Analiza danych w obszarze pomocy społecznej ukazuje także permanentne nakładanie się na siebie różnych problemów społecznych w rodzinach potrzebujących wsparcia. Według dostępnych informacji GUS można stwierdzić, że wiele rodzin objętych wsparciem pomocy społecznej sytuuje się poniżej kryterium dochodowego. Ośrodki Pomocy Społecznej w swojej działalności udzielają pomocy rodzinom najbardziej tego potrzebującym w formie różnych programów wspieranych przez Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej. W opinii pracowników OPS dostęp do usług społecznych, zdrowotnych, publicznych i edukacyjnych dla grupy osób znajdujących się w niekorzystnej sytuacji jest zdecydowanie za niski. Przede wszystkim na terenie działania LGD brakuje lekarzy specjalistów i poradni psychologiczno-terapeutycznej, dla osób borykających się z problemami zdrowotnymi wynikającymi z chorób

zarówno fizycznych jak i psychicznych. Ponadto osoby znajdujące się w niekorzystnej sytuacji życiowej nie korzystają z poradni psychologicznej, a terapia psychologiczna mogłaby pomóc w pokonywaniu barier i eliminowaniu zachowań agresywnych. Osoby te często mają niskie poczucie własnej wartości i borykają się z brakiem wiary we własne możliwości. W sferze społecznej taka postawa utrwała się również w świadomości lokalnej społeczności, która zaczyna postrzegać osoby niepracujące, jako pasywne, roszczeniowe i konfliktowe. Dużą część osób bezrobotnych zarejestrowanych w Powiatowych Urzędach Pracy stanowią kobiety, a powodem tego zjawiska jest fakt, że kobiety często rezygnują ze swojego życia zawodowego, zajmując się rodzeniem dzieci i ich wychowaniem. Jest to grupa osób często pomijana przez kadrę zarządzającą, głównie z powodu przeświadczenia, że są one mniej dyspozycyjne, zbyt emocjonalne lub że nie pasują do reszty zespołu. Zdarza się jednak, że kobiety same rezygnują z przyjęcia awansu zawodowego z powodu łączenia obowiązków zawodowych z prywatnymi, przez co same się wykluczają z rynku pracy. Zdaniem pracowników OPS kobiety żyjące na terenach wiejskich są mniej wykształcone, często zakładają rodziny wielodzietne, przez co nie mogą rozwijać się zawodowo. Do licznej grupy osób bezrobotnych należą również osoby niepełnosprawne, które mają trudności ze znalezieniem zatrudnienia ze względu na liczne stereotypy w postrzeganiu tej grupy, głównie przez pracodawców i współpracowników. Respondenci ankiet uważają, że osobom niepełnosprawnym i ich rodzinom jest udzielana niewystarczająca pomoc ze strony państwa i samorządów. W obecnej sytuacji ciężar opieki nad osobami niepełnosprawnymi spoczywa głównie na rodzinie. Osobie niepełnosprawnej powinno być udzielane kompleksowe wsparcie i pomoc w różnych obszarach jej życia.

Na podstawie pozyskanych informacji zwrotnych od mieszkańców obszaru oraz danych Głównego Urzędu Statystycznego określono następujące grupy osób znajdujących się w niekorzystnej sytuacji:

1. osoby bezrobotne, w tym długotrwale bezrobotne pozostające w rejestrze PUP łącznie przez okres ponad 12 miesięcy w okresie ostatnich 2 lat, z wyłączeniem okresów odbywania stażu i przygotowania zawodowego dorosłych oraz o niskich kwalifikacjach zawodowych,
2. osoby niepełnosprawne z orzeczeniem o niepełnosprawności,
3. kobiety,
4. osoby młode do 25. roku życia,
5. osoby powyżej 50. roku życia i seniorzy.

Niepokojącym zjawiskiem jest także rosnąca liczba osób bezrobotnych w wieku powyżej 30. roku życia, czego powodem mogą być niskie kwalifikacje zawodowe tych osób. Ponadto pracownicy OPS wskazali, że głównym powodem bezrobocia w grupie wiekowej osób młodych są niskie kwalifikacje zawodowe lub ich całkowity brak, przez co osoby te są marginalizowane i wymagają wsparcia finansowego ze strony OPS. Według opinii mieszkańców państwo, a także samorzady powinny troszczyć się o to, by każdy człowiek otrzymał możliwie najlepsze wykształcenie, niezależnie od poziomu dochodów jego rodziców. Bieda w rodzinie nie pozwala zdobyć wykształcenia i staje się z reguły dziedziczna, spychając kolejne pokolenia na margines. Mimo ogólnie wysokiego poziomu aspiracji edukacyjnych społeczeństwa na terenie działania LGD, problem bezrobocia i nieuczestniczenia w żadnych formach kształcenia jest dotkliwy i znaczny. Osoby długotrwale bezrobotne z reguły posiadają niskie kwalifikacje zawodowe, co uniemożliwia im sprawne poruszanie się po rynku pracy. Wysoki poziom bezrobocia w tym środowisku w efekcie rodzi wiele negatywnych zjawisk, pogłębia izolację i bezradność tych osób, utrwała postawy roszczeniowe wobec pomocy ze strony Państwa, utrwała też negatywne stereotypy społeczne. Warto dodać, że na terenie LGD działają instytucje edukacji formalnej, nieformalnej i pozaformalnej. Do edukacji formalnej zaliczamy wszystkie szkoły, uczelnie oraz inne podmioty systemu szkolnictwa wyższego, natomiast do edukacji pozaformalnej zaliczamy kształcenie realizowane w ramach programów, które nie prowadzą do uzyskania kwalifikacji pełnych. Z kolei do edukacji nieformalnej zaliczamy wszelkie formy kształcenia, a proces ten trwa przez całe życie, rozwijają się wtedy postawy, wartości i umiejętności oraz wiedza wyływająca bezpośrednio z otoczenia, tj. rodzina, znajomi, środowisko pracy, mass media itp. Wzrost znaczenia edukacji nieformalnej wynika bezpośrednio z rozwoju cywilizacyjnego i technologicznego, konieczne jest uzupełnianie wiedzy na temat dokonujących się wokół nas zmian. Zaletą edukacji nieformalnej jest to, że zazwyczaj nie narzuca sztywnych ram

procesu uczenia się. Bardzo często edukacja nieformalna łączy się z zabawą lub rozrywką. W ten sposób edukacja jest nie tylko pożyteczna, ale i przyjemniejsza dla uczącego się. LGD w ramach przygotowania LSR na nowy okres programowania, prowadziło szereg działań partycypacyjnych, włączających również uczniów szkół ponadpodstawowych z obszaru LGD. W tym celu zostało przeprowadzone badanie w postaci ankiety. W wyniku prowadzonego badania większość uczniów ostatnich klas szkół ponadpodstawowych uznała, że niewystarczająca jest oferta edukacji pozaformalnej i nieformalnej oraz że gmina, w której mieszkają jest słabym miejscem do życia i rozwoju dla ludzi młodych. Uznali również, że brakuje form rozrywki odpowiednich dla osób młodych oraz, że jest mało możliwości rozwoju, a jedyne co zachęca ich do pozostania w tym miejscu, to rodzina, znajomi i piękne obrazowe widoki. Większość młodych uczestników badania wskazała, że planują mieszkać i pracować w mieście powyżej 20 tysięcy mieszkańców ze względu na łatwiejszy rozwój kariery zawodowej i dostępną ścieżkę rozwoju, pozwalającą realizować własne priorytety, a także zyskać większe zarobki, dzięki którym mogą realizować własne marzenia. Większość uczniów jest przekonana, że o znalezieniu dobrej pracy decydują umiejętności, odpowiednie kwalifikacje, a także wytrwałość, determinacja i charakter. Młodzi wskazują też, że ważnym czynnikiem rozwoju zawodowego jest znalezienie pracy dobrze płatnej, np. w sektorze usług. Uczestnicy ankiety w większości pomijali możliwość pracy w gospodarstwie rolnym - powodem tego może być przede wszystkim trudna sytuacja ekonomiczna gospodarstw rolnych, która z roku na rok się pogłębia. W dobrze prosperującym gospodarstwie konieczne są drogie inwestycje, a mało kto może sobie pozwolić na rozwój bez zaciągania zobowiązania. Bardzo często dochód z działalności rolniczej jest za niski na rozwój i modernizację gospodarstwa, a często nie wystarcza na wydatki bieżące. W opinii osób młodych prestiż społeczny pracy rolnika jest coraz mniejszy, ponieważ praca ta kojarzona jest z wysiłkiem fizycznym, a także małymi zarobkami i brakiem czasu na zainteresowania. Dlatego osoby młode preferują lekką pod względem fizycznym pracę, np. w administracji. Kryzys wywołany pandemią Covid-19, wpłynął na rozwój sektora usług oraz na upowszechnienie się pracy zdalnej, co daje możliwość młodym osobom realizować się zawodowo, a jednocześnie żyć na wsi. Działania LGD będą ukierunkowane na organizację spotkań i szkoleń dla potencjalnych beneficjentów oraz włączenie osób z grupy w niekorzystnej sytuacji w życie społeczne i rynek pracy przez działania podnoszące ich kompetencje społeczne i zawodowe.

4. Działalność sektora społecznego, w tym integracja i rozwój społeczeństwa obywatelskiego

W kontekście wsparcia udzielanego osobom marginalizowanym ogromne znaczenie mają działania lokalne, aktywizujące mieszkańców w oparciu o realizowane przez organizacje pozarządowe przedsięwzięcia. Analizowany obszar cechuje się wysoką aktywnością organizacji pozarządowych, które zrzeszają lokalnych aktywistów, społeczników, często miłośników folkloru kurpiowskiego. Na badanym obszarze funkcjonują 62 rejestrowe koła gospodyń wiejskich oraz liczne stowarzyszenia, ochotnicze straże pożarne i fundacje. Należy podkreślić, że do końca 2022 r. zrealizowanych zostało 6 projektów grantowych, w ramach których złożonych zostało 71 wniosków o przyznanie grantu przez NGO, a 69 grantobiorców zawarło umowę o powierzenie grantu na łączną kwotę 1 125 424 zł. W wyniku prowadzonych projektów zorganizowane zostały 24 festyny integrujące wieś kurpiowską, zorganizowano 32 warsztaty z zakresu kurpiowskiej sztuki ludowej i gry na instrumentach muzycznych. Ponadto przeprowadzono 247 godzin kurpiowskich warsztatów kulinarnych, wydano 9 publikacji, przeprowadzono 4 kampanie informacyjno-promocyjne z zakresu ochrony środowiska i zmian klimatycznych, zorganizowano 12 inicjatyw edukacyjnych na rzecz propagowania folkloru kurpiowskiego i jedno wydarzenie promocyjne na temat historii produktów lokalnych. Wszystkie wnioski grantowe, na które została przyznana pomoc, zostały zrealizowane zgodnie z założeniami, osiągnięto też cele i wskaźniki – na dużo wyższym poziomie niż deklarowały to organizacje.

Wsparcie dla NGO jest nieocenione w kontekście budowania silnego sektora pozarządowego, który opiera swoją działalność na pracy społecznej członków organizacji w procesie aktywizacji społeczności lokalnej. Tym samym organizacje te w znacznym stopniu budują kapitał społeczny na obszarze LGD. Szansą na stałą poprawę aktywności społecznej mieszkańców jest wykorzystywanie instrumentów promocji i udział w mediach społecznościowych. Częstym problemem członków organizacji pozarządowych jest niski poziom kompetencji cyfrowych, co uniemożliwia im osiągnięcie zamierzonych celów i ogranicza wykorzystanie nowoczesnych środków przekazu, co

wynika ze słabej umiejętności obsługi urządzeń komputerowych. Niski poziom kompetencji cyfrowych stanowi również barierę w pozyskaniu wsparcia finansowego, gdyż większość wniosków jest dostępna i składana w formie elektronicznej. Istotnym problemem jest też niska aktywność członków organizacji, często działania i podejmowanie decyzji spoczywa na jednej osobie, co przedkłada się na brak zintegrowanego środowiska NGO. Warto kształtować lokalne kadry NGO w zakresie roli, jaką mogą odgrywać w lokalnym i regionalnym środowisku oraz ułatwiać ich dialog z samorządami. Ponadto problemem są również brak standardów współpracy pomiędzy samorządami, a organizacjami społecznymi oraz brak informacji kierowanej bezpośrednio do członków danej organizacji w celu poznania ich potrzeb i problemów z jakimi się mierzą. Poprawa komunikacji jest bardzo istotną barierą dla podniesienia skuteczności działania NGO. Warto wsparcia formą komunikacji mogłyby być spotkania pomiędzy samorządami a organizacjami, które powinny mieć charakter partnerski i cykliczny.

Podczas organizowanych konsultacji członkowie organizacji pozarządowych zgłaszali potrzebę wsparcia poradnictwa księgowego lub indywidualnego w zakresie sprawnego pozyskiwania środków. Szkolenia te powinny objąć również wskazanie stron www, na których można znaleźć porady dotyczące prowadzenia działalności społecznej. Warto, aby w nowym okresie programowania organizowane były spotkania sieciujące związane z mapowaniem organizacji i rozwojem kanałów komunikacji. Warto wprowadzić w gminach spójne i przejrzyste zasady. LGD dalej będzie kontynuowało swoje działania informacyjno-szkoleniowo-doradcze organizacjom i grupom nieformalnym funkcjonującym w gminach objętych LSR. Zarząd i pracownicy LGD są osobami o wysokiej etyce moralnej, empatii i zrozumieniu, zorientowanymi na dobro ogółu i niesienie pomocy osobom w trudnej sytuacji. W związku z tym w swej działalności będą dążyć do wyrównania różnic, m.in. poprzez wspieranie działań organizacji pozarządowych ukierunkowanych na rozwój społeczeństwa, organizowanie projektów partnerskich, jak i operacji w partnerstwie. Planowane działania wpłyną na szerszą wymianę doświadczeń między partnerami, a także lepszą współpracę członków wszystkich organizacji, jak też włączenie w te działania osób, które znalazły się w niekorzystnej sytuacji życiowej.

5. Dziedzictwo kulturowe obszaru LGD

Kurpie jako region położony w północno-wschodniej części Polski cechuje się bogatą, patriotyczną historią, co zostało upamiętnione w postaci licznych pomników stawianych ku czci prowadzonych na tym terenie walk. Kultura kurpiowska Puszczy Zielonej kształtowała się przez wieki w izolacji od kultury innych grup etnograficznych. Lasy, błota i piaski oraz brak dróg skutecznie przeciwdziałały kontaktom Kurpiów nawet z najbliższymi sąsiadami z Mazowsza, z Warmii i z Mazur. Między innymi dlatego dziedzictwo kulturowe Kurpiów jest tak oryginalne i niepowtarzalne. Stroje kurpiowskie różnią się znacznie od strojów innych grup etnograficznych – z łatwością można je odróżnić i zidentyfikować. Język, którym mówią Kurpie - dialekt kurpiowski, jest najbliższy dialektowi mazurskiemu. Dzięki pracy prof. dr hab. Jerzego Rubacha i jego licznych kurpiowskich pomocników, opracowane zostały zasady pisowni tego dialektu i jego gramatyka. Muzyka jest najcenniejszym i najbardziej oryginalnym dziedzictwem Kurpiów. Jest to muzyka skomplikowana, na ogół bardzo smutna o tajemniczych związkach. Muzyka kurpiowska doceniana jest przez wielu wybitnych kompozytorów, dla których była i wciąż jest inspiracją do tworzenia nowych, ciekawych kompozycji. Kurpiowskie pieśni i tańce są wykonywane przez liczne zespoły folklorystyczne i solistów. W wielu miejscowych instytucjach, odbywają się warsztaty i imprezy folklorystyczne ukazujące regionalne zwyczaje i obrzędy.

Na obszarze działania LGD licznie występują rozproszone kościoły, cmentarze, plebanie, kapliczki i dworki. Warto dodać, że krzyże drewniane i kapliczki są charakterystycznym elementem regionu kurpiowskiego, z reguły stawiane przy głównych drogach podczas pojawiających się nieszczęść lub chorób. Duża liczba obiektów sakralnych jest znakiem przywiązania Kurpiów do Kościoła i wiary. Kulturowane są zwyczaje związane z uroczystościami kościelnymi, tj. procesja Bożego Ciała w Myszyncu czy Niedziela Palmowa w Łysych, podczas których uczestnicy obrzędów są ubrani w stroje kurpiowskie.

Najbardziej charakterystycznym elementem kurpiowskiej sztuki ludowej jest wycinankarstwo. Wartość artystyczną Kurpiów możemy też odnaleźć w wyrobach rzeźbiarzy, bursztyniarzy, plecionkarzy, garnarzy, snycerzy, kowali oraz tkaczy. Na obszarze objętym LSR artyści ludowi stanowią ogromny kapitał społeczny. Jest to środowisko ludzi aktywnie działających w obszarze podtrzymywania tradycji społeczności lokalnych. Obszar Kurpi Zielonych obfituje w imprezy kulturalne związane z folklorem kurpiowskim. W każdej gminie odbywają się imprezy o zasięgu gminnym, regionalnym, a nawet ogólnopolskim. Najbardziej znane i już wypromowane są imprezy folklorystyczne, tj. „Miodobranie Kurpiowskie” w Myszyńcu, „Wesele Kurpiowskie” w Kadzidle i „Palma Kurpiowska” w Łysych. Podczas imprez promowana jest tradycyjna kultura wiejska Kurpiów, kultywowany jest folklor i zwyczaje kurpiowskie. Przy okazji organizowanych imprez twórcy ludowi prezentują i sprzedają swoje wyroby. Kluczem do rozwoju regionu i szansą dla jego mieszkańców jest pielęgnacja wyrobu produktów tradycyjnych i regionalnych. Atrakcyjność tych wyrobów polega na ich silnym związku z danym obszarem i przygotowaniem zgodnie z tradycją przekazywaną z pokolenia na pokolenie. Kuchnia kurpiowska jest z natury prosta i naturalna, charakteryzują ją wyraźne i ostre smaki. Tradycyjne potrawy są dość ciężkostrawne – dominuje w nich ziemniak, kasza, kapusta i mięso. Do najbardziej znanych i promowanych potraw należy zaliczyć rejbak, fafernuchy i piwo kozicowe. Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi prowadzi listę produktów tradycyjnych, na której wpisanych jest niewiele produktów rolnych, środków spożywczych i napojów spirytusowych z terenu LGD. Warto zwrócić na to uwagę w przyszłym okresie programowania starając się wzbogacić listę dań tradycyjnych o dania kurpiowskie w celu podniesienia ich rangi i znaczenia. Wpis na listę MRiRW jest dla konsumentów gwarancją, że produkt jest unikalny, a jego jakość wynika z tradycyjnego sposobu wytwarzania. Na dzień dzisiejszy tylko miód kurpiowski został objęty ochroną Unii Europejskiej jako produkt o Chronionym Oznaczeniu Geograficznym. W 2022 roku po raz pierwszy zostało przeprowadzone szkolenie dla Kurpiowsko-Mazowieckiego Związku Pszczelarzy, które było współorganizowane przez LGD „Kurpie Razem” i Samorząd Województwa Mazowieckiego. Udział w szkoleniu wzięło ponad 130 pszczelarzy z terenu północnego Mazowsza, Mazur i Podlasia. Szkolenie poświęcone było tematyce związanej z gospodarką pasieczną w zmieniających się warunkach klimatyczno-pożytkowych Polski oraz tworzenia okładów, zasiedlania ulików weselnych i sposobów tworzenia nowych rodzin pszczelich. Warto cyklicznie organizować tego typu spotkania również dla szerszego grona odbiorców, ponieważ pszczoły jako owady nie tylko produkują miód, ale też zapylają wiele gatunków roślin, to dzięki nim możemy cieszyć się smakiem warzyw i owoców.

Całokształt kultury kurpiowskiej jest pięknym dziedzictwem regionu, który warto pielęgnować i promować. Mieszkańcy obszaru, uważają, że godne poparcia są wszystkie działania samorządów i organizacji pozarządowych, których celem byłoby wprowadzanie do szkół lekcji dialektu i kultury kurpiowskiej. Dzięki takim działaniom istnieje szansa, że dialekt kurpiowski może przetrwać w mowie i piśmie przez następne pokolenia. Popierana powinna być też działalność wydawnicza, związana z wydawaniem oryginalnych dzieł w dialekcie kurpiowskim, a także działania wydawnicze związane tematycznie z Kurpiowszczyzną, historią i kulturą kurpiowską, w języku polskim. Uzasadnione są też działania promujące ten region np. w formie dostępnej aplikacji – zawierającej dane o aktualnych imprezach, wydarzeniach, miejscach pamięci oraz o twórcach ludowych i wyrobach jakie można tu zakupić. Wprowadzenie takich działań może bardzo korzystnie wpłynąć na rozwój obszaru, w tym rozwój turystyki.

6. Obszary atrakcyjne turystycznie oraz wskazanie potencjału dla rozwoju turystyki

W wyniku przeprowadzonych badań obszaru zauważono również, że coraz większe znaczenie dla rozwoju gmin kurpiowskich ma turystyka, która jest jedną z najbardziej dynamicznie rozwijających się dziedzin gospodarki. Turystyka przyczynia się do odkrywania najcenniejszych zasobów kulturowych i środowiskowych, których eksponowanie poprawia wewnętrzny i zewnętrzny wizerunek regionu. Głównymi walorami, które stanowią o atrakcyjności turystycznej obszaru objętego LSR są wysokiej klasy atrakcje kulturowe oraz obszary i obiekty o cennych walorach przyrodniczych. Równina Kurpiowska jest jednym z największych i najciekawszych regionów etnograficznych w Polsce. Urozmaicona rzeźba terenu, ze względu na bogate lasy, piaszczyste wydmy oraz liczne rzeki, które dodają uroku kurpiowskiemu krajobrazowi, zachęca do uprawiania turystyki pieszej, rowerowej

i kajakowej. W poprzednim okresie programowania został realizowany projekt współpracy, w wyniku którego powstał Quest rowerowy, pn. „Kurpóska Zaklepka” – czyli oznakowany szlak, wiodący przez piękne malownicze tereny Kurpi Zielonych, prowadzący w głąb Rezerwatu Czarnia. Ponadto LGD w ramach projektu grantowego realizowanego przez organizacje pozarządowe zgromadziło liczne zbiory książek i publikacji na temat kultury i historii Kurpiowszczyzny w bardzo szerokim aspekcie. Został również wyprodukowany film promocyjny zachęcający turystów do odwiedzania Kurpi Zielonych. Ważnym czynnikiem rozwoju turystyki na danym obszarze jest istniejąca baza noclegowa. Na omawianym obszarze funkcjonują 24 gospodarstwa agroturystyczne współpracujące z Mazowieckim Ośrodkiem Doradztwa Rolniczego w Warszawie. Ponadto ciekawą atrakcją turystyczną omawianego obszaru jest kompleks sportowo-rekreacyjny nad zbiornikiem wodnym „Wykrot” na terenie gminy Myszyniec. Jest to największa baza turystyczna znajdująca się w granicach obszaru działania LGD.

Ważnym elementem rozwoju turystyki jest odpowiedni standard oraz różnorodność obiektów noclegowych, ponieważ jest to kluczowy czynnik w procesie podejmowania decyzji o wyborze miejsca pobytu przez turystę. W Polsce rośnie zainteresowanie aktywnym wypoczynkiem na terenach wiejskich oraz obserwowany jest wzrost świadomości w zakresie zdrowego odżywiania. Zmiana zwyczajów żywieniowych Polaków powoduje zwiększenie popytu na zdrową, nieprzetworzoną żywność nabywaną głównie na obszarach wiejskich. Warto w tym okresie wspierać działania ukierunkowane na poszerzeniu oferty dla potencjalnych odbiorców. Na podstawie wskaźnika Schneidera można stwierdzić, że ruch turystyczny na obszarze działania LGD jest na dosyć niskim poziomie, co jest wynikiem słabej i mało różnorodnej oferty turystycznej. Podczas prowadzonych konsultacji, zdiagnozowano kilka kluczowych słabych stron oferty turystycznej obszaru, w tym: brak punktów informacji turystycznej w każdej gminie objętej LSR, brak wykwalifikowanej kadry obsługującej ruch turystyczny oraz mała liczba miejsc noclegowych. Niwelowanie słabych stron jest koniecznością w kontekście zachodzących zmian społecznych w kraju. Rozwój lokalnej przedsiębiorczości i przetwórstwa w oparciu o lokalne usługi, produkty i tradycje, może pozytywnie wpłynąć na zwiększenie ruchu turystycznego i pozwolić mieszkańcom Kurpiowszczyzny na znalezienie zatrudnienia i/lub uzyskiwanie dodatkowych dochodów związanych z rozwojem turystyki.

Na obszarze LGD istnieje wiele gospodarstw agroturystycznych, które mają możliwość rozwoju swojej działalności, a dzięki temu zachęcą turystę do dłuższego pobytu. Szansą jest dostosowanie gospodarstw agroturystycznych i rolnych do stworzenia dodatkowej oferty w postaci zagród edukacyjnych. Na omawianym obszarze funkcjonują 4 zagrody edukacyjne, zapewniające rodzinną i miłą atmosferę swoim gościom oraz możliwość uczestnictwa w warsztatach edukacyjnych, służących poznaniu tradycji kurpiowskiej. Mianem zagród edukacyjnych określa się gospodarstwa łączące działalność rolniczą z profesjonalnymi usługami edukacyjnymi. Prawo do posługiwania się nazwą „Zagroda Edukacyjna” mają wyłącznie sprawdzone i rekomendowane przez system doradztwa rolniczego obiekty, zlokalizowane na obszarach wiejskich i prowadzące zajęcia dydaktyczne oparte o własne zasoby rolnicze.

Podczas konsultacji mieszkańcy obszaru zgłaszali potrzebę rozwoju turystyki, ponieważ ta gałąź gospodarki mogłaby wesprzeć finansowo cały region. Dzięki wdrożeniu pewnych narzędzi, tj. stworzenie wirtualnego przewodnika w postaci strony internetowej lub aplikacji – jako miejsca, w którym znajdowałyby się informacje turystyczne dotyczące regionu – możliwe byłoby stworzenie sieci turystycznej koordynującej całokształt działań promocyjnych jak i organizacyjnych dla osób z zewnątrz. W trakcie konsultacji padały propozycje stworzenia dodatkowego miejsca pracy w biurze LGD dla koordynatora, który mógłby zająć się tworzeniem sieci kontaktów jak i prowadzić bezpośredni kontakt z turystami. Kontakt do koordynatora dostępny byłby na stronach internetowych wszystkich gmin przynależących do obszaru LGD. Koordynator mógłby zająć się organizacją czasu dla turysty podczas pobytu na Kurpiach.

7. Kwestia przestrzegania zasad równości kobiet i mężczyzn oraz niedyskryminacji osób niepełnosprawnych

Zasada wyrównywania szans kobiet i mężczyzn i przeciwdziałania dyskryminacji na rynku pracy, jest dla funduszy unijnych jedną z naczelną i podstawową zasad horyzontalnych obowiązujących w całej Unii Europejskiej. Ma ona swoją podstawę prawną w Artykule 3 Traktatu o Unii Europejskiej, który wskazuje, że w swoich działaniach UE

zwalcza wykluczenie społeczne i dyskryminację oraz wspiera sprawiedliwość społeczną i ochronę socjalną, równość szans kobiet i mężczyzn i solidarność międzypokoleniową. Wszyscy beneficjenci środków unijnych, a także instytucje zaangażowanych w ich wykorzystanie, zobowiązani są do przestrzegania zasady równości szans kobiet i mężczyzn oraz przeciwdziałania wszelkim formom dyskryminacji. Zasadę równości szans kobiet i mężczyzn należy rozumieć jako stan, w którym kobietom i mężczyznom przypisuje się taką samą wartość społeczną, równe prawa i obowiązki, a także równy dostęp do zasobów społecznych, wynikających z ich indywidualnych potrzeb, aspiracji czy talentów. Podejście LGD jest równościowe i przeciwdziałające stereotypom płci (odnoszącym się zarówno do kobiet, jak i mężczyzn) oraz wszelkim nierównościom uwarunkowanym niepełnosprawnością. Ponadto, zdaniem mieszkańców gmin kurpiowskich, kobiety są coraz lepiej wykształcone i bardziej pewne siebie, zdobywają zawody dostosowane do ich fizycznych możliwości, a więc jednym słowem mogą spełniać się zawodowo. Osoby niepełnosprawne jako jedne z grup znajdujących się w niekorzystnej sytuacji, będą włączane w obszar działań społecznych prowadzonych przez LGD „Kursie Razem” jak i inne organizacje z tego terenu, a działania te prowadzone są w miejscach dostępnych bez barier i ograniczeń architektonicznych. Na każdym etapie opracowywania LSR uwzględniane są zasady równości kobiet i mężczyzn oraz niedyskryminacji osób niepełnosprawnych. Na potrzeby oceny realizacji zasady równości i niedyskryminacji zbierane przez LGD dane liczbowe zawierają podział na płeć. Ponadto prowadzone przez LGD działania, w tym spotkania i szkolenia są adresowane do wszystkich osób zamieszkujących obszar LGD, bez dyskryminacji i powielanych stereotypów.

V. Spójność, komplementarność i synergia

Podejście do rozwiązywania problemów, które zostały wskazane w LSR ma charakter wielosektorowego łączenia istniejących zasobów i działań w trzech sferach: instytucjonalnej, społeczno-gospodarczej oraz przyrodniczo-kulturowej. Spójne podejście w sferze instytucjonalnej dotyczy zaangażowania wszystkich instytucji życia publicznego w proces wdrażania LSR na etapie realizacji każdego z trzech celów. W sferze społeczno-gospodarczej związane jest z integracją oraz szerokim udziałem wszystkich mieszkańców dziewięciu gmin kurpiowskich na rzecz realizacji LSR. Społeczność lokalna jest najważniejszym elementem powodzenia wdrażania celów oraz przedsięwzięć LSR, dlatego zaangażowanie mieszkańców stanowi kluczowy czynnik w procesie zmiany istniejącej sytuacji społeczno-gospodarczej obszaru Kurpiowszczyzny. Aktywne współuczestnictwo osób zamieszkujących obszar działania LGD w pełni wpisuje się w realizację idei kompleksowego podejścia do realizacji celów i przedsięwzięć. Spójność LSR w sferze przyrodniczo-kulturowej oznacza wykorzystanie lokalnych zasobów przy realizacji celów przez podmioty życia społeczno-gospodarczego i publicznego. Zasoby lokalne to przede wszystkim bogactwo przyrodnicze regionu, dziedzictwo kulturowe i historyczne.

Na etapie diagnozy jako jeden z głównych problemów na obszarze LGD wskazano sytuację na rynku pracy. Aż 82,1% ankietowanych, w tym 75,6% kobiet oceniło, iż z ich punktu widzenia najistotniejszą potrzebą jest poprawa sytuacji w tym zakresie. Dotyczy to głównie takich zagadnień jak brak atrakcyjnych miejsc pracy, brak ofert dla osób znajdujących się w niekorzystnej sytuacji czy brak perspektyw dla młodzieży. Uwzględniając powyższe wnioski z przeprowadzonych badań, sformułowano Cel 1. w brzmieniu: „Rozwój przedsiębiorczości z uwzględnieniem innowacyjnego charakteru operacji”. Szerokie wsparcie w tym zakresie dla różnych grup docelowych, ze szczególnym uwzględnieniem grup w niekorzystnej sytuacji przyczyni się do poprawy sytuacji, w problematycznym obszarze.

Najwyraźniejsza integracja podmiotów lokalnych widoczna jest w realizacji przedsięwzięć zapisanych w ramach Celu 2. w brzmieniu: „Włączenie społeczne mieszkańców obszaru działania LGD „Kurpsie Razem” ze szczególnym uwzględnieniem osób znajdujących się w niekorzystnej sytuacji”. Oczekuje się, iż współdziałanie różnych podmiotów na obszarze objętym LSR przyniesie rezultat w postaci wzmocnienia lokalnego potencjału. Zrealizowane projekty grantowe, operacje w partnerstwie czy projekty partnerskie będą sprzyjać i pogłębiać ponadlokalną współpracę, na co zwracały szczególną uwagę na etapie diagnozy obszaru podmioty z sektora pozarządowego: stowarzyszenia, OSP czy KGW. Skojarzone ze sobą dzięki realizacji operacji partnerskich NGO mogą kontynuować budowanie powiązań, a przez promocję dobrych praktyk w tym zakresie będą wpływać na popularyzację postaw współpracy pomiędzy innymi podmiotami z różnych branż lub sektorów. Nawiązane w ten sposób relacje mogą skutkować tworzeniem wspólnych, komplementarnych przedsięwzięć i przynosić efekt synergii na obszarze LGD m.in. w postaci nieformalnej sieci NGO na obszarze objętym LSR.

Turystyka jest w LSR konsekwentnie traktowana jako działalność gospodarcza, która może tworzyć miejsca pracy i stanowić źródło dochodu i tym samym będzie przedmiotem wsparcia w ramach Celu 1. Z drugiej strony w ramach Celu 2. w ramach operacji w partnerstwie i projektów grantowych przewiduje się działania promujące obszar LGD, natomiast w ramach Celu 3. pn.: „Rozwój turystyki na Kurpiach poprzez budowę infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej” wspieramy projekty inwestycyjne ukierunkowane na tworzenie szlaków turystycznych, ścieżek rowerowych itp. Uwzględnienie turystyki we wszystkich trzech celach tworzy spójność i komplementarność operacji na poziomie LSR. Analogiczna sytuacja dotyczy wsparcia adresowanego dla grup w niekorzystnej sytuacji – wszystkie cele ujęte w LSR uwzględniają osoby będące w niekorzystnej sytuacji jako jedne z grup docelowych operacji będących przedmiotem wsparcia.

Wobec powyższego przedsięwzięcia wskazane w celach LSR wzajemnie się uzupełniają i tym samym wykazują synergii. I tak: przedsięwzięcia „Przedsiębiorczy Kurp” i „Aktywna Kurpiowszczyzna” są spójne w odniesieniu do grupy docelowej, wszystkie przedsięwzięcia Celu 2. są komplementarne w odniesieniu do obszaru interwencji, tj. terenu Kurpi Zielonych, natomiast przedsięwzięcia z celu 2. i 3. „Kurpiowska kraina” i „Przedsiębiorczy Kurp”

odnoszą się do obszaru wsparcia jakim jest turystyka i promocja regionu. W Celu 3. przedsięwzięcie dotyczy wsparcia budowy infrastruktury turystyczno-rekreacyjnej, w Celu 2. zadaniem promocji obszaru jest pokazanie Kurpi Zielonych jako obszaru ciekawego i interesującego dla potencjalnego turysty, natomiast w Celu 1. przedsięwzięcie dotyczy wsparcia turystyki jako branży działalności gospodarczej – na etapie oceny operacji LGD wprowadzi dodatkowe punkty za rozpoczęcie lub rozwinięcie tej branży m.in. w odniesieniu do tworzenia miejsc noclegowych, kwater agroturystycznych, zagród edukacyjnych czy punktów gastronomicznych oferujących dnia kuchni kurpiowskiej.

Rolą LGD jest koordynowanie wdrażania LSR, które zapewni realizację podejścia zintegrowanego i komplementarnego, tak aby wsparcie było kierowane na projekty, które wzajemnie się uzupełniają. Cele i przedsięwzięcia wynikają z partycypacyjnego podejścia do opracowania LSR na lata 2024-2028 oraz z efektów wdrażania LSR w latach 2016-2023, w tym ciągłego monitorowania obszaru na którym działa LGD poprzez organizację cyklicznych spotkań z mieszkańcami i corocznych warsztatów ewaluacyjnych z grupami docelowymi wskazanymi w LSR. Spójność LSR została zapewniona również poprzez szeroką konsultację treści LSR z reprezentantami różnych środowisk lokalnych przy wykorzystaniu różnych metod partycypacyjnych opisanych w rozdziale III. Poprzez współpracę łatwiej będzie zrealizować postawione cele, wykorzystując jednocześnie wiedzę, umiejętności i potencjał partnerów. Zintegrowane projekty, inwestycje i przedsięwzięcia umożliwiają wykorzystanie pełnego potencjału naszego terenu.

Oprócz opisanego komplementarnego podejścia, LSR jest spójna z działaniami i celami zawartymi w innych dokumentach o charakterze strategicznym, które swoim zasięgiem obejmują obszar LGD.

Wypracowane cele nawiązują do:

1. Strategii Rozwoju Województwa Mazowieckiego 2030+ (SRWM) w obszarze gospodarki, społeczeństwa oraz kultury i dziedzictwa. Wspieranie nowych działalności gospodarczych z uwzględnieniem ich innowacyjnego charakteru oraz tworzenie nowych miejsc pracy w firmach już istniejących doskonale wpisuje się w założenia celu SRWM związanego ze wzrostem konkurencyjności regionu poprzez rozwój działalności gospodarczej oraz transfer i wykorzystanie nowych technologii. W obszarze społeczeństwa SRWM za priorytetowe uznane są kierunki działań związane z rozwojem kapitału ludzkiego i społecznego, co znajduje odzwierciedlenie w Celu 2. LSR w zakresie przedsięwzięcia „Aktywna Kurpiowszczyzna”, gdzie wspierane będą projekty adresowane do seniorów i ludzi młodych oraz organizacji pozarządowych i lokalnych liderów celem wzmacniania ich potencjału zarządczego, organizacyjnego i tzw. „kompetencji miękkich”. Obszar kultury i dziedzictwa natomiast w kierunkach działań wskazuje na ochronę i wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego, środowiska przyrodniczego i turystycznego dla rozwoju gospodarczego regionu. Powyższe działania korespondują z celami 2. i 3. LSR, gdzie przewidziane jest wsparcie dla operacji związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego kurpiowskiej wsi, promocji regionu oraz budową obiektów małej architektury turystycznej i rekreacyjnej. Wskazane działania i cele LSR w pełni są spójne z w/w obszarami SRWM.
2. Strategii Rozwoju Społeczeństwa informacyjnego Województwa Mazowieckiego na lata 2020-2030 w zakresie celu strategicznego 1: Wzrost kompetencji cyfrowych i zaufania do ICT. W Celu 2. LSR przewidziano działania związane z rozwojem kompetencji cyfrowych seniorów oraz osób w niekorzystanej sytuacji. Na występowanie potrzeb rozwoju kompetencyjnego kadr w tym obszarze zwracali szczególnie uwagę przedsiębiorcy działający na obszarze LGD. Podnoszenie umiejętności cyfrowych jest jednym z działań, które pozwoli na zmniejszanie różnic w popycie i dostępności na rynku pracy wykwalifikowanej kadry pracowniczej.
3. Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego Polski 2030 (KSRR) w zakresie celu 2.1 Rozwój kapitału ludzkiego i społecznego oraz celu 2.2 Wspieranie przedsiębiorczości na szczeblu regionalnym i lokalnym. Cel 2. LSR bezpośrednio nawiązuje do rozwoju kapitału społecznego, gdzie w ramach przedsięwzięcia 2.3 uwzględniono działania edukacyjne związane z nabyciem wiedzy i umiejętności oraz podnoszeniem kompetencji cyfrowych. Wspieranie strefy gospodarczej w polityce regionalnej KSRR skupia się na tworzeniu warunków dla rozwoju przedsiębiorczości na różnych obszarach, zarówno miejskich, jak i wiejskich. Biorąc pod uwagę konieczność

zwiększenia aktywności zawodowej mieszkańców obszaru LGD, będą również realizowane operacje związane z tworzeniem nowych miejsc pracy w Celu 1. LSR, co idealnie wpisuje się w cel 2.2 KSRR.

4. Planu Rozwoju Lokalnego Powiatu Ostrołęckiego na lata 2021-2030 i Strategii Rozwoju Powiatu Przasnyskiego na lata 2021-2027 w odniesieniu do takich obszarów jak gospodarka i rynek pracy, edukacja oraz turystyka i rekreacja. W/w dokumenty planistyczne w głównych celach wskazują na promowanie i upowszechnianie idei lokalnej przedsiębiorczości oraz przeciwdziałanie zjawisku bezrobocia, w szczególności wśród grup społecznych wykluczonych lub zagrożonych wykluczeniem, co pokrywa się z założeniami Celu 1. LSR. W obszarze edukacji położony jest nacisk na podnoszenie kompetencji zawodowych głównie w odniesieniu do rynku pracy ze szczególnym uwzględnieniem osób znajdujących się w niekorzystnej sytuacji, co koresponduje z Celem 2. LSR i przedsięwzięciem 2.3. Turystyka i rekreacja natomiast to obszary, które ukierunkowane są na polepszanie dostępności infrastruktury, a także promowania zdrowego stylu życia. Powyższe kierunki działań znajdują odzwierciedlenie w Celu 2. LSR, gdzie planuje się wsparcie dla projektów z zakresu edukacji prozdrowotnej ze szczególnym uwzględnieniem seniorów jako grupy docelowej oraz w Celu 3., którego założeniem jest budowa obiektów infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej.

W tym miejscu należy wskazać, że opracowywana LSR finansowana ze środków EFRROW w ramach interwencji I 13.1 LEADER/Rozwój Lokalny Kierowany przez Społeczność Planu Strategicznego Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023-2027, realizuje następujące zakresy interwencji:

1. rozwój przedsiębiorczości oraz rozwój pozarolniczych funkcji gospodarstw rolnych w Celu 1. LSR,
2. włączenie społeczne osób w niekorzystnej sytuacji we wszystkich trzech celach LSR,
3. kształtowanie świadomości obywatelskiej oraz ochrony dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego polskiej wsi, a także wzmocnianie programów edukacji liderów życia publicznego i społecznego w Celu 2. LSR,
4. poprawa dostępu do małej infrastruktury publicznej w Celu 3. LSR.

Mając jednak na uwadze, że zaangażowane środki finansowe na poziomie poszczególnych celów LSR są niewystarczające w odniesieniu do potrzeb społeczności lokalnych potwierdzonych diagnozą obszaru w rozdziale IV, LGD planuje realizację projektów z wykorzystaniem innych funduszy UE oraz środków krajowych, w tym z:

1. Programu Fundusze Europejskie dla Mazowsza 2021-2027 w ramach celu szczegółowego 4(g) wspieranie uczenia się przez całe życie, w szczególności elastycznych możliwości podnoszenia i zmiany kwalifikacji dla wszystkich, z uwzględnieniem umiejętności w zakresie przedsiębiorczości i kompetencji cyfrowych, lepsze przewidywanie zmian i zapotrzebowania na nowe umiejętności na podstawie potrzeb rynku pracy, ułatwianie zmian ścieżki kariery zawodowej i wspieranie mobilności zawodowej oraz celu szczegółowego 4 (h) wspieranie aktywnego włączenia społecznego w celu promowania równości szans, niedyskryminacji i aktywnego uczestnictwa oraz zwiększenie zdolności do zatrudnienia, w szczególności grup w niekorzystnej sytuacji co idealnie wpisuje się w koncepcje celów 1. i 2. LSR.
2. Programu Fundusze Europejskie dla Mazowsza 2021-2027 w ramach celu szczegółowego 5(ii) wspieranie zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego na poziomie lokalnym, kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki i bezpieczeństwa na obszarach innych niż miejskie w odniesieniu do celu 3 LSR.
3. Rządowego Programu Rozwoju Organizacji Obywatelskich na lata 2018-2030 w zakresie Priorytetu 1a, gdzie możliwe jest wsparcie rozwoju instytucjonalnego i działań misyjnych organizacji pozarządowych. Powyższe wpisuje się w Cel 2. LSR przedsięwzięcie 2.3, w którym wsparciem będą objęte operacje związane ze wzmocnieniem potencjału NGO.
4. środków publicznych Województwa Mazowieckiego w obszarze „Działalność na rzecz organizacji pozarządowych oraz podmiotów wymienionych w art. 3. ust. 3, w zakresie określonym w art. 4 ust. 1 pkt 1-32a ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie” w ramach zadania publicznego. W powyższym obszarze wsparcia finansowego możliwa jest realizacja projektów dotyczących wzmocnienia mazowieckich organizacji pozarządowych oraz budowania postaw aktywności obywatelskiej, co koresponduje z Celem 2. LSR.

Jak zostało wcześniej wskazane LSR ma za zadanie wspomagać rozwój lokalny w różnych wymiarach: instytucjonalnym, gospodarczo-społecznym i przyrodniczo-kulturalnym. Pod tym względem opracowana LSR jest kompleksowa i spójna. Główny nacisk położony jest na poprawę sytuacji gospodarczej regionu i wspomaganie rozwoju rynku pracy, ze szczególnym uwzględnieniem branż świadczących usługi turystyczne. Plan działania został opracowany w sposób gwarantujący właściwą sekwencję zdarzeń, która zapewnia efektywną współpracę podmiotów i wykorzystanie rezultatów jednych działań przy realizacji kolejnych. Tak zaplanowany proces wdrażania LSR również zapewnia spójność i komplementarność dokumentu na poziomie realizacji celów i przedsięwzięć.

Jako wartość dodaną na poziomie LSR należy wskazać ponadlokalną działalność organizacji pozarządowych poprzez realizację operacji w partnerstwie i projektu partnerskiego. Wybór tego typu wsparcia na poziomie LSR wynika z konsultacji społecznych z organizacjami pozarządowymi i ma na celu konsolidację partnerów na rzecz realizacji jednego wspólnego projektu. Jest to działanie innowacyjne na poziomie LSR, gdyż do tej pory lokalne organizacje realizowały projekty w obrębie jednej gminy lub sołectwa. Wybór takich form wsparcia wzmocni zdolności organizacji pozarządowych do realizacji projektów o większym zasięgu terytorialnym. Planowane nabory wniosków dla NGO będą następowały w sposób zsynchronizowany, tak aby realizacja projektów nie była zbyt dużym obciążeniem organizacyjnym – należy pamiętać, że członkowie organizacji realizują projekty/operacje wolontarystycznie. Realizacja operacji w partnerstwie i projektu partnerskiego to idealne narzędzie do zacieśniania współpracy organizacji pozarządowych z różnych gmin kurpiowskich – realizacja projektu odbywa się na całym obszarze działania LGD. Powyższe projekty będą finansowane ze środków EFRROW, jednak w celu wzmocnienia efektywności działania organizacje będą pozyskiwać środki też z innych źródeł. Umacnianie współpracy sektora pozarządowego i utworzenie ponadlokalnej sieci NGO to niewątpliwie najistotniejsza wartość dodana podejścia Leader w nowym okresie programowania. Powyższe działanie jest też związane z organizacją regionalnego centrum wsparcia dla organizacji pozarządowych, które będzie świadczyć usługi wsparcia doradczego w zakresie pozyskiwania środków, prowadzenia księgowości czy efektywnego zarządzania organizacją.

VI. Cele i wskaźniki

Formularz 1 Cele i przedsięwzięcia

Budżet (w EUR)	Przedsięwzięcia w ramach C.1 Rozwój przedsiębiorczości z uwzględnieniem innowacyjnego charakteru operacji	grupy docelowe	sposób realizacji (konkurs, projekt grantowy, operacja własna, animacja itp.)
1 000 000,00	P.1.1 "Przedsiębiorczy Kurp" - działania związane z rozwojem przedsiębiorczości	osoby fizyczne, w tym znajdujące się w niekorzystnej sytuacji wskazane w LSR, rolnicy, przedsiębiorstwa mikro i małe oraz podmioty ekonomii społecznej	Konkursy w trzech zakresach: podejmowania DG, rozwijania DG, tworzenia i rozwijania GA, ZE i GO
Budżet (w EUR)	Przedsięwzięcia w ramach C.2 Włączenie społeczne mieszkańców obszaru działania LGD "Kurpsie Razem" ze szczególnym uwzględnieniem osób znajdujących się w niekorzystnej sytuacji	grupy docelowe	sposób realizacji (konkurs, projekt grantowy, operacja własna, animacja itp.)
105 000,00	P.2.1 "Kurpiowszczyzna - moja mała Ojczyzna 1" - działania związane z ochroną dziedzictwa kulturowego kurpiowskiej wsi	mieszkańcy obszaru LGD "Kurpsie Razem" ze szczególnym uwzględnieniem ludzi młodych i seniorów	projekty grantowe (dwa projekty o wartości 52 500 EUR każdy)
52 500,00	P.2.1 "Kurpiowszczyzna - moja mała Ojczyzna 2" - działania związane z ochroną dziedzictwa kulturowego kurpiowskiej wsi	mieszkańcy obszaru LGD "Kurpsie Razem" ze szczególnym uwzględnieniem ludzi młodych i seniorów	konkurs (projekt partnerski)
52 500,00	P.2.2 "Kurpiowska Kraina 1" - działania związane z promocją Kurpi Zielonych	turyści i mieszkańcy obszaru LGD "Kurpsie Razem"	projekt grantowy
52 500,00	P.2.2 "Kurpiowska Kraina 2" - działania związane z promocją Kurpi Zielonych	turyści i mieszkańcy obszaru LGD "Kurpsie Razem"	konkurs (operacja własna)
100 000,00	P.2.3 "Aktywna Kurpiowszczyzna 1" - działania związane z aktywizacją osób młodych i seniorów oraz wzmacnianie potencjału NGO	seniorzy, ludzie młodzi, osoby w niekorzystnej sytuacji, organizacje pozarządowe	projekty grantowe (dwa projekty o wartości 50 000 EUR każdy)

27 500,00	P.2.3 "Aktywna Kurpiowszczyzna 2" - działania związane z aktywizacją osób młodych i seniorów oraz wzmacnianie potencjału NGO	seniorzy, ludzie młodzi, osoby w niekorzystnej sytuacji, organizacje pozarządowe	konkurs (operacje w partnerstwie – dwa projekty o wartości 13 750,00 EUR każdy)
140 000,00	P.2.3 "Aktywna Kurpiowszczyzna 3" - działania związane z aktywizacją osób młodych i seniorów oraz wzmacnianie potencjału NGO	seniorzy, ludzie młodzi, osoby w niekorzystnej sytuacji, organizacje pozarządowe	konkurs (operacja własna)
Budżet (w EUR)	Przedsięwzięcia w ramach C.3 Rozwój turystyki na Kurpiach poprzez budowę infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej	grupy docelowe	sposób realizacji (konkurs, projekt grantowy, operacja własna, animacja itp.)
720 000,00	P.3.1 "Kurpiowska Kraina" - działania związane z budową obiektów małej architektury turystycznej i rekreacyjnej	turyści i mieszkańcy obszaru LGD "Kurpsie Razem", w szczególności młodzież i osoby młode do 25 r.ż.	konkurs

LGD „Kurpsie Razem” w ramach LSR, będzie realizowało przedsięwzięcia w trzech obszarach problemowych wymagających wsparcia w nowym okresie finansowym. Dla każdego z trzech obszarów problemowych wyznaczono cel ogólny. Cele zostały ustalone w oparciu o potrzeby mieszkańców zdiagnozowane podczas prowadzonych konsultacji społecznych. W ramach każdego z celów ogólnych wskazano odpowiadające im przedsięwzięcia oraz wskaźniki monitorujące (produktu i rezultatu). Poniżej przedstawiono harmonogram osiągnięcia poszczególnych wskaźników produktu jak i wskaźników określających realizację celów w planie działania (Tab. 5).

Tab. 4 Harmonogram osiągnięcia poszczególnych celów i wskaźników

Cele LSR	Przedsięwzięcia	Wskaźniki produktu	Wskaźniki rezultatu	Rok
C.1 „Rozwój przedsiębiorczości z uwzględnieniem innowacyjnego charakteru”	P.1.1, „Przedsiębiorczy Kurp” – działania związane z rozwojem przedsiębiorczości	15 zarejestrowanych nowych działalności gospodarczych	15 utworzonych nowych miejsc pracy, dedykowanych w szczególności grupom marginalizowanym – R.37	2025-2026
		5 rolników, którzy utworzą lub rozwiną GA, ZE lub GO	5 małych gospodarstw rolnych wspartych w ramach LSR – R.39	
		20 przedsiębiorców, którzy otrzymają wsparcie w ramach LSR	20 istniejących przedsiębiorstw, które rozwiną działalność gospodarczą – R.39	
	P.2.1 „Kurpiowszczyzna – moja mała ojczyzna 1” – działania związane z ochroną dziedzictwa kulturowego kurpiowskiej wsi	46 inicjatyw edukacyjnych adresowanych do mieszkańców obszaru LGD "Kurpsie Razem" ze szczególnym uwzględnieniem ludzi młodych i seniorów	460 osób objętych projektami włączenia społecznego – R.42	
	P.2.1 „Kurpiowszczyzna – moja mała ojczyzna 2” – działania związane z ochroną dziedzictwa kulturowego kurpiowskiej wsi	3 wydarzenia dotyczące ochrony dziedzictwa kulturowego	150 uczestników wydarzeń objętych projektami włączenia społecznego – R.42	

C.2 „Włączenie społeczne mieszkańców obszaru działania LGD „Kurpsie Razem” ze szczególnym uwzględnieniem osób znajdujących się w niekorzystnej sytuacji”	P.2.2 „Kurpiowska Kraina 1” – działania związane z promocją Kurpi Zielonych	9 publikacji/wydawnictw promujących obszar Kurpi Zielonych.	9 osób objętych projektami włączenia społecznego – R.42	2025-2028
	P.2.2 „Kurpiowska Kraina 2” – działania związane z promocją Kurpi Zielonych	1 aplikacja internetowa wzmacniająca rozpoznawalność obszaru Kurpi Zielonych	10 osób zaangażowanych w tworzenie/aktualizację aplikacji i korzystających ze szkoleń i wymiany wiedzy– R.1PR	
	P.2.3 „Aktywna Kurpiowszczyzna 1” – działania związane z aktywizacją osób młodych i seniorów oraz wzmacnianie potencjału NGO	44 wydarzenia sportowo-rekreacyjne i prozdrowotne	1320 uczestników wydarzeń sportowo-rekreacyjnych i prozdrowotnych objętych wspieranymi projektami włączenia społecznego – R.42	
	P.2.3 „Aktywna Kurpiowszczyzna 2” – działania związane z aktywizacją osób młodych i seniorów oraz wzmacnianie potencjału NGO	44 działania wzmacniające potencjał NGO	440 uczestników działań wzmacniających potencjał NGO objętych wspieranymi projektami włączenia społecznego – R.42	
	P.2.3 „Aktywna Kurpiowszczyzna 3” – działania związane z aktywizacją osób młodych i seniorów oraz wzmacnianie potencjału NGO	1 centrum NGO	20 osób zaangażowanych w tworzenie sieci NGO na obszarze LGD i korzystających z doradztwa, szkoleń i wymiany wiedzy– R.1PR	
C.3 Rozwój turystyki na Kurpiach poprzez budowę infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej	P.3.1 „Kurpiowska Kraina” – działania związane z budową obiektów małej architektury turystycznej i rekreacyjnej	9 inwestycji z zakresu infrastruktury turystyczno-rekreacyjnej	270 osób korzystających z nowo wybudowanych obiektów infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej – R.41	2026-2027

W prezentowanej tabeli wskazano cele LSR oraz odpowiadające im przedsięwzięcia, w ramach których LGD będzie przyznawała pomoc potencjalnym Beneficjentom. Na podstawie dotychczasowych doświadczeń oraz posiadanych danych historycznych, można stwierdzić, że działania związane ze wsparciem przedsiębiorczości, również wśród

rolników, projektów adresowanych do organizacji pozarządowych i związanych z inwestycjami w infrastrukturę turystyczno-rekreacyjną są priorytetowymi i najbardziej oczekiwanymi działaniami na rzecz rozwoju obszaru LGD. Wyniki diagnozy i przeprowadzonych badań wskazują, że działania takie są bardzo wysoko oceniane przez społeczność obszaru działania LGD, która w nowym okresie programowania oczekuje ich kontynuacji, a nawet intensyfikacji. Wszystkie wskazane w LSR cele i przedsięwzięcia są ze sobą spójnie powiązane, co tworzy zharmonizowany i uporządkowany plan wsparcia gmin kurpiowskich.

W ramach Celu 1. wspierana będzie przedsiębiorczość, związana z tworzeniem nowych podmiotów przez osoby fizyczne a także rozwojem już istniejących przedsiębiorstw. Warto dodać, że większość podmiotów gospodarczych z terenu LGD działa głównie w sektorze usług, a mniej w obszarze produkcji dóbr. Sektor usług na obszarze działania LGD ciągle się rozwija, a przełomem w rozwoju zapewne była pandemia wirusa Sars-Cov-2. Ze względu na nałożone przez Ministerstwo Zdrowia obostrzenia, lokalne firmy zostały zmuszone do rozszerzenia zakresu usług i dostosowania struktury przedsiębiorstw – najczęściej poprzez wprowadzenie e-usług na rynek. Obecnie żyjemy w społeczeństwie informacyjnym, w którym Internet jest medium determinującym prawie każdą sferę działalności człowieka. W Celu 1. wspierane będą wskazane w LSR grupy mieszkańców, które znalazły się w niekorzystnej sytuacji oraz rolnicy, mikro i małe przedsiębiorstwa. Ponadto w ramach przedsięwzięcia P.2.1 podmioty gospodarcze uzyskają wsparcie we wprowadzeniu na rynek innowacyjnych usług czy też produktów, co wpłynie na wzrost innowacyjności i efektywności lokalnych firm. W tym celu LGD będzie prowadzić działania animacyjne dotyczące definicji i wdrażania innowacyjności oraz pokazywanie dobrych praktyk w tym zakresie. Wsparcie rolników i ich rodzin jest uzasadnione diagnozą obszaru, w której wskazano na rozdrobnienie gospodarstw rolnych wynikające głównie z podziałów rodzinnych, co jest niekorzystnym zjawiskiem w aspekcie struktury agrarnej. Niewielkie gospodarstwa osiągają małe dochody, w związku z czym mogą mieć problem z codziennym funkcjonowaniem i przetrwaniem w dłuższej perspektywie czasowej. Wobec powyższego wnioski składane przez rolników mogą dotyczyć tworzenia gospodarstw agroturystycznych czy zagród edukacyjnych, co będzie dodatkowo punktowane w ramach kryterium na etapie oceny operacji.

W ramach Celu 2. i wskazanych w nim przedsięwzięć będą wspierane liczne projekty grantowe oraz operacje realizowane w partnerstwie, a także projekt partnerski i operacja własna. Cel 2. został określony na podstawie uzyskanych od mieszkańców gmin kurpiowskich informacji zwrotnych. Wskazali oni na brak dobrego dostępu osób młodych do rozrywki i kultury, przez co są oni narażeni na życie w „kulturowym ubóstwie”, a w konsekwencji na wykluczenie społeczne lub migracje i odpływ do większych ośrodków miejskich. Wsparcie dla sektora pozarządowego jest niezwykle istotną formą działalności LGD opierającą się na pracy społecznej członków organizacji w procesie aktywizacji społeczności lokalnej, jak i osób marginalizowanych. Tym samym organizacje te w znacznym stopniu budują kapitał społeczny na obszarze LGD. W ramach Celu 2. wspierane będą działania kształtujące lokalne kadry NGO w zakresie roli, jaką mogą odgrywać, ponadto zaplanowane zostały spotkania sieciujące związane z mapowaniem organizacji i opracowaniem kanałów komunikacji z samorządami i instytucjami publicznymi. W planie działania zaplanowano również wsparcie licznych działań, których celem jest podtrzymanie i rozwój kultury, jak i dialektu kurpiowskiego, mającemu dzięki tym działaniom szansę przetrwać w mowie i piśmie przez następne pokolenia. Zaplanowane zostały również działania promocyjne, związane z wydaniem publikacji o tematyce kurpiowskiej w bardzo szerokim i wieloaspektowym zakresie, a także uruchomienie bądź aktualizacja aplikacji internetowej zawierającej dane o aktualnych imprezach, wydarzeniach o miejscach pamięci oraz o twórcach ludowych i wyrobach jakie można tu zakupić. Stworzenie wirtualnego przewodnika w postaci aplikacji jako miejsca, w którym znajdowałyby się informacje o regionie kurpiowskim, może doprowadzić do stworzenia sieci turystycznej koordynującej całokształt działań promocyjnych jak i organizacyjnych dla turystów chcących zwiedzić najpiękniejsze miejsca terenu działania LGD. W ramach Celu 2. planowane są również liczne wydarzenia i inicjatywy dotyczące ochrony dziedzictwa kulturowego adresowane w szczególności do osób młodych oraz do seniorów w celu organizacji działań międzypokoleniowych, przez co kultura kurpiowska będzie podtrzymywana i pielęgnowana. W ramach Celu 2. planowane są również działania wzmacniające potencjał NGO, a także działania sportowo-rekreacyjne i prozdrowotne dla mieszkańców, osób młodych, seniorów i osób z grupy znajdującej się w

niekorzystnej sytuacji. Działania te wpłyną na polepszenie relacji międzypokoleniowych, a także włączenie osób marginalizowanych w główny nurt życia społecznego, co pozytywnie wpłynie na ich rozwój i integrację społeczną. W ramach tego celu planowane jest również stworzenie centrum NGO w ramach operacji własnej LGD. Centrum wpłynie na polepszenie komunikacji między organizacjami społecznymi, skonsoliduje środowisko pozarządowe na obszarze działania LGD oraz będzie służyło profesjonalizacji działań poprzez szkolenia i wsparcie doradcze. Ponadto centrum będzie miejscem spotkań i wydarzeń aktywizujących zarówno kadry NGO, jak i mieszkańców, w tym osób marginalizowanych. Budowa centrum NGO jest uzasadniona ze względu na potrzeby licznych organizacji pozarządowych nastawionych na rozwój społeczeństwa obywatelskiego, kultywowanie tradycji kurpiowskiej czy działania integracyjne. Utworzenie takiego miejsca wpłynie na wymianę doświadczeń między partnerami, a także lepszą współpracę członków wszystkich organizacji. Warto dodać, że operacja dotycząca utworzenia centrum wspierania NGO ma charakter innowacyjny – jest to pierwsze w regionie miejsce skierowane ze swoją ofertą do wciąż rozwijającego się sektora pozarządowego. Tym samym LGD będzie zachęcać do współpracy oraz tworzenia nowych inicjatyw, natomiast powołanie sieci umożliwi kojarzenie partnerów w ramach operacji realizowanych w partnerstwie czy projektu partnerskiego.

W ramach Celu 3. będą realizowane działania inwestycyjne z zakresu małej architektury, skierowane do JSFP z terenu objętego LSR. Obiekty będą poprawiały atrakcyjność turystyczną obszaru, ze szczególnym uwzględnieniem osób młodych i znajdujących się w niekorzystnej sytuacji oraz turystów. LGD poprzez realizację wskazanych w LSR szeroko zakrojonych działań informacyjno-szkoleniowo-doradczych przyczyni się do kompleksowego społecznego, kulturalnego i gospodarczego rozwoju gmin kurpiowskich. W bieżącej działalności LGD będzie zachęcała do współpracy i zgłaszania nowych inicjatyw lub pomysłów w celu aktualizacji LSR i dostosowywania jest zapisów do wciąż zmieniającej się sytuacji społeczno-gospodarczej.

VII. Sposób wyboru i oceny operacji oraz sposób ustanawiania kryteriów wyboru

LGD „Kurpsie Razem” jest podmiotem, którego zasady funkcjonowania regulowane są przez dokumenty wewnętrzne takie jak: Statut, Regulamin pracy Zarządu oraz Regulamin pracy biura. Dodatkowo LGD dysponuje wieloletnim doświadczeniem i wykwalifikowanymi kadrami gwarantującymi bezstronny wybór najlepszych wniosków. W oparciu o powyższe dokumenty oraz bogate doświadczenie LGD zamierza przygotować procedury i zasady regulujące kwestie wyboru i oceny operacji realizowanych przez wnioskodawców. Wewnętrzna organizacja pracy LGD polega na współpracy pracowników biura z członkami Zarządu we wdrażaniu LSR. Zarząd podejmuje decyzje związane m.in. z wyborem operacji do finansowania, natomiast pracownikom biura powierza prowadzenie spraw bieżących związanych z funkcjonowaniem LGD, a także ocena formalna wniosków.

Sposób powstawania procedur będzie miał charakter partycypacyjny i partnerski. Procedury oraz kryteria wyboru operacji będą opracowywane przez pracowników biura LGD przy udziale Zarządu w oparciu o przeprowadzoną diagnozę obszaru oraz ocenę potrzeb. Dotychczasowe działania LGD wykazały skuteczność stosowanych kryteriów i zasad wyboru operacji, dlatego podczas ich opracowywania będą brane pod uwagę dotychczasowe doświadczenie LGD oraz dane historyczne z przeprowadzonych konkursów. W oparciu o powyższe pracownicy biura wraz z członkami Zarządu opracują wstępny projekt zasad wyboru i oceny wniosków o przyznanie pomocy wraz z opisem procedur i kryteriów wyboru odpowiednio do planowanych operacji oraz wyznaczonych celów. Kolejnym etapem będzie omówienie i analiza procedur i kryteriów z członkami LGD oraz Beneficjentami pomocy z lata 2016-2022. Ostatnim etapem będzie dopracowanie dokumentów, a następnie zatwierdzenie ich podczas Walnego Zebrania Członków. Zmiany w kryteriach wyboru oraz w procedurach sposobu wyboru i oceny operacji są zatwierdzane podczas Walnego Zebrania Członków w formie podjętej uchwały. Propozycje zmian będą mogły być zgłaszane przez członków LGD oraz mieszkańców obszaru za pomocą formularza on-line, który zostanie zamieszczony na stronie internetowej www.kurpsierazem.eu. Zgłoszone uwagi i propozycje będą omawiane zbiorczo podczas najbliższych posiedzeń Zarządu lub Walnego Zebrania Członków.

LGD zastosuje różnorodne kryteria wyboru, zarówno dostępne jak i rankingujące, z uwzględnieniem osób wykluczonych społecznie ze względu na przynależność do grup znajdujących się w niekorzystnej sytuacji. Wsparcie rolników i ich rodzin jest uzasadnione diagnozą obszaru, w której wskazano na rozdrobnienie gospodarstw rolnych wynikające głównie z podziałów rodzinnych, co jest niekorzystnym zjawiskiem w aspekcie struktury agrarnej. Niewielkie gospodarstwa osiągają małe dochody, w związku z czym mogą mieć problem z codziennym funkcjonowaniem i przetrwaniem w dłuższej perspektywie czasowej. Wobec powyższego wnioski składane przez rolników mogą dotyczyć tworzenia gospodarstw agroturystycznych czy zagród edukacyjnych, co będzie dodatkowo punktowane w ramach kryterium na etapie oceny operacji.

Ponadto, w kryteriach wyboru zostanie zawarta definicja innowacyjności w przedsięwzięciu „Przedsiębiorczy Kurp” – działania związane z rozwojem przedsiębiorczości. Podczas oceny wniosku o przyznanie pomocy operacje wykorzystujące innowacyjne rozwiązania będą dodatkowo punktowane. Definicja innowacyjności na poziomie LSR dotyczy wprowadzenia nowej usługi lub produktu lub nowego sposobu wykorzystania istniejącego produktu bądź usługi. Podczas spotkań aktywizujących z potencjalnymi beneficjentami pomocy, LGD będzie zachęcać do wdrożenia innowacji w przedsiębiorstwach poprzez pokazywanie dobrych praktyk.

W kryteriach wyboru premiuwane będą zadania grantowe planowane do realizacji w partnerstwie z innym podmiotem z obszaru LGD. Tak zaplanowane granty będą przedmiotem wsparcia w ramach projektów grantowych przewidzianych w LSR w ramach przedsięwzięć takich jak: „Kurpiowszczyzna – moja mała Ojczyzna” – działania związane z ochroną dziedzictwa kulturowego kurpiowskiej wsi, „Kurpiowska Kraina” – działania związane z promocją Kurpi Zielonych oraz „Aktywna Kurpiowszczyzna” – działania związane z aktywizacją osób młodych i seniorów oraz wzmacnianie potencjału NGO. W ramach ostatniego przedsięwzięcia realizowana będzie również operacja własna, polegająca na powstaniu centrum NGO. Metodą wdrożenia innowacji będzie stworzenie sieci NGO na obszarze działania LGD. Jak już wcześniej wspomniano, organizacje głównie skupiają się na realizacji

projektów na obszarze gminy lub sołectwa. Poprzez utworzenie sieci i odpowiedniego zaplecza wsparcia dla NGO, współpraca organizacji pozarządowych nabierze regionalnego charakteru. Jest to niewątpliwie działanie innowacyjne, które dotyczy nowego sposobu wykorzystania potencjału organizacji społecznych na obszarze działania LGD w kontekście realizacji projektów. Tym samym LGD będzie zachęcać do współpracy oraz tworzenia nowych inicjatyw, natomiast powołanie sieci umożliwi kojarzenie partnerów w ramach operacji realizowanych w partnerstwie czy projektu partnerskiego.

W przedsięwzięciu P.2.1 przewiduje się realizację projektu partnerskiego z udziałem partnera krajowego spoza obszaru objętego LSR. Podczas konsultacji mieszkańcy zwracali uwagę na niską rozpoznawalność regionu oraz konieczność położenia nacisku na promocję poza obszarem Kurpi Zielonych. Takie działanie jest spójne z celem dotyczącym wzmocnienia potencjału turystycznego regionu: zastosowanie różnych metod promocyjnych pozwoli przybliżyć potencjalnemu turyście walory obszaru i zachęcić do odwiedzenia kurpiowskiej Puszczy Zielonej. W przedsięwzięciu P.3.1 LGD zastosuje kryterium premiujące projekty, które na etapie planowania zostaną poddane konsultacjom społecznym, co uwiarygodni skuteczność operacji będącej przedmiotem dofinansowania.

VIII. Plan działania

W zamieszczonym poniżej Formularzu 2 *Plan działania* wykazano czas osiągnięcia poszczególnych zaplanowanych wskaźników produktu i rezultatu, przyporządkowanych poszczególnym przedsięwzięciom i celom. Osiągnięcie wskaźników dotyczących Celu 1. związanych z rozwojem przedsiębiorczości zaplanowano na koniec 2025 r. W ramach Przedsięwzięcia 1.1 przewidywane jest zorganizowanie 2 konkursów (jednego w zakresie podejmowania działalności gospodarczej i jednego w zakresie rozwoju działalności gospodarczej), których efektami będą wzrost liczby przedsiębiorstw na obszarze LSR, rozwój istniejących przedsiębiorstw, w tym poprzez wprowadzenie szeroko rozumianej innowacji, wzrost liczby miejsc pracy, w tym dedykowanych osobom w niekorzystnej sytuacji, poprawa sytuacji ekonomicznej mieszkańców i gospodarczej obszaru LGD. W odniesieniu do rolników i ich rodzin przewiduje się wsparcie dla gospodarstw agroturystycznych (GA), zagród edukacyjnych (ZE) i gospodarstw opiekuńczych (GO). Na ww. przedsięwzięcie, w ramach którego powstanie 15 podmiotów/firm, 20 podmiotów/osób prowadzących działalność gospodarczą ją rozwiną, a 5 rolników otrzyma wsparcie na utworzenie lub rozwinięcie GA, ZE lub GO przewidziano 1 mln €, co stanowi 44,44% budżetu na wdrażanie LSR. Wartość pojedynczego dofinansowania na podjęcie działalności jak i rozwój istniejącego przedsiębiorstwa wyniesie 100 tys. PLN, co została oszacowane na podstawie doświadczeń LGD w realizacji konkursów z ww. zakresów w latach 2016-2022 oraz informacji uzyskiwanych od beneficjentów pomocy podczas corocznych lutowych warsztatów ewaluacyjnych.

Przedsięwzięcie 2.1 dotyczy ochrony dziedzictwa kulturowego kurpiowskiej wsi i w jego ramach przewidziano organizację 3 konkursów, a osiągnięcie wskaźników zaplanowano na koniec 2026 r. Jeden z konkursów w formie projektu partnerskiego obejmie 3 wydarzenia z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego o średniej wartości 17 500,00 € na jedno wydarzenie. Kolejne 2 konkursy będą miały formę projektów grantowych i w ich ramach zorganizowanych zostanie łącznie 46 inicjatyw edukacyjnych. Wysokość środków finansowych przeznaczonych na granty w ramach jednego konkursu to 52 500,00 €. Wyliczenie kosztów pojedynczej inicjatywy edukacyjnej bazowało na doświadczeniu LGD w realizacji projektów o podobnej tematyce w okresie 2017-2022. Efektami wdrożenia opisywanych projektów będzie integracja społeczności lokalnej, wzrost wiedzy o kulturze kurpiowskiej, aktywizacja i włączenie społeczne ludzi młodych i seniorów oraz utrwalenie tożsamości kurpiowskiej wśród mieszkańców obszaru LGD.

Na przedsięwzięcie 2.2 składają się 2 konkursy, które obejmują działania związane z szeroko rozumianą promocją Kurpi Zielonych. Efektami projektów będzie wydanie 9 publikacji/wydawnictw promujących obszar LGD oraz opracowanie aplikacji wzmacniającej rozpoznawalność regionu, popularyzująca atrakcje turystyczne i ułatwiająca korzystanie z usług i produktów regionalnych. Jako operacja własna LGD - aplikacja będzie ważnym elementem kompleksowej promocji oferty turystycznej regionu stworzonej wspólnie przez organizacje pozarządowe. Osiągnięcie wskaźników ww. przedsięwzięcia przewidywane jest na koniec 2027 r., jednak rezultaty w postaci wypromowania regionu, wzrostu jego rozpoznawalności i wiedzy o nim będą wzmacniać się wraz z upływem czasu. Oszacowanie kosztów wsparcia było możliwe dzięki doświadczeniu LGD w realizacji projektów w okresie programowania 2014-2020, w tym jednego związanego z wydaniem publikacji, a kwota przeznaczona na każdy z projektów przedsięwzięcia 2.2 to 52 500,00 €.

Przedsięwzięcie 2.3 obejmuje aż 5 projektów związanych z aktywizacją osób młodych i seniorów oraz wzmacnianiem potencjału NGO, które realizowane będą w okresie 2024-2028. Dzięki wsparciu finansowemu przeprowadzone zostaną 44 działania wzmacniające potencjał NGO – operacje w partnerstwie, zorganizowane będą 44 wydarzenia sportowo--rekreacyjne i prozdrowotne – projekty grantowe oraz powstanie centrum NGO – operacja własna. Ww. efekty wdrażania projektów zapoczątkują kolejne, długofalowe działania, których rezultatem będzie m.in. wzrost skuteczności w działaniach i realizacja większej liczby projektów przez NGO z obszaru LGD oraz wzmocnienie współpracy organizacji pozarządowych. Koszt każdego z 2 projektów wzmacniających potencjał NGO oszacowano na poziomie 13 750,00 €, natomiast koszt 2 projektów związanych z wydarzeniami sportowo-rekreacyjnymi i prozdrowotnymi oszacowano na 100 000,00 € na podstawie doświadczenia LGD z lat 2017-2022 oraz konsultacji społecznych z sektorem pozarządowym podczas spotkań z mieszkańcami. Kwota 140 000,00 €

zostanie przeznaczonych na uruchomienie centrum NGO jako miejsce spotkań, szkoleń i wsparcia doradczego dla partnerów społecznych oraz sieciujące i kojarzące partnerów z obszaru działania LGD. Centrum NGO powstanie na zakupionej przez LGD nieruchomości gruntowej na terenie jednej z gmin partnerskich. Wyboru lokalizacji i zakupu nieruchomości dokona Zarząd w terminie 12 miesięcy licząc od dnia zatwierdzenia LSR. Osiągnięcie wszystkich wskaźników ww. przedsięwzięcia zaplanowane jest na koniec 2028 r. Do realizacji Celu 2. przypisano łącznie kwotę 530 000,00 €, która odpowiada 23,56% budżetu na wdrażanie LSR.

Cel 3. obejmuje przedsięwzięcie związane z budową obiektów małej architektury turystycznej i rekreacyjnej, a jego koszt oszacowano na 720 000,00 € (32,00% budżetu na wdrażanie LSR) na podstawie projektów zbliżonych zakresem i realizowanych w okresie programowania 2014-2020. Efektem realizacji przedsięwzięcia będzie 9 inwestycji z zakresu infrastruktury turystyczno-rekreacyjnej. Osiągnięcie wskaźników przedsięwzięcia 3.1 zaplanowano na koniec 2026 r., przy czym działania związane z przygotowaniem projektów, tj. konsultacjami społecznymi pomysłami, opracowaniem dokumentacji projektowej, oszacowaniem kosztów, uzyskaniem niezbędnych pozwoleń i decyzji rozpocznie się w latach 2024 -2025.

Formularz 2 Plan działania

CEL	lata	do 31.12.2024		do 31.12.2025		do 31.12.2026		do 31.12.2027		do 31.12.2028		do 31.12.2029		PROGRAM	
	nazwa wskaźnika	wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco		
C.1.	Rozwój przedsiębiorczości z uwzględnieniem innowacyjnego charakteru operacji														
Przedsięwzięcie P. 1.1 "Przedsiębiorczy Kurp" - działania związane z rozwojem przedsiębiorczości	wskaźniki produktu	liczba zarejestrowanych nowych działalności gospodarczych	0 podmiotów/ firm	0%	15 podmiotów/ firm	100%	15 podmiotów/ firm	100%	15 podmiotów/ firm	100%	15 podmiotów/ firm	100%	15 podmiotów/ firm	100%	PS WPR
		liczba rolników, którzy utworzą lub rozwiną GA, ZE lub GO	0 osób	0%	5 osób	100%	5 osób	100%	5 osób	100%	5 osób	100%	5 osób	100%	
		liczba przedsiębiorców, którzy otrzymają wsparcie w ramach LSR	0 podmiotów /osób prowadzących działalność gospodarczą	0%	0 podmiotów /osób prowadzących działalność gospodarczą	0%	20 podmiotów/ osób prowadzące działalność gospodarczą	100%	20 podmiotów/ osób prowadzące działalność gospodarczą	100%	20 podmiotów/ osób prowadzące działalność gospodarczą	100%	20 podmiotów/ osób prowadzące działalność gospodarczą	100%	
	wskaźniki rezultatu	liczba utworzonych miejsc pracy, dedykowanych w szczególności grupom marginalizowanym – R.37	0 sztuk	0%	15 sztuk	100%	15 sztuk	100%	15 sztuk	100%	15 sztuk	100%	15 sztuk	100%	PS WPR

	liczba gospodarstw rolnych wspartych w ramach LSR – R.39	0 sztuk	0%	5 sztuk	100%	5 sztuk	100%	5 sztuk	100%	5 sztuk	100%	5 sztuk	100%
	liczba istniejących przedsiębiorstw, które rozwiną działalność gospodarczą – R.39	0 sztuk	0%	0 sztuk	0%	20 sztuk	100%	20 sztuk	100%	20 sztuk	100%	20 sztuk	100%

C.2.		Włączenie społeczne mieszkańców obszaru działania LGD "Kurpsie Razem" ze szczególnym uwzględnieniem osób znajdujących się w niekorzystnej sytuacji													
Przedsięwzięcie P.2.1 "Kurpiowszczyzna - moja mała Ojczyzna 1" - działania związane z ochroną dziedzictwa kulturowego kurpiowskiej wsi	Wskaźnik produktu	liczba inicjatyw edukacyjnych adresowanych do mieszkańców obszaru LGD „Kurpsie Razem” ze szczególnym uwzględnieniem ludzi młodych i seniorów	0 sztuk	0%	0 sztuk	0%	46 sztuk	100%	46 sztuk	100%	46 sztuk	100%	46 sztuk	100%	PS WPR
	Wskaźnik rezultatu	liczba osób objętych projektami włączenia społecznego – R.42	0 osób	0%	0 osób	0%	460 osób	100%	460 osób	100%	460 osób	100%	460 osób	100%	

Przedsięwzięcie P.2.1 "Kurpiowszczyzna - moja mała Ojczyzna 2" - działania związane z ochroną dziedzictwa kulturowego kurpiowskiej wsi	wskaźnik produktu	liczba wydarzeń dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego	0 sztuk	0%	0 sztuk	0%	3 sztuki	100%	3 sztuki	100%	3 sztuki	100%	3 sztuki	100%
	wskaźnik rezultatu	liczba uczestników wydarzeń objętych projektami włączenia społecznego – R.42	0 osób	0%	0 osób	0%	150 osób	100%	150 osób	100%	150 osób	100%	150 osób	100%

Przedsięwzięcie P.2.2 "Kurpiowska Kraina 1" - działania związane z promocją Kurpi Zielonych	wskaźniki produktu	liczba publikacji/ wydawnictw promujących obszar Kurpi Zielonych	0 sztuk	0%	0 sztuk	0%	0 sztuk	0%	9 sztuk	100%	9 sztuk	100%	9 sztuk	100%
	wskaźniki rezultatu	liczba osób objętych projektami włączenia społecznego – R.42	0 osób	0%	0 osób	0%	0 osób	0%	9 osób	100%	9 osób	100%	9 osób	100%
Przedsięwzięcie P.2.2 "Kurpiowska Kraina 2" - działania związane z promocją Kurpi Zielonych	wskaźniki produktu	liczba aplikacji internetowych wzmacniających rozpoznawalność obszaru Kurpi Zielonych	0 sztuk	0%	0 sztuk	0%	0 sztuk	0%	1 sztuka	100%	1 sztuka	100%	1 sztuka	100%
	wskaźniki rezultatu	liczba osób zaangażowanych w tworzenie/aktualizację aplikacji i korzystających ze szkoleń i wymiany wiedzy– R.1PR	0 osób	0%	0 osób	0%	0 osób	0%	10 osób	100%	10 osób	100%	10 osób	100%
PS WPR														

Przedsięwzięcie P.2.3 "Aktywna Kurpiowszczyzna 1" - działania związane z aktywizacją osób młodych i seniorów oraz wzmacnianie potencjału NGO	wskaźniki produktu	liczba wydarzeń sportowo-rekreacyjnych i prozdrowotnych	0 sztuk	0%	0 sztuk	0%	0 sztuk	0%	22 sztuki	100%	44 sztuki	100%	44 sztuki	100%
	wskaźniki rezultatu	liczba uczestników wydarzeń sportowo-rekreacyjnych i prozdrowotnych objętych wspieranymi projektami włączenia społecznego – R.42	0 osób	0%	0 osób	0%	0 osób	0%	660	100%	1320	100%	1320	100%
Przedsięwzięcie P.2.3 "Aktywna Kurpiowszczyzna 2" - działania związane z aktywizacją osób młodych i seniorów oraz wzmacnianie potencjału NGO		liczba działań wzmacniających potencjał NGO	0 sztuk	0%	0 sztuk	0%	0 sztuk	0%	22 sztuki	100%	44 sztuki	100%	44 sztuki	100%
		liczba uczestników działań wzmacniających potencjał NGO objętych wspieranymi projektami włączenia społecznego – R.42	0 osób	0%	0 osób	0%	0 osób	0%	220 osób	100%	440 osób	100%	440 osób	100%

Przedsięwzięcie P.2.3 "Aktywna Kurpiowszczyzna 3" - działania związane z aktywizacją osób młodych i seniorów oraz wzmacnianie potencjału NGO	liczba utworzonych Centrów NGO	0 sztuk	0%	0 sztuk	0%	1 sztuka	100%	1 sztuka	100%	1 sztuka	100%	1 sztuka	100%
	liczba osób zaangażowanych w tworzenie sieci NGO na obszarze LGD i korzystających z doradztwa, szkoleń i wymiany wiedzy– R.1PR	0 osób	0%	0 osób	0%	20 osób	100%	20 osób	100%	20 osób	100%	20 osób	100%

C.3.		Rozwój turystyki na Kurpiach poprzez budowę infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej													
Przedsięwzięcie P.3.1 "Kurpiowska Kraina" - działania związane z budową obiektów małej architektury turystycznej i rekreacyjnej	wskaźniki produktu	liczba inwestycji z zakresu infrastruktury turystyczno-rekreacyjnej	0 sztuk	0%	0 sztuk	0%	0 sztuk	0%	9 sztuk	100%	9 sztuk	100%	9 sztuk	100%	PS WPR
	wskaźniki rezultatu	liczba osób korzystających z nowo wybudowanych obiektów infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej – R.41	0 osób	0%	0 osób	0%	0 osób	0%	270 osób	100%	270 osób	100%	270 osób	100%	PS WPR

Wszystkie projekty zaplanowane w ramach poszczególnych celów i przedsięwzięć odznaczają się wysoką spójnością i bazują na wynikach przeprowadzonej diagnozy. Cel 1. dotyczy rozwoju przedsiębiorczości, Cel 2. obejmuje działania związane z zachowaniem dziedzictwa kulturowego, promocją regionu i aktywizacją mieszkańców, w tym osób w niekorzystnej sytuacji, wzmocnieniem potencjału NGO, natomiast Cel 3. wspiera inwestycje z zakresu turystyki i rekreacji tym samym tworząc ofertę turystyczną regionu. Wszystkie wyznaczone cele i planowane przedsięwzięcia służą kompleksowemu rozwojowi gmin objętych LSR. Zarówno na poziomie celów ogólnych, jak i przedsięwzięć widać synergię działań, których efektem będzie wielopłaszczyznowe polepszenie sytuacji mieszkańców obszaru działania LGD. Wszystkie zaplanowane przez LGD działania wzajemnie się uzupełniają w zharmonizowany sposób wspierając lokalną społeczność w wymiarze ekonomicznym, społecznym i kulturowym związanym z wyjątkowością dziedzictwa Kurpiów.

Harmonogram osiągania poszczególnych celów i wskaźników znajduje się w tabeli w rozdziale VI *Cele i wskaźniki*. Poszczególne cele będą realizowane etapowo przy jednoczesnym sukcesywnym osiąganiu wskaźników, których ramy czasowe i wysokość szczegółowo określa zamieszczony powyżej Plan działania. Odpowiednie rozłożenie projektów w czasie pozwoli na ich odpowiednią organizację i realizację przez LGD oraz beneficjentów.

Jednocześnie harmonogram jest ułożony w sposób umożliwiający LGD osiągnięcie następujących kamieni milowych realizacji LSR:

- 55,33% wartości wsparcia na wdrażanie LSR w ramach PS WPR do 30.06.2026 r.
- 100% wartości wsparcia na wdrażanie LSR w ramach PS WPR do 31.12.2028 r.

IX. Plan finansowy LSR

Strategia LGD „Kurpie Razem” jest strategią monofundusową, której bezpośrednim źródłem finansowania jest Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW), będący jednym z europejskich funduszy strukturalnych i inwestycyjnych (EFSI). EFRROW jest jednym z dwóch funduszy, o które może ubiegać się Polska na podstawie Planu Strategicznego dla Wspólnej Polityki Rolnej (PS WPR) na lata 2023-2027. Zgodnie z budżetem LSR wykazanym poniżej w Formularzu 3, wysokość wsparcia LGD „Kurpie Razem” wynosi 2 762 500,00 €, w tym 2 250 000,00 € na działania związane z wdrażaniem LSR oraz 512 500,00 € na zarządzanie LSR.

Formularz 3 Budżet LSR

PLANOWANA WYSOKOŚĆ ŚRODKÓW NA WDRAŻANIE LSR I ZARZĄDZANIE LSR				
Zakres wsparcia	Program/Fundusz			Środki ogółem
	PS WPR	EFRR*	EFS+*	(EUR)
Wdrażanie LSR (art. 34 ust. 1 lit. b rozporządzenia nr 2021/1060)	2 250 000	0	0	2 250 000
Zarządzanie LSR (art. 34 ust. 1 lit. c rozporządzenia nr 2021/1060)	512 500	0	0	512 500
Razem	2 762 500	0	0	2 762 500

* Wysokość środków danego funduszu na RLKS dostępnych dla LGD w danym województwie będzie wyższa o wartość wkładu krajowego, którego procentowy udział w tej kwocie jest określony dla danego FEW.
** W wierszu odpowiadającemu danemu EFSI, z którego LSR nie będzie finansowana, należy wstawić wartość „0”.

Z uwagi na fakt, że bezpośrednim źródłem finansowania LGD jest EFRROW, cele LSR skupiają się wokół wielokierunkowego i zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich objętych LSR. Źródła finansowania oraz plan działania są ściśle powiązane z celami i przedsięwzięciami. Najważniejsze planowane działania skierowane są na rozwój przedsiębiorczości, promocję i ochronę dziedzictwa kulturowego Kurpi, infrastrukturę turystyczno-rekreacyjną oraz włączenie społeczne osób w niekorzystnej sytuacji, a także wsparcie organizacji pozarządowych. Zaplanowane działania stanowią odpowiedź na zdiagnozowane problemy obszaru. Każdy z projektów wpłynie na poprawę sytuacji ekonomicznej, kulturowej lub społecznej mieszkańców obszaru LGD. Plan wykorzystania budżetu LSR zamieszczony poniżej w Formularzu 4 jest spójny w realizacji ze wskaźnikami zamieszczonym w Formularzu 2 *Plan działania* z poprzedniego rozdziału.

Opis powiązań poszczególnych źródeł finansowania z celami LSR jest zawarty w rozdziale V.

Formularz 4 Plan wykorzystania budżetu LSR

fundusz	ŚRODKI ZAKONTRAKTOWANE (w EURO) do:													
	31.12.2024		31.12.2025		30.06.2026		31.12.2026		31.12.2027		31.12.2028		31.12.2029	
	kwota ogółem (UE+krajowe)	% wykorzystania budżetu LSR	kwota ogółem (UE+krajowe)	% wykorzystania budżetu LSR	kwota ogółem (UE+krajowe)	% wykorzystania budżetu LSR	kwota ogółem (UE+krajowe)	% wykorzystania budżetu LSR	kwota ogółem (UE+krajowe)	% wykorzystania budżetu LSR	kwota ogółem (UE+krajowe)	% wykorzystania budżetu LSR	kwota ogółem (UE+krajowe)	% wykorzystania budżetu LSR
EFROW	0,00	0,00	1 140 000,00	50,67	1 245 000,00	55,33	2 070 000,00	92,00	2 133 750,00	94,83	2 250 000,00	100,00	2 250 000,00	100,00
EFS+	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
EFRR	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
RAZEM	0,00	0,00	1 140 000,00	50,67	1 245 000,00	55,33	2 070 000,00	92,00	2 133 750,00	94,83	2 250 000,00	100,00	2 250 000,00	100,00

X. Monitoring i ewaluacja

Realizacja kluczowego procesu jakim jest realizacja LSR wymaga zastosowania odpowiednich „narzędzi” za pomocą, których udaje się nie tylko wdrożyć działania w niej określone, ale również i urzeczywistnić zamierzone cele. Do takich narzędzi należy zaliczyć ewaluację i monitoring. W całym łańcuchu działań dotyczących zarządzania procesem wdrożeniowym, ewaluacja i monitoring zajmują bardzo ważne miejsce. Monitoring LSR to proces systematycznego i ciągłego zbierania oraz analizowania informacji na temat funkcjonowania LGD oraz stanu realizacji LSR w aspektach rzeczowym i finansowym. Monitoring finansowy polega na śledzeniu wydatkowania środków, natomiast rzeczowy obejmuje analizę stopnia osiągania mierzalnych i weryfikowalnych wskaźników wykonalności celów LSR. Proces ten służy dostarczaniu informacji dla celów kontroli zarządzania i podejmowania decyzji w sprawie realizacji i aktualizacji LSR. Monitoring pokazuje wszystkim wiarygodne, rzetelne informacje o stanie zaawansowania prac, postępach, uchybieniach i zmianach, czy też zaniechaniach wraz z przyczynami i uzasadnieniem takiego stanu rzeczy. Proces monitoringu LSR na lata 2024-2028 będzie wspierany narzędziami informatycznymi pozwalającymi znacznie usprawnić pracę osób monitorujących. Ewaluacja LSR natomiast jest systematycznym badaniem wartości i cech jej wdrażania w celu uzyskania odpowiedzi na pytanie główne: czy zostały osiągnięte zamierzone cele oraz na ustaleniu związków pomiędzy podjętymi działaniami, a uzyskanymi efektami, zwłaszcza w ujęciu średnio i długookresowym.

LGD zamierza przeprowadzać ewaluację wewnętrzną systematycznie co roku, a głównym celem ewaluacji będzie ocena wpływu działalności LGD i realizacji LSR na funkcjonowanie i rozwój społeczności lokalnej, w oparciu o następujące podstawowe kryteria:

1. trafność – pod względem dostosowania zapisów LSR do wyzwań, przed którymi stoi obszar nią objęty, czy rzeczywiście diagnoza opracowana dla obszaru LGD odzwierciedla potencjał i potrzeby,
2. skuteczność – czy właściwie zdefiniowano wskaźniki dla poszczególnych celów, czy przyjęto realne wartości docelowe wskaźników (ani zawyżone ani zaniżone) oraz jak skuteczna jest działalność biura i partnerstwa,
3. wydajność – czy skoncentrowano środki finansowe w obszarach, w których występują najpoważniejsze potrzeby oraz czy ich wielkość umożliwi efektywne osiągnięcie założonych celów,
4. spójność – czy LSR jest właściwie zdefiniowana, czy cele są mierzalne a ich sposoby realizacji spójne z diagnozą obszaru, potrzebami i oczekiwaniami mieszkańców,
5. trwałość – pozwoli ocenić, w jakim stopniu pozytywne efekty zrealizowanych interwencji (na poziomie celów) mogą trwać po zakończeniu finansowania zewnętrznego, a także czy możliwe jest utrzymanie się wpływu tych projektów na proces rozwoju społeczności lokalnej w dłuższym okresie,
6. użyteczność – jakich rezultatów LSR tych pozytywnych i negatywnych, zamierzonych i niezamierzonych można się spodziewać. Jako kryterium pozwala ocenić stopień zaspokojenia istotnych potrzeb grup docelowych lub przyczynienia się do rozwiązania problemów, niezależnie od tego, czy były one zasygnalizowane przez cele interwencji.

Przedmiot badania:

1. w zakresie realizacji LSR: stopień realizacji celów i wskaźników, wybranych operacji, wykorzystania budżetu, jakość stosowanych kryteriów wyboru operacji i procedur, oddziaływanie realizacji LSR na rozwój lokalny, bariery realizacji, jakość procesu partycypacji;
2. w zakresie działalności biura: efektywność pracy biura, ocena przebiegu konkursów, ocena sposobu przepływu informacji, efektywność promocji i aktywizacji lokalnej społeczności, proces rozwoju pracowników, efektywność animacji i doradztwa, ochrona danych osobowych;
3. w zakresie funkcjonowania partnerstwa LGD: jakość podejmowanych uchwał, jakość reakcji na zmieniające się warunki, umiejętność współpracy i atmosfera pracy, skuteczność działań strategicznych, jakość współpracy regionalnej i ponadregionalnej, jakość relacji z otoczeniem i promocji, jakość relacji partnerskich wewnątrz LGD.

Zakres podmiotowy badania: pracownicy Biura i Zarząd, członkowie LGD, beneficjenci operacji/projektów, wnioskodawcy, którzy nie otrzymali dofinansowania, pozostali mieszkańcy obszaru.

W zależności od zakresu przedmiotowego i podmiotowego badania, niezbędne będzie zastosowanie holistycznego podejścia do metod i technik badawczych. W każdym z zamierzeń badawczych: realizacji LSR, działania LGD oraz funkcjonowania biura zastosowane zostaną co najmniej 3 z poniższych metod lub technik badawczych:

1. Analiza danych zastanych (desk research) – to zbieranie i analiza danych zastanych, zgromadzonych w ramach innych działań lub pozyskanych bez aktywnego działania badawczego;
2. Ankieta CAWI – to badanie metodą kwestionariuszową z zastosowaniem ankiety internetowej możliwej do wypełnienia ze strony internetowej lub wysłanej na adres mailowy respondenta. Ta druga możliwość zapewnia większą kontrolę, wiarygodność i może być stosowana w ewaluacji;
3. Wywiady IDI (indywidualne, również przez telefon) – pozwalają na uzyskanie pogłębionych informacji dotyczących nie tylko faktów, ale również interpretacji zjawisk, motywacji czy emocji;
4. Wywiady FGI (zogniskowane wywiady grupowe) – to wersja grupowa pogłębionych wywiadów indywidualnych, dzięki którym uzyskujemy skumulowany efekt informacyjny, dzięki procesom grupowym możemy pozyskać zbiektywizowane wyniki.

Sposób przeprowadzania ewaluacji oraz bieżącego monitoringu prowadzonych działań jest szczegółowo w poniższej tabeli.

Tabela 7. Opis monitoringu i ewaluacji LSR

EWALUACJA FUNKCJONOWANIA STOWARZYSZENIA LOKALNA GRUPA DZIAŁANIA „KURPSIE RAZEM”				
Elementy poddane badaniu	Wykonawca badania	Źródła danych i metody ich zbierania	Czas i okres dokonywania pomiaru	Sposób wykorzystania wyników
<p>Funkcjonowanie oraz rozpoznawalność LGD wśród mieszkańców obszaru objętego LSR</p> <p>Wpływ działań LGD na poprawę sytuacji społeczno-gospodarczej obszaru</p>	<p>Zewnętrzni eksperci (ocena zewnętrzna)</p> <p>Pracownicy biura LGD (ocena własna)</p> <p>Ewaluacja z udziałem społeczności lokalnej (ocena zewnętrzna)</p>	<p>Analiza dokumentów z monitoringu</p> <p>Wywiady IDI z Zarządem i pracownikami biura oraz członkami LGD</p> <p>Ankiety CAWI z beneficjentami i wnioskodawcami</p> <p>Zogniskowany wywiad grupowy z beneficjentami i wnioskodawcami</p>	<p>W okresie 2 lat od momentu podpisania umowy na realizację LSR oraz na zakończenie okresu wdrażania</p>	<p>W bieżącej pracy LGD oraz do aktualizacji LSR</p>

EWALUACJA PROCESU REALIZACJI LSR				
Elementy poddane badaniu	Wykonawca badania	Źródła danych i metody ich zbierania	Czas i okres dokonywania pomiaru	Sposób wykorzystania wyników
<p>Stopień realizacji celów i budżetu</p> <p>Jakość stosowanych kryteriów wyboru operacji i procedur</p> <p>Jakość procesu partycypacji</p> <p>Bariery realizacji LSR – jeśli będą</p> <p>Realizacja planu komunikacji i zaplanowanych do osiągnięcia w nim wskaźników</p>	<p>Zewnętrzni eksperci (ocena zewnętrzna)</p> <p>Pracownicy biura LGD (ocena własna)</p> <p>Ewaluacja z udziałem społeczności lokalnej (ocena zewnętrzna)</p>	<p>Wywiady IDI z Zarządem i pracownikami biura oraz członkami LGD</p> <p>Ankiety CAWI z beneficjentami i wnioskodawcami</p> <p>Dokumenty wynikające z realizacji Planu komunikacyjnego</p>	<p>W okresie 2 lat od momentu podpisania umowy na realizację LSR oraz na zakończenie okresu wdrażania</p>	<p>W bieżącej pracy LGD oraz do aktualizacji LSR</p>
EWALUACJA FUNKCJONOWANIA BIURA LGD				
Elementy poddane badaniu	Wykonawca badania	Źródła danych i metody ich zbierania	Czas i okres dokonywania pomiaru	Sposób wykorzystania wyników
<p>Przebieg konkursów</p> <p>Komunikacja wewnętrzna i zewnętrzna (w tym plan komunikacji)</p> <p>Aktywizacja i jakość świadczonego doradztwa oraz szkoleń</p>	<p>Zewnętrzni eksperci (ocena zewnętrzna)</p> <p>Ewaluacja z udziałem społeczności lokalnej (ocena zewnętrzna)</p>	<p>Analiza dokumentów z monitoringu</p> <p>Wywiady IDI z Zarządem i pracownikami biura</p> <p>Ankiety CAWI z beneficjentami</p> <p>Ankiety wypełniane przez uczestników szkoleń i spotkań aktywizujących</p>	<p>W okresie 2 lat od momentu podpisania umowy na realizację LSR oraz na zakończenie okresu wdrażania</p>	<p>W bieżącej pracy LGD, w tym do oceny skuteczności świadczonego doradztwa, spotkań i szkoleń</p>
MONITORING				
Elementy poddane badaniu	Wykonawca badania	Źródła danych i metody ich zbierania	Czas i okres dokonywania pomiaru	Sposób wykorzystania wyników
<p>Wskaźniki realizacji LSR</p> <p>Budżet</p> <p>Harmonogram ogłaszania konkursów</p> <p>Realizacja planu komunikacji</p>	<p>Pracownicy biura LGD przy udziale Prezesa Zarządu LGD</p>	<p>Dane zebrane z przeprowadzonych konkursów,</p> <p>Rejestr danych,</p> <p>Ankiety CAWI z beneficjentami pomocy</p>	<p>Na bieżąco w całym okresie wdrażania LSR</p>	<p>W bieżącej pracy LGD oraz do aktualizacji LSR i planu komunikacji</p>

Wykaz map, tabel, wykresów i załączników obowiązkowych

MAPY

1. Obszar LGD „Kurpsie Razem” na tle województwa mazowieckiego – opracowanie własne na podstawie danych GUGiK i darmowego programu QGIS
2. Gminy LGD „Kurpsie Razem” – opracowanie własne na podstawie danych GUGiK i darmowego programu QGIS

TABELE

1. Wykaz gmin wraz z powierzchnią i liczbą ludności
2. Przyrost naturalny oraz migracje wewnętrzne w gminach obszaru LGD w latach 2018-2021
3. Wykaz obszarów cennych przyrodniczo
4. Dane statystyczne poszczególnych gmin zgodnie z danymi GUS na dzień 31.12.2020 r.
5. Liczba osób bezrobotnych w 2022 r. z podziałem na płeć, gminę i grupy osób
6. Harmonogram osiągania poszczególnych celów i wskaźników
7. Opis monitoringu i ewaluacji LSR

WYKRESY

1. Grupy marginalizowane wskazane przez respondentów ankiet

ZAŁĄCZNIKI OBOWIĄZKOWE - FORMULARZE

1. Cele i przedsięwzięcia (str. 38)
2. Plan działania (str. 46-49)
3. Budżet LSR (str. 51)
4. Plan wykorzystania budżetu LSR (str. 52)

Wykaz źródeł

AKTY PRAWNE I DOKUMENTY WEWNĘTRZNE

1. Statut Stowarzyszenia Lokalna Grupa Działania „Kurpsie Razem” z dnia 25.05.2023 r.
2. Ustawa z dnia 20 lutego 2015 r. o rozwoju lokalnym z udziałem lokalnej społeczności (Dz. U. z 2022 r. poz. 943, z 2023 r. poz. 412 z późn. zm.)
3. Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2021/1060 z dnia 24 czerwca 2021 r. ustanawiające wspólne przepisy dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego Plus, Funduszu Spójności, Funduszu na rzecz Sprawiedliwej Transformacji i Europejskiego Funduszu Morskiego, Rybackiego i Akwakultury, a także przepisy finansowe na potrzeby tych funduszy oraz na potrzeby Funduszu Azylu, Migracji i Integracji, Funduszu Bezpieczeństwa Wewnętrznego i Instrumentu Wsparcia Finansowego na rzecz Zarządzania Granicami i Polityki Wizowej
4. Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1303/2013 z dnia 17 grudnia 2013 r. ustanawiające wspólne przepisy dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego, Funduszu Spójności, Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich oraz Europejskiego Funduszu Morskiego i Rybackiego oraz ustanawiające przepisy ogólne dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego, Funduszu Spójności i Europejskiego Funduszu Morskiego i Rybackiego oraz uchylające rozporządzenie Rady (WE) nr 1083/2006
5. Ustawa z dnia 7 kwietnia 1989 r. Prawo o stowarzyszeniach (Dz. U. z 2020 r. poz. 2261 z późn. zm.)
6. Ustawa z dnia 8 lutego 2023 r. o Planie Strategicznym dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023–2027 (Dz. U. z 2023 r. poz. 412 z późn. zm.)
7. Ustawa z 28 kwietnia 2022 r. o zasadach realizacji zadań finansowanych ze środków europejskich w perspektywie finansowej 2021-2027 (Dz. U. z 2022 r. poz. 1079 z późn. zm.)
8. Regulamin pracy Zarządu Stowarzyszenia Lokalna Grupa Działania „Kurpsie Razem”
9. Regulamin pracy biura Stowarzyszenia Lokalna Grupa Działania „Kurpsie Razem”
10. Ustawa z dnia 6 marca 2018 r. Prawo przedsiębiorców (Dz. U. z 2023 r. poz. 221, 641, 803 z późn. zm.)

LITERATURA, ARTYKUŁY NAUKOWE I INNE POZYCJE ZWARTE

1. Skierkowski W., *Puszcza Kurpiowska w Pieśni*, 1928
2. Starzyk A., *Cykl: Kurpiowszczyzna. Przekształcenia krajobrazu osadniczego do czasu przystąpienia Polski do Unii Europejskiej*, 2022
3. Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania „Kurpsie Razem”, *Strategia Rozwoju Lokalnego kierowanego przez społeczność na lata 2016-2023*
4. *Lista gmin zagrożonych trwałą marginalizacją: programowanie 2021-2027*
5. Socjoskop Paweł Timler, *Ewaluacja zewnętrzna Strategii Rozwoju Lokalnego Stowarzyszenia Lokalna Grupa Działania „Kurpsie Razem” w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020*, 2022
6. *Poradnik dla lokalnych grup działania w zakresie opracowania lokalnych strategii rozwoju na lata 2014-2020 (Wydanie III)*, 2015
7. Czyżewska A., Studzińska M., *Diagnoza sytuacji organizacji społecznych na terenie działania LGD „Kurpsie Razem”, LGD „Zaścianek Mazowska” i miasta Ostrołęki*, 2019
8. Grzyb M., Choroszevska-Zyśk I., *Polsko-angielski przewodnik turystyczny Pokochaj Kurpie*, 2020
9. Olender M., *Stołeczny Myszyńiec - Miasto i Gmina - Wczoraj i dziś*, 2021
10. *Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego 2030+*, 2022
11. *Strategia Rozwoju Społeczeństwa Informacyjnego Województwa Mazowieckiego na lata 2020-2030*, 2020
12. *Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030*, 2019
13. *Plan Rozwoju Lokalnego Powiatu Ostrołęckiego na lata 2021-2030*
14. *Strategia Rozwoju Powiatu Przasnyskiego na lata 2021-2027*

ŹRÓDŁA INTERNETOWE I INNE

1. Dane statystyczne z Głównego Urzędu Statystycznego
2. Dane przestrzenne w formacie SHP (shapefile) z Głównego Urzędu Geodezji i Kartografii – Państwowy rejestr granic i powierzchni jednostek podziałów terytorialnych kraju (PRG)
3. Dane przestrzenne w formacie SHP (shapefile) z Generalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska – obszary cenne przyrodniczo
4. Główny Inspektorat Ochrony Środowiska – Monitoring Ptaków Polski, *MONITORING KRASKI (MKR) | ROK 2022*, <https://monitoringptakow.gios.gov.pl>
5. Szybka Z., *Czym jest turystyka zrównowazona i jakie są jej zasady?*, <https://www.e-horyzont.pl/blog/turystyka-zrownowazona>, 2019
6. Ogólnopolska Sieć Zagród Edukacyjnych, <https://zagrodaedukacyjna.pl>
7. Przebieg dróg krajowych i wojewódzkich zgodnie z serwisem <https://conadrogach.pl>